

v. d. S.

ADRIAAN VAN EEGHEM.

ADRIAAN VAN EEGHEM,

Doopsgezind Leeraar te Middelburg.

1655—1709.

Eene historische studie

DOOR

C. P. VAN EEGHEN Jr.,

Doopsgezind Predikant te Aardenburg.

NIET IN DEN HANDEL.

AMSTERDAM,
Uitgever A. RÖSSING
Anno MDCCCLXXXVI.

Aan mijn Vader,

als eene herinnering aan

25 October 1886,

vol innige liefde en

hoogachting opgedragen

door den

Schrijver.

I.

In het jaar 1639 of 1640 trok een kleine bende landverhuizers van uit Vlaanderen naar de stad Aardenburg. Toenmaals geen ongewoon verschijnsel! Want nog immer keerde zich een stroom van vluchtelingen van uit de Spaansche Nederlanden, naar de Noorder-gelegene gewesten, om aldaar een nieuw vaderland en vrijheid van godsdienst te vinden. Hoe waren de tijden veranderd! Eenmaal toch was juist Vlaanderen een bakermat der Hervorming geweest, en in de groote en kleine plaatsen van dit gewest, was de bevolking voor het meerendeel de nieuwe leer toegedaan geworden. Maar sedert de komst van den

Hertog van Alva is de Hervorming stelselmatig onderdrukt, en de Spanjaarden hebben in zooverre eer (?) van hun werk gehad, dat nauwelijks 15 jaren na den val van Antwerpen, Prins Maurits van Oranje, den zoon van den grooten Willem den Zwijger, bij zijn komst in die gewesten in plaats van warme geestdrift, integendeel slechts bitteren haat ondervond.

Geen ander voorbeeld van zoo snelle ommekeer kan men in de geschiedenis aanwijzen; misschien alleen in Bohemen, het vaderland van een Johannes Husz, en later het hechtste bolwerk van het Roomsch-Catholicisme.

Arm Vlaanderen! Hoe is zijn grond als het ware doorweekt met de tranen en het bloed der martelaren, hoe hebben zijn edelste burgers het als een pesthol moeten verlaten om in den vreemde een nieuw vaderland te zoeken, hoe is het gaandeweg van zijn vroegeren luister en rijkdom vervallen. Maar waarheen keerde zich nu de stroom der vluchtelingen? Engeland, maar ook vooral de Noord-Nederlandsche Staten boden hun een veilig toevluchtsoord aan. Zoo als bekend is, viel reeds spoedig het Noordelijk gedeelte van Vlaan-

deren in handen van den prins van Oranje. Sluis, Aardenburg, later ook Sas van Gent werden veroverd, en zoo was het natuurlijk, dat vele Vlaamsche vluchtelingen daarheen het eerst trokken, al was het voor velen ook maar een tijdelijke rustplaats, om straks verder te trekken.

Zoo keeren wij thans opnieuw terug tot de kleine schaar vluchtelingen die in het jaar 1639 of 1640 van uit Vlaanderen naar de vesting Aardenburg trokken.

Een van hen was nog maar een knaap van acht of negen jaren, aan wiens verder levenslot wij de nu volgende bladzijden willen wijden. Daartoe gaan wij eerst in korte trekken zijn uitwendig leven na, om later meer bizonder al het belangrijke van zijn werkzaamheid en van zijne geschriften mede te deelen, hetwelk wij *en* uit zijn eigen mond *en* van elders zijn te weten gekomen.

Deze knaap was in het jaar 1631 op den 14den Juni in het Vlaamsche dorpje Kortemerk geboren en ontving den naam van Adriaan. Uit zijn familienaam van Eeghem, zou men kunnen afleiden, dat zijne ouders of voorouders van eene andere Vlaamsche

plaats afkomstig waren, en wel uit het dorp Eeghem bij Antwerpen gelegen. Hoe ook, slechts weinig is ons van Adriaans voorvaderen bekend.

Zijn latere levensbeschrijver en leerling Gerardus de Wind vermeldt alleen: »Zijn geslacht is wel klein en gering, maar nogthans eerlijk en onbesproken". Adriaan van Eeghem placht echter zelf later te verhalen, dat zijn grootvader en grootmoeder, na een huwelijk van 70 jaren, weinige dagen na elkander waren gestorven, de eerste in den ouderdom van 95, de andere in dien van 93 jaren.

De ouders nu van Adriaan waren bij zijne geboorte Roomsch-Catholiek, en hij werd derhalve terstond gedoopt; terwijl hij het zich op lateren leeftijd nog herinnerde, te zijn gevormd en den priester als koorknaap te hebben gediend.

Adriaan's ouders schijnen alzoo godsdienstige lieden geweest te zijn, maar geen wonder, dat ook voor hen, de groote geschilpunten op godsdienstig gebied uit die dagen, niet verborgen konden blijven. Was de vervolging in Vlaanderen fel, werd de stelselmatige uitroeiing steeds voortgezet — daar bleven toch

enkele protestantsche Gemeenten bestaan. Onder deze verdienen ook de Doopsgezinden opgemerkt te worden. Een groot aantal hunner vond men vroeger in Vlaanderen, maar de vervolging woedde juist het felst tegen hen, en men liet hen nergens met rust. De mislukte opstand der Wederdoopers en hunne latere woelingen werkten zulks in de hand, daar men met hen de vreedzame Doopsgezinden verwarde. Daarbij gingen zij uit van het beginsel om geen geweld met geweld te keeren, en noemden zich het liefst *weërlooze christenen*, maar juist daardoor liepen zij gevaar om geheel uitgeroeid te worden. Toch bleven er zelfs in Vlaanderen enkelen gespaard, die in de meest verborgene en afgelegene plaatsen bijeenkwamen, om God naar de inspraak huns harten te zoeken en te dienen.

En ziet! juist met deze gehate, overal ten bloede toe vervolgde menschen kwamen Adriaan's ouders in aanraking. Spoedig leerden zij de dwaalleer van Rome erkennen en inzien, en sloten zij zich bij deze vervolgden van ganscher harte aan. Maar nu diende raad geschaft, een nieuw vaderland moest gezocht

worden en ook hun oog richtte zich op Staats-Vlaanderen, met name op de stad Aardenburg — toen nog een vrij sterke vesting — waar zich reeds eene kleine Doopsgezinde Gemeente gevestigd had. Daar, evenals in Holland, vonden zij een veilig toevluchtsoord en de Doopsgezinden of Mennonieten hebben het vooral aan prins Willem van Oranje te danken, dat men hen met rust liet, al was die toelating eerst niet veel meer dan eene dulding of tolerantie, daar de gestrenge Calvinisten hen wantrouwden en hun toenemen met leede oogen aanzagen. Zoo vestigden zich dan vele Vlaamsche Doopsgezinden in het Noord-Westelijk gedeelte hunner provincie of in Holland. Zij vormden eerst afzonderlijke Gemeenten, die bekend staan onder den naam van de Vlamingers en die zich vooral door gestrengheid in leer en leven onderscheidden.

Waarschijnlijk bestond de Doopsgezinde Gemeente te Aardenburg ook uit dezulken. Uit de oudste oorkonden dier Gemeente weten wij, dat aldaar in het jaar 1638 op den 1sten Paaschdag »de leeraar Boudewijn de Meijere door zekeren Bastiaan Willemsz. tot oudste of leeraar bevestigd is", — nadat de Gemeente

zich reeds vroeger onder zekeren Jaques van Maldechem schijnt te hebben gevormd.

Verder bestaat er een lijst van Gemeenteleden, anno 7 April 1636, waarop de naam van een Christiaan van Eeghem voorkomt, die uit het Vlaamsche dorpje Lichtervelde was overgekomen.

Uit Adriaans eigene aanteekeningen weten wij, dat deze Christiaan van Eeghem, een broeder zijns vaders was en dat hij op den 10den April 1658 is overleden.

Een zoon van dezen Christiaan, Jacob geheeten, moet een vrij vermogend man geweest zijn. Hij was lakenkoopman van beroep, en zijn grafzerk is nog aanwezig in de St.-Bavo kerk te Aardenburg.

Geen wonder derhalve, dat Adriaans ouders zich naar die plaats wendden. Wij hebben geen stellige gegevens wanneer dit geschied is, maar het kan wel niet vóor het jaar 1640 gebeurd zijn, daar — wanneer Adriaan nog als koorknaap dienst heeft gedaan — hij minstens een knaap van negen of tien jaren moet geweest zijn.

Omtrent Adriaans verblijf te Aardenburg weten wij niets. Hij groeide aldaar tot

een jongeling op, en begaf zich op 18jarigen leeftijd, volgens zijne eigene aanteekeningen, op den 26sten Mei 1649 naar Haarlem, eene stad in het graafschap Holland, om zich verder in het weven, het door hem gekozen ambacht, te bekwamen.

Dit werk nam hem evenwel niet geheel in beslag. Integendeel, in zijn vrije uren las en onderzocht hij met toenemende instemming de Heilige Schrift, en sloot zich van ganscher harte aan bij de Vlaamsche Doopsgezinde Gemeente te Haarlem, bij welke de geloofsbelijdenis »*het Olijfstakje*" genaamd, in gebruik was; welke geloofsbelijdenis ook later door Adriaan met eigene handteekening werd aanvaard en onderschreven.

Nadat hij ongeveer 3 jaren te Haarlem vertoefd had, trad hij op 21jarigen leeftijd tot de Gemeente toe. Dat heugelijke feit geschiedde op den 17den Maart 1652, terwijl hij ten aanhoore van vele getuigen zijne belijdenis uitsprak, naar aanleiding van 1 Petr. III : 21. De toenmalige predikant Izaäk Jansen Snep doopte hem.

Nog een jaar vertoefde Adriaan te Haarlem om zich vandaar uit, te Middelburg te

vestigen, welke plaats door hem sedert niet is verlaten geworden.

Hij leefde daar eerst zeer stil en afgezonderd; maar juist deze kalme onbesproken levenswandel trok velen aan, hetgeen al spoedig op de meest ondubbelzinnige wijze bleek.

De Doopsgezinde Gemeente te Middelburg dreigde herderloos te worden en toen nu een nieuwe voorganger moest aangesteld worden, werd Adriaan van Eeghem met algemeene stemmen tot deze gewichtige betrekking gekozen; »*wegens zijn zonderlinge gaven en geleerdheid*," zooals gemeld wordt. Toenmaals traden er nog geen gestudeerde predikanten onder de Doopsgezinden op, maar men gaf bovenal acht op den wandel van een zoodanige, en op zijn gave van spreken. De keuze van een voorganger of oudste der Gemeente geschiedde alzoo in alle eenvoudigheid, als van een broeder uit het midden der broederen.

Welk een ommekeer evenwel voor den gekozene! Voorheen een eenvoudig linnewever en thans geroepen aan het hoofd eener groote gemeente te staan! Niet dan na rijp beraad en ernstig zelfonderzoek nam hij de keuze aan. Dit blijkt duidelijk. Op den 8sten Novem-

ber 1654 viel de keuze der Gemeente op hem, terwijl hij eerst op den 21sten Maart 1655, derhalve ruim vier maanden later, zijne betrekking aanvaardde.

Adriaan gevoelde het: waren de eischen voor een Evangeliedienaar minder bezwarend onder de Doopsgezinden dan in andere Protestantsche Gemeenten, toch ontbrak hem bijna alles.

Hij bleef wel voorloopig aan den weefstoel werkzaam, om daarmede evenals de groote heiden-apostel Paulus in zijn levensonderhoud te voorzien, daar hij geen geldelijk tractement van de Gemeente schijnt genoten te hebben; maar op den duur kon zulk een arbeid hem niet voldoen, waarom hij een kleine boekhandel begon. Deze breidde zich spoedig uit, en bracht hem — ofschoon hij getrouw bleef aan zijn levensregel, om nooit iemand te bedriegen — vrij wat voordeel aan, zoodat hij, toen hij zijne zaak aan kant had gedaan, kon blijven voortleven, zonder door aardsche zorgen te worden gekweld.

Zulk een boekhandel was ook ongemeen nuttig voor hem, daar hij zoodoende met vele geleerde geschriften uit die dagen kennis

maakte. Begaafd met een helder oordeel en een scherpzinnig verstand, kwam hij al spoedig op de hoogte van de vele geschillen die toenmaals de Gemeente van Christus even goed beroerd hebben, als in onze 19de eeuw. Hij koos als een man van karakter terstond partij, en heeft zijn ingenomen standpunt nooit verlaten.

Toen hij dertig jaren oud was leerde hij de Latijnsche en Grieksche talen, en werd daarin onderwezen door Nicolaas Blancaart, destijds wonende te Middelburg en later hoogleeraar te Franeker. Adriaan bracht het zoover, dat hij de meeste schrijvers in het oorspronkelijke lezen en verstaan kon. Ook legde hij zich toe op de studie van de Hebreeuwsche taal en genoot daarbij het onderricht van zekeren Matthias Druidius, een geleerd man uit die dagen. Boven alles trokken hem echter de werken der oudste kerkvaders aan, en hij werd zoo grondig bekend met de eerste drie eeuwen der kerkgeschiedenis, dat het wel scheen alsof hij persoonlijk die tijden doorleefd had. Ook deze studie diende om hem in zijn meening omtrent den doop, den krijgsdienst, het beklee-

den van staatsambten, en het ongeoorloofde van den eed te versterken.

Maar hij grondde zijn gevoelen niet op de getuigenis der kerkvaders alleen, maar bovenal op het getuigenis van het Woord Gods, waaruit hij alle voornaamste plaatsen van buiten kende. Ook was hij een groot liefhebber van de natuur, en kon als een grondig en onpartijdig onderzoeker daarvan, een dam opwerpen tegen het fijnere of grovere ongeloof uit die dagen. Zelfs beoefende hij de geneeskunde — waartoe zijn eigen zwak lichaam hem de noodige aanwijzing gaf — maar geheel om niet.

Er bestaat geen portret van Adriaan van Eeghem, maar hij moet een aangenaam uiterlijk gehad hebben. Hij was van gewone lengte en had een deftig voorkomen. Zijn oogopslag was fier en doordringend en getuigde later bij zijne toenemende verzwakking van groote inspanning. — Hij trad driemaal in het huwelijk maar bleef steeds kinderloos. Zijn derde vrouw heeft hem eenige jaren overleefd.

Tot op het jaar 1679 genoot hij een sterke en goede gezondheid, maar sedert dat jaar overviel hem een langzaam toenemend verval van krachten, terwijl de smartelijke

aanvallen van het graveel zijn lichaam sloopten. Slechts volslagen rust had hem kunnen genezen, — maar zulk een middel scheen hem erger dan de dood, en zoo bleef hij de Gemeente dienen.

Hij preekte meermalen tweemaal, maar altijd eens, tenzij hij door ziekte aan zijn bed werd gehouden.

Op den 17den Mei 1709 trad hij voor de laatste maal voor zijne Gemeente op naar aanleiding van de woorden, Mattheus 13: 16 en 17 : »Doch uwe oogen zijn zalig, omdat »zij zien, en uwe ooren omdat zij hooren. »Want voorwaar zeg ik u dat vele profeten en rechtvaardigen hebben begeerd te zien de dingen die gij ziet, en hebben ze niet gezien en te hooren de dingen die gij hoort en hebben ze niet gehoord," latende tot besluit de lofzang van Simeon zingen: »Nu laat gij Heer, oprecht: Gaan in vreed' uwen knecht."

Reeds onder het preêken gevoelde Adriaan zich zeer onwel, en legde zich terstond bij zijn tehuiskomen te bed, van welk ziekbed hij niet weder is opgericht.

Zijn leerling en vriend Gerardus de Wind,

tevens medisch dokter, stond hem in zijn laatste ziekte bij, en meent deze te moeten wijten aan eene ontsteking van de longen.

Na een lijden van eene week werd eindelijk de kruik aan den springader gebroken en stootte het rad aan den bornput aan stukken, en overleed hij den 24sten Mei 1709.

Zoo heeft Adriaan van Eeghem ruim 50 jaren de Doopsgezinde Gemeente te Middelburg mogen dienen, en hij heeft zulks naar de krachten en talenten hem geschonken in woord en geschriften gedaan. Tot aan zijn dood bleef de gemeente hem trouw en riep nooit te vergeefsch zijn raad en hulp in.

En dat niet ten onrechte, want heeft deze Evangeliedienaar groote zegen genoten, hij heeft ook moeielijke tijden met zijne gemeente doorworsteld, gedachtig aan het devies zijner provincie: *Luctor et Emergo.* Ja, hij heeft geworsteld en is boven blijven drijven. Om dit in het licht te stellen, willen wij — na dit vluchtig onderzoek van Adriaans levensloop, bij eenige kenmerkende voorvallen uit zijn Evangeliedienst meer in het bizonder stilstaan.

II.

De stichting der Doopsgezinde Gemeente te Middelburg, aan wier bloei en blijvend bestaan Adriaan van Eeghem niet weinig heeft bijgedragen, kan niet met zekerheid worden vastgesteld.

Reeds in de eerste helft der 16de eeuw, omstreeks het jaar 1535 vinden wij melding gemaakt van Herdoopers, gelijk blijkt uit het Register Crimineel der stad Middelburg, beginnende den 12den April 1535 en loopende tot Februari van het jaar 1585. Niet alleen te Middelburg, maar ook te Zierikzee en te Brouwershaven vond men zulke Herdoopers. Terstond werden zij vervolgd en wel het felst

in de jaren 1568—1571, toen de hertog van Alva onbeperkt heerschte en Nicolaas de Castro, bisschop te Middelburg en tevens groot-inquisiteur was. Het getal der martelaren onder de Herdoopers of Doopsgezinden is in vergelijking met die der Calvinisten, veel talrijker, en zij zijn in naam van de godsdienst overal verjaagd, gefolterd en ter dood gebracht. De laatste Doopsgezinde martelaar was zekere Dirk Meeuwsen, die op den 8sten Mei van het jaar 1571 in het openbaar te Vlissingen verbrand werd.

Maar voor Zeeland brak ook weldra het uur der verlossing aan. Op den 1sten April 1572 viel Brielle in handen der Watergeuzen, die het in naam van prins Willem van Oranje in bezit namen. Vlissingen koos kort daarna de prinselijke partij, en twee jaren later, in 1574, viel ook Middelburg, na eene zware belegering, den prins in handen. Hiermede zegevierde het Protestantisme voor immer in Zeeland, en deze nieuwe orde van zaken kwam althans in het begin den Doopsgezinden ten goede. Maar lang duurde deze voorspoed niet. De Gereformeerden in Middelburg beriepen nl. al spoedig zekeren Caspar

van der Heijden tot hunnen leeraar, en deze nam het beroep aan. Hij stond vroeger als predikant te Frankenthal, en kwam daar in kennis met de Herdoopers, eene kennismaking die een zeer nauwe werd, toen in 1571 aldaar een beroemd geworden twistgesprek plaats vond tusschen de Gereformeerden en Wederdoopers, waarvan hij het uitgekomen protocol in de Nederduitsche spraak vertolkte.

Reeds toen schijnt Caspar Heidanus een fellen haat tegen hen opgevat te hebben, en zoo werd zijne overkomst naar Zeeland voor de Doopsgezinden een bron van veel leed en vervolging. Toen hij in 1574 de Synode van Dordrecht als voorzitter leidde, werd ook de vraag behandeld, *hoe men met de Doopsgezinden handelen moest?* Hij dreef hier het besluit door, dat elk onderdaan aan de overheid trouw moest zweren, en dat men niemand tot eenige betrekking of werkzaamheid zou toelaten, die zulks weigerde.

Hiermede werden de Doopsgezinden op de gevoeligste wijze getroffen, daar zij den eed voor ongeoorloofd houden. Ook zouden hunne heimelijke vergaderingen verstoord worden en de verdoolden terecht gebracht. Holland

— reeds toen milder en verdraagzamer dan andere gewesten — gaf aan dit genomen besluit geen gevolg, maar in Zeeland, met name in Middelburg heerschte een geest van onverdraagzaamheid, en eischte de Magistraat van ieder aflegging van den eed. — Wel protesteerden de Doopsgezinden tegen zulk een dwang — maar dit gaf weinig; de Magistraat gaf niet toe, en toen zij van hunne zijde ook bleven weigeren, werden hunne winkels gesloten en leden zij veel overlast.

De verdrukten vonden echter een machtigen beschermer in Prins Willem van Oranje, die in den aanvang van het jaar 1577 Middelburg bezocht, en tot wien de Doopsgezinden een eerbiedig smeekschrift richtten. Zij vroegen daarin vrijstelling van den eed en onze edele prins, die het beter wist dan iemand anders, wat het was om verdrukt te worden en onrecht te lijden, antwoordde hen welwillend en schonk hun een geschreven antwoord, waarbij zij van het eedzweren werden vrijgesteld; — het origineel bevindt zich nog in het Archief der Doopsgezinde gemeente te Middelburg.

Caspar van der Heyden gaf het den Doopsgezinden evenwel niet zoo spoedig gewonnen.

In 1578 herhaalde hij zijn aanval, ditmaal met den eisch, om hen te verplichten tot het waarnemen van de schutterswacht, maar andermaal beriepen zij zich — met goed gevolg — op hun hoogen beschermer.

Nu eerst kon zich eene gemeente te Middelburg vestigen, al bleef hunne toestand moeielijk en hunne verhouding met de plaatselijke overheid gespannen. Telkens toch werden de oude geschillen omtrent de schutterswacht weêr opgerakeld, totdat zij bij een herhaald bezoek van den prins, hunne zaak voor goed geschikt zagen, maar tegen een niet gering losgeld.

Dit bedroeg in 1589 de aanzienlijke som van 200 ponden Vlaamsch, geen geringe last voor eene gemeente, wier leden voor het meerendeel uit de eenvoudige burgers der stad bestonden.

Wel viel men de Doopsgezinden in geschriften nog lastig, — waarmede ook Casper van der Heyden schijnt te zijn aangevangen — maar de druk verliep welhaast geheel, en tot op het jaar 1632 kon de gemeente zich vrijelijk ontwikkelen.

Reeds had zekere Jan Roelantz in 1620

het huis, genaamd »de zeeperije", aangekocht en tot kerk laten inrichten, welk gebouw ook thans nog bij de Doopsgezinde gemeente in gebruik is.

Eerst met het jaar 1632 kan men nauwkeurig de namen opgeven van de leeraars en diakenen der gemeente, daar alle bescheiden vóór dat jaar verloren zijn. Wij vinden als oudste leeraar Bastiaan Willemsz genoemd en als zijn mededienaar Jan Winkelman, terwijl als diakenen voorkomen: Jozia Piersen, Pieter de Poorter en Pieter van der Vechte.

Volgens de oude aanteekening doopte Bastiaan Willemszoon in de jaren 1632 en 1633 ongeveer 42 personen, waaruit men den bloeienden toestand der gemeente kan opmaken.

In 1636 of '37 stierf Bastiaan Willemszoon en traden twee nieuwe leeraren in zijne plaats op: Izaak Claassen en Joost Isenbaart geheeten. Deze laatste bracht de gemeente weinig voordeel aan. Wij zullen hem spoedig leeren kennen in zijn optreden tegen Adriaan van Eeghem. Hij schijnt van een twistzieken aard geweest te zijn, welke uitkwam bij de kleine

oneenigheden in den boezem der gemeente, zoodat hij zelfs in het jaar 1650 openlijk verklaren moest, op aandrang van zijn mededienaars en diakenen, dat hij zich tegenover zekeren Jacob Jansz niet zóo gedragen had, als zijne professie medebracht, en hij hem daarom openlijk om vergiffenis vroeg.

In 1656 overleed Jan Winkelman en moest men weder overgaan tot de keuze van een voorganger. Wij vinden als zoodanig genoemd: Adriaan van Eeghem, Pieter Baart, Pieter Claassen en Jacob de Clercq; en zooals wij reeds vroeger gemeld hebben viel de algemeene keuze op den eerstgenoemde en op Pieter Baart.

Tot op het jaar 1658 vinden wij niets bizonders omtrent het dienstwerk van Adriaan van Eeghem opgemerkt; maar in datzelfde jaar trekt een eigenaardig voorval onze aandacht, een voorval dat gedurende eene predikatie plaats greep, en dat wij zooveel mogelijk met Adriaans eigene woorden willen vermelden. Hij zegt dan alzoo:

»Op den 7den April 1658 — na des morgens de predikatie te Middelburg gehouden te hebben — ben ik op verzoek van zekeren

Antonie de Mijl — ondanks weêr en wind naar Vlissingen gekomen om aldaar des namiddags de dienst waar te nemen.

Onder mijne predikatie nu kwam zekere Frijkes binnenloopen, naar het zeggen van Amsterdam afkomstig, en van Engelsche ouders, Emble genaamd, behoorende tot de sekte der Kwakers. Deze Frijkes Emble betoonde zich zeer onrustig gedurende mijne predikatie; hij ging van de eene plaats naar de andere, totdat hij eindelijk recht tegenover mij zat tusschen de pilaren.

Nadat de predikatie en dienst afgeloopen was, nam de vreemdeling het woord, zijn hoed steeds op het hoofd houdende, en zeide: »dat hij in gehoorzaamheid tot den Heer door het licht, een woord te spreken had tot mij". Ik zeide daarop tegen Oldert Willeboort, een ander oudste der Gemeente, dat hij voor de goede orde moest waken, daar het volk te zamen liep. — De Kwaker bleef intusschen doorspreken, zeggende onder meer: »dat ik wel had gesproken en uit de Schrift had verhaald maar dat mijne uitlegging valsch of buiten het licht was, en dat ik derhalve buiten het licht en de eerste geboorte stond." Ik,

ziende dat er niemand sprak, zeide : »Het is niet wel dat gij hier het woord voert en ik verzoek u stil te zijn, maar hebt gij iets tot mijnen last, ik woon tot Middelburg in de Gravenstraat, — kom daar bij mij. Ik zal u te woord staan en krachtelijk bewijzen, dat mijne leer gefondeerd is op de zuivere wegen."

De Kwaker zeide toen, niet te weten waar dat was, maar Adriaan beloofde hem er te zullen brengen. Zoo scheen deze zaak geregeld, toen eensklaps een lid der Gemeente zekere Frans Theunissen uitriep: »Wel ja, laat de man spreken.« Ik zeide daarop: »Vrienden, hier heeft niemand iets te gebieden wat strijdt tegen het gebod van Christus en zijne apostelen, maar indien de broeders of de Gemeente verstaat, dat deze vriend of zijns gelijke hier ter plaatse, bij manier van vergadering begeeren te spreken, zoo heeft men mij hier niet meer te verzoeken.

De Kwaker Emble zeide hierop. »Vriend, zoudt gij wel durven zeggen, dat gij in Christus zijt?" Ik zeide hierop: »Aan de vruchten kent men den boom enz."

Behalve bovengenoemde Frans Theunissen, waren ook anderen de meening toegedaan

dat men den kwaker had moeten laten uitspreken, zich beroepende op 1 Corinthe 14, waar gezegd wordt dat men een profeet moet laten getuigen, doch ik zeide: »dat hij noch ik noch iemand anders een profeet was, en dat deze tekst hierop niet paste." Men hernam, dat juist wijl Adriaan betuigde geen profeet te zijn, hij den kwaker had moeten laten uitspreken en dat het heerschappij was iemand op de mond te kloppen, dat is te doen zwijgen; maar ik zeide: »dat het geen heerschappij was, iemand die terstond gereed was te veroordeelen hem dien hij niet kende, te doen zwijgen, en dat ik hoopte dat de zaak hier mede uit was."

Dit was evenwel niet terstond het geval, zelfs in Middelburg sprak men Adriaan van Eeghem hierover aan, maar hij bleef bij zijn besluit, dat hij niet zou dulden, wat in de vergadering met hem te Vlissingen geschied was; en naar het schijnt berustte men ten slotte hierin.

Behalve deze kleine onaangenaamheid heeft Adriaan in vrede en rust de eerste jaren van zijn dienstwerk in de Gemeente mogen volbrengen, maar donkere wolken waren in

aantocht, die een naderenden storm maar al te duidelijk voorspelden.

De oudste voorganger der Gemeente Joost Isenbaart, reeds vroeger genoemd, verwekte twist en tweedracht, en ving een strijd aan met zijn jongere ambtsbroeders: Adriaan van Eeghem en Pieter Baart; een strijd eerst van geringe beteekenis, maar die welhaast de Gemeente met geheele ondergang dreigde, en waarbij Joost Isenbaart nog de weinige achting, die hij genoot, er bij inboette. Wat geschiedde?

Op den 3den December van het jaar 1659 beschuldigde hij zijn beide medevoorgangers openlijk van onrechtzinnigheid in de Leer en wel ten aanzien van deze drie punten:

1°. dat de jonge leeraars niet geloofden gelijk Gods Woord is, aangaande de menschwording van Christus.

2°. dat Adriaan van Eeghem gepredikt had dat het niet noodzakelijk was te gelooven dat Christus zijn vleesch en bloed van Maria heeft aangenomen, noch dat het Woord vleesch is geworden, en

3°. dat Adriaan van Eeghem niet gelooft dat Christus is God, één met den Vader.

Ter verantwoording verschijnende, ver-

klaarde Pieter Baart van harte te gelooven hetgeen Joh. I : 3 geschreven staat en Adriaan van Eeghem zeide: »Indien Joost Isenbaart en de vrienden mij kunnen dragen, dan behoeft hij niets te bewijzen noch ik te antwoorden. En de vrienden mogen mij aanzien waarvoor het hun gelieft. God kent mij, en ik hoop en meen mijzelven ook te kennen."

Toen men daarop stilzweeg, voegde hij er bij: »Ik bekenne gepredikt te hebben dat het niet noodzakelijk is te gelooven, dat het Woord is vleesch geworden door verandering, maar geloof van harte dat de Zoon Gods, door welken de wereld gemaakt is, dat die op bovennatuurlijke wijze vleesch is, geworden." Voor het derde punt beriep Pieter Baart zich op Rom. IX : 5*b* en beleed in te stemmen met de woorden »welke is God boven allen te prijzen in eeuwigheid," waarop Adriaan van Eeghem aanmerkte dat deze woorden in sommige handschriften niet voorkomen, maar dat hij nogthans, dewijl aan Christus alle macht in hemel en op aarde gegeven is, en Hij is gezeten ter rechterhand Gods verre boven alle macht en heerschappij en alles dat genoemd kan worden, niet alleen

in deze, maar ook in de toekomende wereld, alzoo dat alle dingen zóo onder zijn voeten gedaan zijn dat er niets uitgenomen is dan alleen Die, welke hem alle dingen onderworpen heeft; en dat hij daarom geloofde dat Christus God is boven alles te prijzen in der eeuwigheid."

Met deze verklaring en uitgesprokene geloofsbelijdenis nam Joost Isenbaart schijnbaar genoegen, maar geheel bevredigd was hij niet, gelijk wij in het vervolg zien zullen.

Eerst volgden eenige jaren van rust, gedurende welken tijd Pieter Baart Middelburg verliet en zich voorgoed te Vlissingen vestigde anno 1663. In zijne plaats traden drie nieuwe voorgangers der Gemeente op, nl. Pieter Adriaansz., Jan Martens en Thomas van Eeghem. Deze laatste was waarschijnlijk een neef van Adriaan, een zoon van Christiaan van Eeghem. Althans onder de gemeenteleden van de Doopsgezinde Gemeente te Aardenburg komt een Thomas van Eeghem voor. Wij weten evenwel niets met zekerheid omtrent hem, maar uit het vervolg zal blijken dat hij zich nauw bij Adriaan aansloot, zich een geestverwant betoonde en hem gewis

tot steun is geweest in den zeer moeielijken tijd, die nu voor Adriaan van Eeghem aanbrak.

Nieuwe theologische geschillen, toen evenzeer aan de orde als heden ten dage, richtten overal verwarring aan.

Een bekend en uitnemend kerkhistorieschrijver noemt het tijdvak van de jaren 1651—1672 *dat* »der onrustbarende verschijnselen." Hij zegt: »Bij den aanvang dezer periode was de luister der Hervormde Kerk groot. Op enkele uitzonderingen na, behoorde de geheele Nederlandsche natie tot hare gemeenschap; de Nederlandsche vlag was in groote eer en de Nederlandsche naam overal geducht. De Republiek stond aan het hoofd der Europeesche Staten, kunsten en wetenschappen bloeiden, de Hervormde Christelijke religie was het erkende en beschermde fundament van den Staat. Maar toen nu veel meer verkregen was dan het stoutmoedigste geloof ooit had durven hopen, verloor het nationale leven een zijner scherpste prikkels. Geen grootsch ideaal had het heldenkroost meer na te jagen, zijn geestdrift verflauwde en zijn dichterlijke ader droogde op; — het ging rusten op de behaalde lauweren,

het gaf zich over aan het genot van den stoffelijken buit, aan weelde en gemak, aan onmatigheid, geldzucht en grootschheid des levens. Met grooten ijver getuigden verscheidene dienaars des Woords tegen deze en andere onrustbarende verschijnselen, doch velen werden door de bovendrijvende partij onderdrukt, en de vrucht hunner werkzaamheid vertoonde zich eerst in het volgende tijdvak."

Wij voegen bij dit getuigenis het volgende:

De goddelijke Voorzienigheid had op zeer bizondere en wonderdadige wijze de Hervormde Kerk groot gemaakt, maar zij toont het duidelijk, hoe moeielijk het is, de dagen van weelde te verduren en niet te ontaarden. Tot nog toe was ze steeds zegevierend gebleven, tegenover Spaansche tyrannie en verdeeldheden in eigen boezem ontstaan.

De Remonstrantsche twist was reeds voor goed ten haren voordeele uitgewezen, en ze had zich sedert als met een driedubbel pantser van scherp geformuleerde leerstellingen en geloofsartikelen tegen elke nieuw opkomende ketterij en afdwaling gewapend. Maar zoo ooit — dan bleek het nu — hoe de men-

schelijke geest misschien een tijdlang, maar nooit voor altijd zich laat binden en gevangen geeft.

In andere vormen, onder geheel andere namen, werd de aangevangen partijstrijd voortgezet; maar was het voorheen een Gomarus die het tegen een Arminius voor de eere Gods meende te moeten opnemen, thans stond een Voetius tegenover een Coccejus. Wel liep de strijd niet zoo hoog, wel sproot hier geen nieuwe scheuring uit voort; maar nogthans fnuikte de eene partij steeds het aanzien van de andere, en is het niet gezocht, een tuchtroede Gods over ons volk op te merken in de komst der Fransche legerbenden onder Lodewijk XIV in 1672. Hierdoor ontstond toch eene gewenschte verootmoediging, eene noodzakelijke zuivering, een meer gehandhaafde dulding van andersdenkenden. Ook mag men veilig aannemen dat zeer vrijzinnige denkbeelden, zoo niet het ongeloof naar buiten traden. De wijsbegeerte van een Cartesius werd druk besproken zoo niet aanvaard, en Voetius met de zijnen zagen in elke kleinere of grootere afwijking de voorboden van vijandschap en

afval van de zuivere Gereformeerde Religie.

Vreemde toestand in die dagen! De zegepraal der Voetianen was in de Kerk een feit, maar in den Staat gedurende het zoogenaamde stadhouderlooze bewind, huldigde men meer een Coccejaansche opvatting, vooral in de Staten van Holland, terwijl later, toen de geloofsstrijd veel minder hoog liep, een volbloed Voetiaan, prins Willem III, de teugels van het bewind in handen zou nemen.

Gold dit alles nu reeds voor de onderlinge verhouding van hen, die tot de heerschende Kerk behoorden, hoe moest wel de strijd gevoerd worden tegenover hen die buiten de Gereformeerde kerk stonden.

De dulding of tolerantie van andere bleef zeker in naam bestaan, maar inderdaad had het er op sommige plaatsen nog niets van. Holland gaf in dit opzicht het beste voorbeeld, maar in Gelderland, Utrecht, vooral ook in Zeeland heerschte een zeer onverdraagzame geest.

Dat de gereformeerden fier waren op hun geloof en zegepraal en onafhankelijkheid, wie zal hun dat euvel duiden? maar nu

schenen zij wel, op hunne beurt, de alleen zaligmakende kerk te vertegenwoordigen en de gedachte, ja de mogelijkheid dat de een of andere afwijking van hun geloof nog nader aan de waarheid zou kunnen zijn, was hun een gruwel en zoo werden zij op hunne beurt onderdrukkers en vervolgers van andersdenkenden.

Zoo moesten zij, die buiten de Gereformeerde kerk stonden, steeds strijden en waken voor hunne persoonlijke vrijheid van denken in het godsdienstige; maar nu trad ook in dien tijd, in den boezem der Doopsgezinde gemeente zelve, een geest van scheiding en verdeeldheid op den voorgrond. Twee partijen stonden lijnrecht tegenover elkander. Men vond dezulken, die bovenal hun heil zochten in het streng handhaven der geloofsleer, en die de vroegere Belijdenisschriften nog gaarne verscherpt zagen; maar men vond ook anderen, die reeds zeer vrijzinnige gevoelens voor die dagen aankleefden en in elk geval niets zoozeer vreesden dan uiterlijken dwang, van welke zijde die ook kwam.

De scheuring bleef ook niet uit. In het

jaar 1664 scheidde zich Samuel Apostool, een vurig en gestreng ijveraar, met 700 gelijkgezinden af, van zijn ambtgenoot Galenus Abrahamsz, een zeer geleerd maar meer vrijzinnig man.

In tal van gemeenten, waar een gisting der gemoederen reeds lang merkbaar was, werd dit voorbeeld gevolgd en zij die het met S. Apostool eens waren, verkregen den naam van Zonisten, terwijl de anderen Lamisten genoemd werden.

Tot op het bovengenoemde jaar 1664 schijnt de Doopsgezinde Gemeente te Middelburg zich buiten den strijd gehouden te hebben, maar op den 9den November van datzelfde jaar werd door den kerkeraad het besluit genomen, om de gezanten uit Holland, die op den 9den September te Utrecht »het Verbond van eenigheid" hadden onderteekend, zoo zij mochten komen, te antwoorden:

1°. dat men zich de questiën van Amsterdam en Utrecht niet aantrok, maar de wederzijdsche leeraars, voor de afscheiding gekozen als voorheen zouden verzoeken, hun echter tegen zijnde, dat dezelve hunne questiën op hunne stoel zouden brengen.

2°. dat men zich gedroeg aan de tweede sessie van de groote Vergadering te Haarlem 1649 gehouden, luidende als volgt: »Er zijn gelezen het Olijftakske, de belijdenis van Jan Centen en van Adriaan Cornelis, en eendrachtig met onderwerping en stilzwijgen bevestigd, dat deze het naaste middel zijn om de Gemeente in vrede te regeeren, en dat men bleef bij den inhoud van deze drie belijdenissen, doch alles met het oog op den Woorde Gods."

Hieruit blijkt duidelijk, dat de Middelburgsche Gemeente het liefst buiten allen strijd ware gebleven, maar de vroegere oneenigheid tusschen de Leeraars was bekend, en zoo meenden de voorstanders van het Verbond van Eenigheid, de latere Zonisten dat hier een geschikte plaats was, om hun gevoelen door te drijven.

Zij wendden zich tot den oudsten Leeraar der Gemeente, Joost Isenbaart, en deden hem 50 exemplaren van het Verbond van Eenigheid toekomen met verzoek dezen te willen verspreiden, en begeleid door het volgend schrijven :

»In Rotterdam den 17den Dec. 1664.

Waarde en beminde Medebroeders en Dienaren in de Gemeente tot Middelburg. Zaligheid.

Hiernevens 50 stuks Verbonden van Eenigheid gedrukt, als in de Voorreden deszelfs gedagt werd, waaraan wij dezen zijn reserveerende. Wij verzoeken dat Ul. die Christelijk gelieven te overleggen en ons toe te laten komen. Verder vriendelijk en Christelijk gegroet met den vrede des Heeren en Gode bevolen. Uit last en van wegen ons Collegie der Dienaarschap."

Deze brief nu en de 50 exemplaren behield Joost Isenbaart onder zich en vertoonde ze de Gemeente niet. Dit was niet oprecht en eerlijk van hem gehandeld al mag hij ook gevreesd hebben, dat de verspreiding der exemplaren weinig zou uitwerken. Joost Isenbaart had iets anders op het oog en wel het volgende.

Hij stelde omtrent dezen tijd aan Adriaan van Eeghem wederom 3 nieuwe vragen :

1°. of Adam voor hem zelven alleen gevallen was?

2°. of Christus van eeuwigheid was?

3°. of Christus maar voor hem zelven was gestorven?

Deze opnieuw aangevallen en bedreigd, ontkende evenwel het recht om zoodanige vragen te stellen door een dienaar aan zijn mededienaar; en hiermede had de onderling gespannene verhouding haar toppunt bereikt. Adriaan van Eeghem nam voortaan een vast standpunt aan. Hij erkende in geloofszaken geen macht boven zich dan zijn eigene conscientie. De geest van vrijheid, die hij anderen gunde, begeerde hij ook voor zichzelven te bezitten, en vandaar dat hij dan ook met al den mannelijken ernst zijner persoonlijkheid tegen elken drang of dwang streed, van welke zijde die ook kwam. Uit het vervolg zal men wel kunnen opmaken en moeten besluiten, dat hij met beslistheid zich plaatsende en zich handhavende op dit standpunt, een eerbiedwaardige persoonlijkheid is geweest — een man uit één stuk — wiens ja *ja*, en wiens neen *neen* was.

Onder zulke ongunstige omstandigheden

brak ondertusschen het jaar 1665 aan. Het zou een jaar van groote beproevingen voor de jongere leeraren worden.

Deze poogden wel zooveel mogelijk buiten allen strijd te blijven, gelijk uit enkele brieven, door den Doopsgezinden Kerkeraad uitgevaardigd, blijkt; maar Joost Isenbaart zette thans alles op het spel. Hij begreep dat hij wel nooit het aannemen van het Verbond van Eenigheid zou verkrijgen, evenmin als het onderteekenen van de 12 Artikelen des geloofs, die door de Gereformeerde predikanten waren opgesteld, ter wering van elke ketterij of afdwaling. Eén weg was hem nog opengebleven. Hij kon zich wenden tot de Staten van Zeeland, met name tot den Magistraat van Middelburg, om datgene wat hij noch door overreding noch door list verkreeg, met geweld ingang te doen vinden. Hij schijnt wel het felst gebeten te zijn geweest op Adriaan van Eeghem, en terwijl deze onverpoosd zijne onderwijzing voortzette, gold Isenbaarts aanklacht, die hij thans in het openbaar uitsprak, hem in de eerste plaats. Zoo groot was dan de partijdrift uit die dagen, dat een ouder Doopsgezind predikant zijn jongeren ambts-

broeder, niet voor de rechterstoel der Gemeente, maar voor den openbaren Magistraat van Middelburg stelde en de aanklacht was niet gering: Adriaan van Eeghem werd aangeklaagd wegens: *onrechtzinnigheid in de leer*, ja erger, *van het verbreiden en voortplanten van Sociniaansche gevoelens.*

Op den 9den Maart 1665 werd hij door de stadsbode, M. Pieters, gedagvaard, om des avonds ten vijf uur in de Roode Leeuw voor Heeren Burgemeesters te verschijnen, om zich te verantwoorden.

Daar verschijnende, zoo verhaalt Adriaan van Eeghem zelf, vond ik de burgemeesters J. de Kuizer, H. de Godijn en de oud-burgemeesters H. Tibaut, J. Veth, J. Boreel en C. Wouters, benevens J. Wilmerdonck en J. van den Brande, secretaris.

Deze laatste deed de inleiding aldus: »Mijne heeren den burgemeesteren is gerapporteerd, dat gij zijt aanrichtende eenige conventicelen, in welke gij voortzet eenige gevoelens niet overeenkomende met de Leer der Mennisten, welke gevoelens bij Haar Hoogmogende niet worden gepermitteerd en ook dat gij daartoe boeken verkoopt en leent." Ik zeide: »de

voorstelling heeft twee deelen : 1°. Aangaande het houden van vergaderingen, dat ik van geen anderen wist, dan de van ouds gewoonlijken, en de bijeenkomsten des namiddags, om jongelingen in het psalmzingen en in de Heilige Schrift te onderwijzen en hen van lichtzinnigheid af te houden en te beschutten.« Hierop viel de heer Veth hem in de rede en poogde daaruit eenige vreemde gevolgtrekking te maken, maar Adriaan gaf hem telkens een afdoend antwoord en zeide ten slotte : »dat het collegie met kennis en consent van Leeraren en Dienaren den 9den Oct. 1663 opgericht, gehouden werd, maar niet met kennis van een Bisschop in een andere plaats, alzoo die hier niets had te zeggen."

De Heer Wouters afwijzende, zeide het wel te weten dat Joost Isenbaart het niet had toegestaan, die nogthans een zeer oud vermaander was ; waarop van Eeghem repliceerde dat deze het vroeger wel had toegestaan, maar nu het laatste halfjaar niet, alzoo hij het collegie der Dienaren niet had bijgewoond. Daarop ging hij alzoo voort :

»Aangaande de boeken der Socinianen beken ik eenigen te hebben, welke ik op pu-

blieke auxiën heb ingekocht;« en op de vragen of hij die niet verkocht of op het collegie gebracht of aan iemand geleend had, was zijn antwoord: »Ik maak geen professie om die te verkoopen, alzoo ik die moest hebben tot mijn eigene speculatie, hoewel ik die in lang niet heb gebruikt, alzoo ik op die questie zoo hard niet aanschoot, ondervonden hebbende dat de mensch ligt genoeg weet, zoo hij maar genoeg naar vermogen deed.« Voorts zeide hij, dat door hem geen boeken op het collegie gebruikt of geleend waren.

Hierop brachten de Heeren de drie vragen van Joost Isenbaart ter sprake en vroegen, hoe hij vol kon houden, nooit van socianerij aangesproken te zijn.

Adriaan bekende nu, dat zijn oudere ambtsbroeder hem drie vragen had gesteld, maar niet met behoorlijke auctoriteit en niet op de rechte plaats, en dat hij ze daarom niet had willen beantwoorden, maar op verzoek formuleerde hij ze aldus: »1°. of Adam voor zichzelven alleen was gevallen. 2°. of Christus van eeuwigheid was, en 3°. of Christus maar alleen voor zich zelven was gestorven?« — Wederom gevraagd, waarom hij op dezen niet had ge

antwoord, hernam hij: »om reden hier straks reeds vermeld, als voorn., ook daarom dat Joost Isenbaart, met vooroordeelen was behept — want de eene vraag beantwoordende zeide deze, hij er niets tegen in kon brengen, maar dat er iets achter zat, zonder te weten of aan te kunnen wijzen, wat." Adriaan meende hem daarom niet te kunnen voldoen, schoon dezelfde woorden gebruikende.

Hierop luidde de vraag der Heeren: »op wat wijze hij de vraag van Christus verdiensten had beantwoord," waarop Adriaan zeide: »dat hij Hem voor het eenige fondament onzer zaligheid hield." De Heeren repliceerden dat alle sekten zulks toestaan, ook de Socinianen; en de heeren Verdonk en Veth voegden er bij: »de questie ligt daar, *hoe* Christus het fondament onzer zaligheid zij?" Om hierop te antwoorden, zeide A. v. E. zou ik op eene andere wijze te werk gaan en ik hoop, dat de Heeren mij zullen excuseeren. De heer Veth zeide: »Daar ligt het", maar Adriaan hernam: »De Heeren gelieven te weten, dat ik niet kan verstaan te particulariseeren, tenzij dat ik mijn beschuldigers en beschuldigingen voor mij heb." De Heer Veth zeide:

»Ik wil met u niet disputeeren, maar ik had slechts lust te weten, wat gij zoudt antwoorden, en ge kunt het mij niet zeggen?"

Adriaan, om verder buiten dispuut te blijven, antwoordde bij zijn gevoelen te resisteeren, »maar« voegde hij er bij, »dat hij nooit den inhoud van deze drie vragen of in predicatiën of op 't collegie geleerd had«. Hij betuigde voorts Joost Isenbaart dikwijls contentement gegeven te hebben, waarvoor hij desnoods getuigen kon bijbrengen. Nu luidde de eenparige vraag: »Wat verschil hebt gij dan met Joost Isenbaart?« Hij antwoordde: »geen, tenzij hierin dat ik versta, dat iedere gemeente haar recht heeft, en niet staat onder een anderen leeraar, gemeente, classis of synode.«

Ten slotte vroeg men hem, of er velen waren die dit zoo met hem verstonden, waarop hij zeide: »de geheele gemeente zooals die gemeenlijk is vergaderd.« Hierop volgden nog eenige algemeene vragen, hoevele leeraren er waren, hoe de inrichting der gemeente was enz. Daarop liet men Adriaan van Eeghem buiten staan, maar riep hem spoedig weêr binnen, waarop de Secretaris zeide: »mijne Heeren Regeerende en Oud-Burgemeesteren

hebben op uwe zaak gelet en geresolveerd u aan te zeggen, en wel expresselijk te interdiceeren, dat gij zoodanige vergaderingen niet meer zult houden, als zijnde onlijdelijk in eene stad van goede positie als deze is, maar wilt gij meer exercitie van de godsdienst hebben, zoo zult gij zulks publiek doen met opene deuren, voor een ieder die komen wil. Ook interdiceeren u mijne Heeren om Sociniaansche boeken te verkoopen en uit te leenen.

Met betrekking tot het eerste punt, zeide Adriaan, het te zullen aandienen en toen hem geantwoord werd: »de Heeren gebieden het u," zoo hernam hij: »niet hiervan de meester te zijn, daar het ook anderen aanging, maar dat wat hem bizonder betrof, hij hoopte zich zoo te gedragen, dat de Heeren met reden niet zouden hebben te klagen, en dat hij niet beter wist of hij had zich steeds als een goed en eerzaam burger gedragen«. De Heeren moesten zulks toestemmen, en zeiden dat zij juist daarom zijne zaak niet publiek, maar met gesloten deuren hadden behandeld. Hiervoor sprak Adriaan nog zijnen dank uit en alzoo liep deze comparitie af.

Joost Isenbaart had voorzeker een andere

uitkomst verwacht en gehoopt, maar voor Adriaan van Eeghem was deze gewis eervol en bemoedigend. Hij ging zonder vrees de toekomst te gemoet, maar nog veel leed en teleurstelling wachtte hem. Twee dagen later, derhalve op den 11den Maart, beantwoordde A. v. E. uit eigene beweging de drie gestelde vragen reeds vroeger vermeld, in tegenwoordigheid van Thomas van Eeghem en andere gemeenteleden, dat hij: 1°. *de eeuwigheid van Christus geloofde* volgens Joh. IX, Micha V, Spreuken VIII, Joh. I en VIII, Col. I en Hebr. I. Dat Christus zoo lang is geweest en wezen zal als de Vader Vader is geweest en zijn zal. 2°. *dat Adam niet voor zichzelven alleen is gevallen*, maar dat hij de dood en de verdoemenis over al zijn nakomelingen gebracht heeft, volgens Rom. V en Cor. XV, maar hij zeide niet te gelooven dat van Adam zulk een verderf werd geërfd, als in 't algemeen aangenomen wordt; en 3°. *dat de Christus niet alleen voor zichzelven gestorven is*, vermits hij niet alleen tot een exempel, maar om met zijn bloed het Nieuwe Testament te bevestigen, heeft geleden, maar ook om alle menschen met God

te verzoenen en zijne ziel te stellen tot een rantsoen van velen. Hiermede stelden de leden van den kerkeraad zich volkomen tevreden, maar de Magistraat van Middelburg dacht er anders over. Adriaan van Eeghem werd den 20sten April andermaal voor Burgemeesters ontboden, benevens zijn beide mededienaars Johannes van Nes en Thomas van Eeghem. Hunne zaak werd evenwel tot den 28sten uitgesteld. Voor de derde maal kwamen zij nu voor op gezegden datum, benevens Joost Isenbaart, terwijl Johannes van Nes wegens onpasselijkheid verhinderd werd te compareeren. Zij werden wederom gesteld voor de regeerende Burgemeesters J. de Kuizer en H. Godyn, voor de Oud-Burgemeesters J. Veth, J. Boreel en C. Wouters, terwijl nog bovendien de Pensionaris de Jonge tegenwoordig was.

Nadat nu de president J. de Kuizer te kennen had gegeven, waarom men hen ontboden had, alzoo er eenige geschillen ontstaan waren, nam de pensionaris het woord op, vragende het eerst aan Joos Isenbaart wat het was, waarover hij klaagde? Deze sprak nu: »Ik weet op dezen man, wijzende op Thomas van Eeghem, zooveel niet, maar

wel op dien, Adriaan aanwijzende, met welke ik dikwijls in reden ben geweest, en wien ik evenals aan van Nes, drie vragen gesteld heb en daarop wil ik antwoord hebben." Vervolgens las hij de reeds vroeger gemelde vragen voor en zeide: »Ik wil niet veel hebben, maar dat zij maar één woord spreken, nl. of zij gelooven gelijk ik geloof. De pensionaris vroeg nu of zij allen gehouden waren, juist hetzelfde te gelooven zooals hij, maar Joost Isenbaart bleef met klem van woorden hierop aandringen.

Nu verklaarde Adriaan nogmaals uitdrukkelijk waarom hij gemelde vragen niet had beantwoord. Zulks geschiedde niet, omdat hij hardnekkig was, noch omdat hij zich voor zijn geloof schaamde, noch omdat hij ketterijen omhelsde; o! neen, en daarom wilde hij hier in aller tegenwoordigheid belijden: »dat Gods Zoon eeuwig is niet alleen ten aanzien van den toekomenden maar ook van den verleden tijd. Alzoo dat hij bij den Vader geweest is voor de grondlegging der zichtbare wereld. Welke Zoon, wanneer hij uit de begenadigde maagd Maria door de werking des Heiligen Geestes geboren was,

een waar mensch is geweest, en zoo heeft hij volgens het believen van Zijn Vader, zijn ziel gegeven tot een rantsoen voor velen. Door zijn dood en volmaakte genoegdoening, de zonde, den dood en de verdoemenis die door Adams overtreding op den mensch lag, verzoenende, heeft hij alzoo de wereld met Zijnen Vader verzoend, zoodat een ieder die begenadigd is, met een geloof door liefde daadig, niet wegens zijne werken, maar door de genade Jezu Christi om niet wordt gerechtvaardigd."

Hij zeide de drie vragen alleen daarom niet te willen beantwoorden

1°. omdat hij dergelijke vragen reeds meermalen beantwoord had, ook tot genoegen van Joost Isenbaart en dat, terwijl hij sedert niet van gevoelen veranderd was, hij hem tot zijn voorgaand antwoord verwees.

2°. omdat hij niet geloofde dat J. I. noch uit zijne predikatiën noch uit zijn spreken des namiddags noch ergens anders uit iets gehoord had dat Sociniaansch was. En indien iemand hem zulks aangebracht had, hij kwalijk was onderricht, daar hij de Socianerij nooit als zijn eigen gevoelen had voorgesteld.

En eindelijk:

3°. dat J. I. geen qualiteit had, om hem zoodanige vragen te stellen, omdat hij zich hiermede een recht toekende, dat den Kerkeraad, ja de geheele Gemeente toekwam.

Hij besloot met deze woorden: »Ook indien hij over mij eenigen kommer had, zoo behoorde hij volgens de Leere Christi, mij gevraagd of bestraft te hebben, tusschen hem en mij alleen, of indien hij dat niet geliefde te doen, zoo behoorde hij zich tot den Kerkeraad geadresseerd en mij niet voor zoovele lieden met zulke vragen verdacht gemaakt te hebben." Joost Isenbaart poogde wel te zeggen dat A. v. E. hem geen genoegen had gegeven, maar deze beriep zich op de getuigenis van den Kerkeraad.

Nu nam de pensionaris wederom het woord en zeide: »Het komt zoozeer niet op deze drie vragen aan. Mijne Heeren hebben hier een boeksken genaamd: Het Verbond van Eenigheid met 12 vragen, die daaraan vast zijn. Ze zijn kort. Ik zal ze u eens voorlezen; zijnde deze de meergemelde vragen, aan de Leeraren te Utrecht door den Magistraat voorgehouden:

1.

Of gijl. niet bekent, dat Vader, Zoon en H. Geest hoewel onderscheiden, nogthans dezelve waarachtige en hoogste en eenige God zij met malkanderen? Dat de Zoon in den tijd ook waarachtig mensch is geworden, dezelfde hoogste en eenige God is met den Vader. Desgelijks de H. Geest, hoewel van den Vader en den Zoon onderscheiden, nogthans de waarachtige eenige God is met dezelve? En of gijlieden niet ontkent dat de Vader alleen zoude hebben de opperste Hoogheid en de volkomenheid der Godheid, de Zoon minder Godheid en de H. Geest ook geen waarachtig God zoude zijn met dezelve?

2.

Of gij niet bekent, dat door de zonde van Adam deszelfs nakomelingen ook schuldig zijn geworden aan de verdoemenis, Rom. V : 18, aleer zij zelven nog in eigene persoon eenige dadelijke zonde hadden begaan.

3.

Of gijlieden niet erkent Christus, nevens den Vader en H. Geest de werkende oorzaak van de schepping der wereld te zijn?

4.

Of gijlieden niet bekent dat Christus hem zelven in zijnen dood Gode voor onze zonden heeft opgeofferd, en volkomen onze schuld betaald heeft aan de goddelijke Rechtvaardigheid? Item dat hij met zijn volkomene gehoorzaamheid het recht des Eeuwigen Levens verworven heeft? En of gijlieden niet loochent dat Christus maar alleen de belofte des Evangeliums zou hebben verkondigd, dezelve zoo anderszins als met zijn dood bevestigd en daarna ten hemel gevaren zijnde, macht ontvangen heeft dengenen — die de conditiën des N. Verbonds zouden volbrengen, het Eeuwige Leven te geven?

5.

Of gijlieden niet belijdt, dat de jonge on-

mondige kinderkens stervende zalig worden door de voldoening van Christus?

6.

Of gijlieden niet bekent dat er nog tegenwoordig een ware, wezentlijke Christelijke Kerk of Gemeente Gods zichtbaar op aarde is, aan elkander verknocht door het waarachtig geloof in Christus, die met recht mag genoemd worden de Gemeente Gods en de Kerk Jesu Christi, en met elkander de Christelijke gemeenschap houden door de verkondiging des H. Woords en de bediening der Sacramenten?

7.

Of gijlieden niet bekent dat niemand vermag, schoon hij zich meent bekwaam te zijn, zonder voorafgaande wettelijke verkiezing en beroeping zich aan te matigen — te bedienen het ambt van eenen voorganger der Gemeente en Bedienaar van Christi wege en de prediking des Woords en bediening der Sacramenten?

8.

Of gijlieden niet gelooft dat de Doop wegens de instelling Christi, nog tegenwoordig bediend wordende, noodig is als een teeken van onze inlijving en gemeenschap met Christus en zijne Kerk, van de afwassching onzer zonden en de rechtvaardiging en heiligmaking door Christi bloed en geest?

9.

Of gijlieden niet bekent dat niemand ten H. Avondmaal mag toegelaten worden, die niet gedoopt is?

10.

Of gijlieden niet bekent, dat de Christelijke Ban in dezen tijd ook wettelijk kan gebruikt worden, en is een zekere betuiging en bevestiging in den naam Christi, uit des Heeren Woord; dat zoodanig onboetvaardige zondaren zoo zekerlijk uit den hemel zullen uitgesloten zijn als zij uit de Gemeenschap gebannen worden, bijaldien zij zich niet komen te bekeeren?

11.

Of gijlieden niet bekent, dat alle menschen, ook de goddeloozen, mede die het Evangelium niet gehoord hebben, zullen opgewekt worden ten jongsten dage tot het oordeel?

12.

Of gijlieden niet bekent, dat de ongeloovigen en goddeloozen opgewekt en veroordeeld zijnde, zullen lijden zoodanige pijn, die eeuwig en zonder einde duren zal zonder vernietigd of doodgebrand te worden, en zonder einde te krijgen van pijnen?

Na het voorlezen van deze 12 vragen en het aanwijzen onder welken van dezelve de 3 voorgestelde van Joost Isenbaart bizonder begrepen waren, stelden de Heeren aan dezen eerst voor, of hij de vragen en het Verbond van Eenigheid wilde onderteekenen. Hij zeide: »Als het de Heeren belieft." Nu kwam de beurt aan Adriaan van Eeghem, doch deze verzocht dat de Heeren hem geliefden te ver-

ontschuldigen, met bijvoeging dat hij op geenerlei wijze zoude teekenen; en toen men vroeg: »Waarom?« antwoordde hij: »om verscheidene redenen, welke hij, indien het de Heeren beliefde zoude voorstellen,« gelijk hij dan ook in volgende maniere deed.

1°. Omdat wij de confessiën aannemen, zooals die in den jaren 1649, in de grootste vergadering die ooit gehouden is onder de Mennisten, zijn goedgekeurd — al ware het ook dat aan deze confessie nog een of twee oude Doopsgezinde confessiën werden toegevoegd.

2°. Omdat eenige weinigen geen recht hebben om Vergaderingen te formeeren en daarin zonder kennis van hunne eigene Gemeenten regelen te maken, strekkende tot vernietiging van 't geen in de Groote Vergadering besloten is; en gezegde regelen op straffe aan deze gemeenten op te dringen, welke zij in het maken van zulke regelen zelfs niet gekend hebben.

3°. Omdat in het bewuste Verbond eenige dingen begrepen zijn, die direct strijden tegen de politie, reden, schriftuur en het oud gebruik onzer Gemeenten; en

4°. Omdat het Verbond zoodanig is, dat daaruit terstond verscheidene twisten en oneenigheden stonden te spruiten, gelijk tot hun leedwezen reeds eenige gesproten waren, waarom de Heeren te Haarlem hetzelve hadden vernietigd.

Hierop hernam Joost Isenbaart, »zij doen niet Ariaansch — zij doen in 't geheel niets" — en de burgemeester J. Veth vroeg: »Wat hebt gij tegen de vragen? Zijn ze niet gelijk gij clooft? en zoo ja, waarom wilt gij ze dan niet onderteekenen?" Maar A. v. E. antwoordde: »De vragen zijn al of niet onder de confessiën begrepen. Zijn ze in de confessiën begrepen, waartoe dan dezelve ze hieruit getrokken? waarom moet men ze dan teekenen? want die de confessiën aanneemt, neemt ook de vragen aan. Maar indien de vragen *niet* in de confessiën begrepen zijn, zoo zijn het geen Menniste vragen en dan mag men dezelve niet beantwoorden."

De Heer J. Veth repliceerde: »sedert het jaar 1649 zijn er vele geschillen geweest, daar men te voren niet van geweten heeft en deze dingen dienen om daarover nadere decisie te maken."

Ik meen, viel A. v. E. daarop in, »de questiën kunnen al of niet uit de confessiën gedecideerd worden. Zoo ja, dan zijn de vragen wederom niet noodig, maar zoo neen, dan behoorde men aan al de Gemeenten te schrijven en de questiën alzoo uitgemaakt te worden, opdat elke Gemeente mannen kon stellen om hierover uitspraak te doen, maar zulk een decisie komt niet aan eenige weinigen toe."

De Heer J. Veth repliceerde: »gij zegt dat het verbond strijd met de politie, dat is wat te zeggen?"

A. v. E. »Ik zeg *ja*, want of die van Vlissingen eenen Burgemeester van Middelburg iets wilden opdringen en voorschrijven, het collegie zou er mede lachen. Middelburg zou niet gaarne onder Tolen en Zeeland onder Holland staan, en onze Gemeente heeft groote overeenstemming met de regeering van onze Republiek."

De Heeren bleven evenwel sterk aandringen op de onderteekening der 12 vragen en gaven eindelijk aan Adriaan en Thomas van Eeghem veertien dagen uitstel, om zich daarop nader te bedenken.

De uitslag van deze derde zamenkomst was alzoo weinig bevredigend, zij leidde tot niets, daar het geen veertien dagen, maar een half jaar duurde, voordat zich de Zeeuwsche Magistraat opnieuw met Adriaan van Eeghem bemoeide. Deze laatste genoot echter weinig van deze rust. Het waren nu niet de Zeeuwsche Staten die het hem moeielijk maakten, maar helaas eigene geloofsbroeders. Niet van buiten, maar als van uit eigen kring dreigde beroering. De Middelburgsche Gemeente hield zich evenwel buiten den strijd. Zij bleef haren leeraar getrouw en slechts weinigen keurden de handelwijze van Joost Isenbaart goed. Doch nu kwamen nieuwe moeilijkheden. Twee afgevaardigden van hen, die het Verbond van Eenigheid opgesteld hadden, bezochten Zeeland. Het was de bekende Samuel Apostool uit Amsterdam en Hendrik Gijsbrechtsen uit Gouda. Zij ontzagen geen moeite en tijd om de Gemeente voor hunne zaak te winnen en bezochten zelfs het verafgelegene Aardenburg, waar de Gemeente zich bij hen aansloot.

Op de terugreis nu hielden zij zich te Middelburg op, en vervoegden zich aldaar bij Adriaan van Eeghem, in de zeker verklaar-

bare meening, dat indien hij gewonnen werd, de Gemeente ook wel zou volgen.

Verplaatsen wij ons in den toestand van A. v. E., dan moet vooral dit bezoek hem pijnlijk geweest zijn. Geloofsverschillen tegenover vreemden te bepleiten, heeft zijne eigenaardige aantrekkelijkheid; — maar staat men tegenover broeders in den geloove, dan neemt alles terstond een persoonlijk karakter aan. Intusschen de strijd moest toch eenmaal gestreden worden, en zoo vinden wij op den 20sten Juli van het jaar 1665 beide afgevaardigden ten huize van Adriaan, terwijl zekere G. Boutens en Boudewijn van der Vechte, diakenen der Middelburgsche Gemeente mede tegenwoordig waren.

Na eenige plichtplegingen sprak Hendrik Gijsbrechtsen, dat zij te Brouwershaven, Zierikzee, Goes, Veere, Vlissingen, Cadzand en Aardenburg reeds geweest waren en nu hier in Middelburg kwamen, om te vernemen hoe 't hier ging, zijnde gezonden van de Vergadering die te Rotterdam was gehouden, om te zien of men zich zou laten vinden, om het Verbond van Eenigheid te teekenen, hetgeen hun zeer lief zoude zijn.

Hierover nu ontstond eenige woordenwisseling tusschen B. van der Vechte en de beide afgevaardigden; de eerste vroeg ten slotte naar hun geloofsbrief, bewijs van afvaardiging, maar S. Apostool verklaarde geen schriftelijk bewijs te hebben, wel een mondeling.

Nu verklaarde A. v. E., dat hij dan ook het Verbond niet kon teekenen, omdat het niet wettig gemaakt was en dat in elk geval dit alles met kennis en goedvinden der geheele Gemeente moest geschieden, die zij daarover eerst moesten hooren. Verder zeide hij, dat het Verbond nooit aan de Gemeente van Middelburg was toegezonden met eenig briefken, gelijk zij aan de andere Zeeuwsche Gemeenten gedaan hadden, maar voegde hij er bij: »men zendt het ons toe door Gentman, den Gereformeerden predikant, in handen der Burgemeesters en zoo legt men het ons voor, hetwelk geen vriendelijke aanbieding is."

S. Apostool repliceerde: »Gij beschuldigt ons, en ik ontken dat wij het Ul. door Gentman hebben toegezonden."

A. v. E. »Ik zeg niet dat gijl. het door Gentman gezonden hebt«.

S. A. »Het woord *men* is relatief en heeft zijn opzicht op het voorgaande.«

A. v. E. »Dat beken ik, maar of H. Gijsbrechtsen of S. Apostool of R. van Hoogvliet dat aan Gentman gegeven heeft, weet ik niet; ik denk niet dat Gentman auteur is van het Verbond, maar wie zou het anders behartigd hebben dan zij die hetzelve willen voortzetten. En dat de vrienden niemand dwingen willen tot teekenen, maar vriendelijk verzoeken, 't is waar; de woorden van het Verbond luiden zoo en de woorden der vrienden zijn liefelijk, maar ondertusschen is er een groote dwang achter. Want indien wij het Verbond van Eenigheid niet teekenen, zoo vermoogt gijl. bij ons niet te dienen zonder consent van het algemeen, en wij niet bij Ulieden, dat is inderdaad niet vriendelijk maar streng.«

S. A. »Dat is aangaande diegenen, welke zich aan het geloof in de meergemelde Belijdenis niet willen onderwerpen.«

A. v. E. »De belijdenis en het geloof zijn één, volgens B. van Wenigems, en J. Boenes zeggen, of indien het zoo niet is, zoo kan iemand welgezind in het geloof staan en toch

het Verbond verwerpen, en daarom is het Verbond geen teeken dat iemand gezond in de Leer staat.«

S. A. »Dat is een wanschapene consequentie, zij hangt noch bindt, nooit heb ik slechter hooren maken.«

A. v. E. »Gij hebt nooit veel consequentie hooren maken, gij zijt nog jong en slacht mij.«

S. A. »Indien gij een sluitrede kondet maken, ik zoude u allicht beter kunnen verstaan.«

A. v. E. »Wij zullen praten. Die het Verbond van Eenigheid verwerpt, verwerpt ook het geloof in de meergemelde confessiën begrepen. Adriaan van Eeghem verwerpt het Verbond van Eenigheid, Ergo A. v. E. verwerpt het geloof in de meergemelde confessiën begrepen; waar zijn hier vier termen? daar gij zeidet dat mijn argument noodzakelijk uit moest bestaan.

S. Apostool zweeg.«

A. v. E. »Dewijl mijn bewijs goed is en in forma, zoo moet het, indien het valsch is, valsch zijn en in stoffe vallen. Het bijstel is bekend; ontken het voorstel, zoo zal volgen — dat iemand die het Verbond verwerpt daarom nog niet het geloof uit de confessiën verwerpt.«

S. A. »Men moet onderscheid maken tusschen het geloof en de voortzetting des geloofs. In de voortzetting komt het Verbond met de Belijdenissen overeen.«

A. v. E. »Ik ontken dit, maar laat het zoo wezen, zoo volgt evenwel dat iemand die het Verbond verwerpt, kan staan in het geloof, want wat anders is het geloof en de voortzetting des geloofs.«

Hiermede liep deze zamenkomst ten einde. Zij leidde tot niets, dan tot nieuwe verbittering. Wanneer Joost Isenbaart indertijd de hem toegezondene exemplaren niet onder zich gehouden had, maar volgens verzoek had uitgedeeld, misschien had men elkander beter kunnen verstaan.

Hendrik Gijsbrechtsen vervoegde zich nog wel op den volgenden dag bij Adriaan, maar deze bleef bij zijn gevoelen, en onverrichterzake keerden de afgevaardigden terug, waarmede de breuk onherstelbaar was geworden.

Was het dan zoo onder de broeders gesteld, niet anders van buiten, want het gevaar van geloofsvervolging dreigde opnieuw.

De Staten van Zeeland hadden zich tot nogtoe vrij gematigd betoond, thans evenwel

mengden zich ook de Gereformeerde predikanten in dezen strijd. Zij vormden het plan om de onderteekening van de 12 vragen en het Verbond van Eenigheid, de gansche provincie door te drijven. Daartoe vereenigden zich de vier classen van Zeeland en leverden een vertoog in bij 's lands Staten, waarbij zij de Doopsgezinden verdacht maakten en beschuldigden van het verbreiden en invoeren van Sociniaansche leeringen, verzoekende HEdelMogende daartegen te willen waken, door hunne Leeraars en Kerkedienaars de twaalf vragen geannexeerd aan hun vertoog te doen onderteekenen. Dit werkte. De Staten betoonden zich weêr onverdraagzamer dan ooit te voren, en hoe het Adriaan van Eeghem vergaan zou, toonde hem de vervolging door Joost Baroen ondergaan, die destijds leeraar der Doopsgezinde Gemeente te Goes was. De zaak van dezen laatstgenoemde heeft veel overeenkomst met die van A. v. E. Wij kunnen er echter niet te lang bij stilstaan. Het is genoeg om te vermelden dat hij ook volstandig weigerde om de 12 artikelen te onderteekenen. Nu dreigde men hem dat hij van zijn post ontzet zou worden. Op den 7den

September had eene laatste comparitie plaats tusschen den Magistraat en den voorganger Joost Baroen. Hij leverde ter zijner verdediging een verzoekschrift in, onderteekend door eenige Gemeenteleden. Men wees het van de hand en het vonnis werd tevens uitgesproken en uitgevoerd, dat hem verboden werd eenige dienst in de Doopsgezinde Gemeente te Goes waar te nemen.

Dit voorval moet Adriaan ongemeen geschokt hebben, maar hij toonde reeds nu die kalmte en grootheid van ziel, welke wij bewonderen, hoe wij voorts ook mogen oordeelen over zijn handelwijze. Van deze gemoedsgesteldheid getuigt het volgend schrijven aan zijne zuster Jacomijntje Lievens, dat alzoo luidde:

Jacomijntje Lievens, zaligheid door Jesum Christum.

Mijn waarde zuster in den Heere! ik kan niet laten u in dezen staat met deze weinigen te gedenken. Dewijl dit vooral *u* en *ons* groote droefheid veroorzaakt; *u* omdat gij uw halve ligchaam en in hetzelve een ongeveynst christelijk gemoed hebt verlooren. Want voor zoo eenen hebbe

ik u overleefde man omtrent de 13 jaren gekend; *ons* is 't droefheid, omdat wij onzen goeden vriend die daar was in onze oogen, komen te missen, maar wat zullen wij doen? Vermogen wij iets tegen den Almogende? Heeft de Heere genomen, dat Hem niet toebehoorde? O neen! zullen wij uw man zijn ruste benijden? en wenschen hem terug op deze ongestadige en ongetrouwe wereld? Neen, dat mogen wij niet doen; matigt dan uwe droefheid, en bedenkt dat bedroefd te zijn natuurlijk is, maar de droefheid te matigen christelijk. Troost u met God, want die sterft nooit en Hij is de man der weduwen en de Vader der weezen. Indien gij Hem niet verlaat, Hij is getrouw en verlaat niemand. Laat de afzetting van uw man uwe ziel niet bekommeren, want hij is niet afgezet noch heeft geleden als een onrechtvaardige, of als een die hem met eens anders doen bemoeit, maar als een christen volgens het Woord des Heeren, omdat hij menschelijke stellingen niet hooger konde achten dan des Heeren Woord. Want indien hij de 12 articelen

5

had willen teekenen en Godes Woord zelve ongeteekend laten, dat geval had hem niet overkomen. Bewaart toch het briefke wel, door hetwelk uw lieve man door de Heeren afgezet is, want het is eene obligatie die op den Heere spreekt, dewelke dezelve in het jongste gerichte zal afleggen, die betalende met de hemelsche vreugde. Wat schaadt het als de menschen afzetten, wanneer de Heere aanzet? Niet met al. En bedroeft u niet al is uw man bij de menschen verdacht gemaakt, want Christus zelve is van de Joden gedood, omdat Hij met hen niet konde aanspannen. Troost u met deszelfs exempel. Bezit uw ziel in lijdzaamheid. Hebt alle menschen lief, zoo zal God u ook liefhebben, en bewaren naar ziel en ligchaam. 't Welk ik u van harte toewensche en blijve na hartelijke groet

Uw broeder in Christo,
ADRIAAN VAN EEGHEM.

Middelburg, den 19den Sept. 1665.

Weinig vermoedde de schrijver van dezen brief, dat ook voor hem zulk eene aardsche

onderdrukking aanstaande was. En toch gebeurde zulks.

Ruim een maand later en wel op den 21sten October van dit veelbewogen jaar, werden de Doopsgezinde Leeraren: Joost Isenbaart, Adriaan en Thomas van Eeghem, op nieuw gesommeerd voor Burgemeesteren te verschijnen, terwijl ook ditmaal de pensionaris de Jonge aanwezig was.

Eerst werd Joost Isenbaart binnengelaten, maar een kwartier uurs later de beide andere leeraren. De Burgemeester Thibaut ving terstond op deze wijze aan:

»Gijlieden hebt kennis, hoe wij voor dezen ulieden hebben ontboden, en aan ulieden voorgelegd om te teekenen 12 vragen, gunnende aan ulieden 14 dagen van beraad; zoo vragen wij ulieden dan of gij de 12 vragen wilt teekenen, want gijlieden zult van de Resolutie van de Heeren wel gehoord hebben.

Adriaan van Eeghem nu het woord opvattende zeide: »dat het hem bekend was, dat de Heeren hem vroeger 14 dagen tijd hadden gegeven, en 't geen in dien tusschentijd was voorgevallen, maar dat hij gemoedshalve de 12 vragen niet konde teekenen."

Burgemeester Thibaut vraagde nu waarom? en om welke redenen? Adriaan gaf als voornaamste reden op, dat de vragen niet overeen kwamen met het rechte gevoelen der Mennonieten.

»Waarin?" vroegen de Heeren. »In verscheidene punten", antwoordde hij, »waaronder een is, het tweede lid van de eerste vraag". »Zouden de Mennonieten zulks niet gelooven?" vroegen de Pensionaris de Jong en Burgemeester Veth. »Neen, zeide A. v. E., of zij moeten bekennen, *dat de wereld drie dagen zonder God is geweest*, of dat in Christus twee naturen zijn; want indien de Zoon, die in den tijd ook waarachtig mensch is geworden, dezelve hoogste en eenige God is met den Vader, zoo is God gezien en onder eerbied gestorven, en dus zou de wereld drie dagen zonder God geweest zijn, gelijk de predikanten eertijds hebben gelasterd." — »Wij willen niemand in zijne conscientie dwingen," zeide de Burgemeester, »maar indien gijlieden niet teekent, zoo zult gijlieden niet vermogen te prediken en dat moest gij beloven." — »Dat kan ik niet beloven," zeide A. v. E. »maar denke daarin te doen, gelijk God door mijne

conscientie leert!" En wanneer de Heeren hem te gemoet voerden: »Wij hebben ook eene conscientie, én die leert ons, dat wij zulke lasteringen als de Socinianen leeren, niet mogen dulden om geleerd te worden," zeide A. v. E.: »*terwijl dan onze conscientiën tegen elkander overstaan, zoo behooren wij ons te refereeren tot den Oppersten Rechter.* De Socinianerij trek ik mij niet aan."

Ook dit laatste kalme en waardige antwoord baatte weinig. Het besluit bleef, dat hij moest teekenen. En toen hij zich bleef excuseeren, verbood men hem te prediken of te spreken in het openbaar, totdat hij de twaalf vragen zou hebben geteekend.

Thomas van Eeghem gaf hetzelfde antwoord en zoo werd ook op hem het verbod toegepast. Thomas vroeg nog, wie nu op den eerstvolgenden Zondag de Gemeente zou voorgaan? »Wij zullen orde stellen op de zaken," zeide de Burgemeester, »de gemeente zal wel bediend worden, van lieden die geteekend hebben."

Zoo had dan ook hier aardsche dwang en geweld getriomfeerd.

Drie dagen later op 24 October bracht men

de Resolutie der Staten van Zeeland aan de schoonzuster van Adriaan van Eeghem, terwijl als bode Joost Isenbaart fungeerde, die het besluit van een stadsbode had ontvangen. Schriftelijk werd nu aan Adriaan en Thomas van Eeghem het vonnis medegedeeld, waarmede zij reeds mondeling gedreigd waren.

Op den eerstvolgenden Zondag vergaderde de Gemeente niet in de Kerk, maar in een besloten kamer, waar A. v. E. het woord voerde, tevens werd er een brief voorgelezen, waarin het gedrag der beide Leeraars die niet geteekend hadden, werd verdedigd en alzoo eindigde: »Ulieden (nl. de Gemeenteleden) vriendelijk gedienstig en ernstig verzoekende, ieder hier op zijn gemoed en zijn gevoelen openhartig te uiten en te openbaren, opdat wij naar het exempel der H. Apostelen mogen zijn en bevonden worden *als een van herte en eene ziele*.

De broeders der Gemeente waren nu over 't algemeen van gevoelen, dat hunne Leeraars niet behoorden te teekenen, maar zich daarvan op de best mogelijke en nederigste wijze moesten trachten te verschoonen.

Ingevolge hiervan besloten de dienaars, den

31sten October des Zaterdags avonds, dat op den volgenden Zondag niet gepreekt zou worden en men de kerk zou sluiten. Dit besluit teekent wel de geest die de Gemeente bezielde, wijl toen juist te Middelburg zich zekere G. van der Sluis ophield, die te Rotterdam de twaalf vragen had onderteekend.

Op den 5den November intusschen, gaf Joost Isenbaart aan Jan van Ecke, een der diakenen te kennen, dat hij op den volgenden Zondag zou prediken op orde van de Heeren, en men derhalve de Kerk moest opendoen. 's Morgens om zes uur vergaderden daartoe op den 1sten November de diakenen, en gelasten den koster Jan Jansen de kerkdeuren te openen, terwijl zij tevens Joost Isenbaart aanzeiden uit naam en vanwege de Broeders, dat zijne onderteekening buiten hunne kennis en tegen hun algemeene goedkeuring geschied was. Deze stoorde zich daaraan weinig, want hij predikte op den 8sten November, maar — gelijk wij vermeld vinden — tegen het algemeen genoegen der Gemeente en voor zeer weinige menschen. Hij had tot stof gekozen: Matth: V: 9 over de vredemakers, terwijl een stadsdiender als voorlezer of voorzanger fungeerde. In antwoord op

de aanzegging der gemeente zond Joost Isenbaart, een door den pensionaris de Jonge geschreven stuk en door J. Isenbaart onderteekend, luidende aldus:

Wij ondergeschrevene Bedienaren van de Doopsgezinde Gemeente binnen Middelburg, nemen de bewuste 12 articelen aan, tot weering van alle nieuwe leeringen, onder andere praetexten insluipende, waaraan wij verklaren noch part noch deel te hebben. Ter oorkonde dezer onderteekend Middelburg den 7 Nov. 1665.

(was alleen geteekend door) J. Isenbaart.

Lager stond:

Hierop hebben de onderteekenaars als boven verkregen permissie om in hunne functiën te continueeren.

Nog twee Zondagen werd de Gemeente van elders uit bediend, maar daarop de Kerk voor ruim een maand gesloten, tot groot ongerief der gemeentebelangen.

Adriaan van Eeghem zat evenwel ook niet stil, maar beantwoordde de 12 gestelde vragen schriftelijk. Hij begaf zich daarmede naar Joost Isenbaart en las ze hem voor; welke hierop verklaarde dat het wel was, dat hij het ook zoo verstond en het ook konde onder-

teekenen, verzoekende het tot den volgenden dag te mogen behouden, hetgeen werd toegestaan.

Nog verklaarde J. Isenbaart dat hij de 12 gestelde vragen ook niet letterlijk aannam gelijk zij stonden, maar dat hij daartegen vrij wat had in te brengen. A. v. E. vroeg nu verwonderd, waarom hij ze dan had onderteekend, maar deze antwoordde dat hij zulks den pensionaris had te kennen gegeven. Ook weigerde hij op den volgenden dag het stuk van Adriaan te onderteekenen. Het luidde als volgt:

Bekentenisse des geloofs, dienende tot antwoord op de 12 vragen aan ons ondergeschrevenen voorgesteld door de Ed. Achtbare Regeerende en Oud-Burgemeesteren dezer stad, volgens de Resolutie van de Ed. Mog. Heeren Staten van Zeeland, genomen den 11den Juni 1665.

1°. »Wij gelooven dat er is een waare Vader, een waare Zoon en een waare H. Geest. En dat de Vader voor zooveel als Hij Vader is, niet is de Zoon. Ook dat de Zoon voor zooveel als hij Zoon is niet de Vader noch de H. Geest is; desgelijks dat de H.

Geest voor zooveel hij van den Vader door den Zoon uitgaat en van denzelven gezonden wordt, niet de Vader noch de Zoon is maar een ander; zijnde dezelven niet alleenlijk waarlijk *drie*, maar ook waarlijk *een*, zoodanig dat alhoewel de Vader God, de Zoon God en de H. Geest God genaamd wordt, er toch niet drie goden zijn, maar een eenig Allerhoogste en Aller Opperste God, voor ons in dit leven onbegrijpelijk en ondoorgrondelijk.

2°. Dat de schepping van de wereld, d. i. van alle zienlijke en onzienlijke dingen ook den Zoon en den H. Geest moet toegeschreven worden, aangezien dat de Vader door den Zoon en den H. Geest dezelve heeft geschapen en gemaakt.

3°. Dat alle menschen door de zonde Adams of met Adam zijn gevallen in den dood en verdoemenis.

4°. Dat niet alleen Christus ons tot een voorbeeld heeft verstrekt, en door zijn waardigen dood of bloedvergieten het Evangelie heeft bevestigd, maar ook door dezelve en door zijne volmaakte gehoorzaamheid, het recht des eeuwigen levens heeft verworven, zoodat wij noch door onze werken noch om

onze werken noch uit onze werken (als verdienende), hoewel niet zonder het levendig geloof uit of door de dierbare offerande J. Christus worden gerechtvaardigd.

5°. Dat de jonge onmondige kinderen, stervende, onder de belofte van zaligheid staan door Chr. Jezus.

6°. Dat er tegenwoordig een ware of wezentlijke Kerk of Gemeente Gods op aarde is, zijnde innerlijk bestaande uit menschen die God wezentlijk behagen, en uiterlijk of zichtbaarlijk uit zoodanigen, die met elkanderen gemeenschap hebben in de verkondiging des H. Evangeliums, ontvanging des Doopsels, onderhouding des H. Avondmaals en oefening der Kerkentucht.

7°. Dat iemand mag (zonder voorgaand Goddelijk beroep) zich niet aanmatigen te zijn een Bedienaar van Christi in de prediking des Woords, bediening des Doops en des H. Avondmaals.

8°. Dat de Doop noodig is, naar Christi instelling bediend wordende, zijnde eene inlijving in de zichtbare Gemeente en een teeken van de begraving der zonden en aandoening van Christus.

9°. Tot het Avondmaal behoeft men niemand toe te laten die niet gedoopt is.

10°. Dat de kerkelijke tucht wettiglijk kan en mag geoefend worden, tot Gods eere, reinhouding der Gemeente en verbetering van de gevallenen, hoewel dat geen mensch voor een ander den hemel kan sluiten noch openen.

11°. Dat zelfs allen die in de graven zijn, de stemme van Christus zullen hooren en zullen uitgaan tot het oordeel.

12°. Dat de ongeloovigen en goddeloozen voor den rechterstoel van Christus gesteld zijnde, zullen verwezen worden tot de eeuwige pijn, zullende de rook van hunne pijniging opgaan in alle eeuwigheid, geen rust hebbende dag noch nacht.

En tot bewijs van onze eensgezindheid en gevoelen, zoo hebben wij dit met elkander onderteekend.

Boud. van der Vechte. Adriaan van Eeghem.
Jacob de Clerck. Thomas van Eeghem.
Jan van Ecke.
François Pierens.
Guillaume Boutens.

De Doopsgezinde Gemeente zelve had ook een request bij de Staten van Zeeland ingediend, om opheffing te verzoeken van het verbod omtrent hare Leeraren, maar gelijk wij vinden aangeteekend, de Staten scheidden den 12den December van elkander, zonder het request gelezen te hebben, en zoo bleef de toestand onveranderd.

Nu begaf Adriaan uit eigene beweging zich nog eenmaal tot den Burgemeester Thibaut, hem vertoonende de ongelegenheid, waarin de Gemeente zich bevond, en vragende of het ZijnEd. geliefde een klein request aan de Staten op te zenden; maar deze antwoordde:

»Het is nu van ons af, wat zou zulks baten? het is aan de Staten." Daarop repliceerde A. v. E. dat de Heeren van Middelburg zooveel in de vergadering der Staten vermochten en reeds twee gemeenteleden daartoe zich tot den pensionaris de Jonge hadde gewend. Dit behaagde Thibaut en hij zeide: »dat de pensionaris dan wel rapport over deze aangelegenheid zou uitbrengen."

Daarom vervoegde zich Adriaan bij den pensionaris zelven, die hem eerst naar het bovenvermelde request vroeg, en na ontvangst

er van zeide: »Geef mij nu nog de door u beantwoordde 12 vragen." A. v. E. aarzelde en zeide beschroomd te wezen om die zoo maar over te geven, daar ze in andere handen mochten komen en dat er blauwe boekjes over verspreid zouden worden. Maar de pensionaris zeide: »dat hij beter vertrouwen in hem moest stellen en dat hetgeen hij zoude geven, bij hem secreet zou blijven." Nu gaf A. v. E zijne beantwoording over, maar bleef in de Roode Leeuw (eene herberg waar de pensionaris met de zijnen vergadering hield) wachten, verzoekende het provisioneel interdict tegen hem te willen opheffen. Na eenige debatten onder het lezen, deden de Heeren hem buitenstaan. Weêr binnen geroepen, voerde Thibaut hem tegemoet, dat hij niet alle vragen letterlijk beantwoord had, maar A. v. E. hernam, dat hij de Heeren wel bij monde nadere verklaring zou kunnen doen, maar dat hij getracht had, kort en klaar te wezen.

»De tijd is te kort," besloot Thibaut; »daar zijn zware pointen, waarover wij met u moeten disputeren," en hiermede kon de beschuldigde naar huis gaan, nadat hij de Heeren nogmaals dringend gesmeekt had, om de Gemeente,

zijne zaak te bespoedigen. Een nieuw request van Gemeenteleden werd eenvoudig ter zijde gelegd, en daarbij zat Joost Isenbaart ook niet stil, maar beloofde zelf voortaan te zullen prediken, of iemand in zijne plaats te stellen. De breuk was nu volkomen geworden, en de scheuring bedreigde de Gemeente met volslagen ondergang.

Wat Adriaan van Eeghem moet geleden hebben in die dagen! wie zal het kunnen zeggen; maar eindelijk besloot hij tot het uiterste, waartoe hij met eene goede conscientie kon overgaan. Hij begaf zich nogmaals tot een der Burgemeesters, den Heer Veth, en wanneer deze hem terstond toevoegde »dat het eene slechte verzoening was, welke hij met J. Isenbaart gesloten had" — sprak hij gelaten, niet gekomen te zijn om dezen te beschuldigen, maar juist om scheuring te voorkomen, en dat hij hem daartoe onderstaand schrijven presenteerde, luidende aldus:

> Ik ondergeteekende, bedienaar van de Doopsgezinde Gemeente binnen Middelburg, beloof in mijne predicatiën niet te leeren strijdende met de 12 bewuste

vragen, tot de naastvergadering van UEdel Mog. incluis.

In Middelburg den 19 December 1665.

Adriaan van Eeghem.

Tevens verzocht en smeekte hij Thibaut mondeling om toegelaten te mogen worden, tot voordeel van J. Isenbaart en tot voorkoming van scheuring.

Dit werkte gunstig. In tegenwoordigheid van J. Isenbaart werd Adriaan opnieuw ontboden en ontving hij van den Burgemeester Thibaut de volgende apostille.

De Heeren Regenten van Middelburg consenteeren Adriaan van Eeghem — onder verband van bovenstaande belofte — de vergadering der Doopsgezinden binnen deze stad, tot adsistentie van Joos Isenbaart te zullen mogen leeren en vermanen, tot de naaste vergadering van de Heeren Staten van Zeeland, en niet langer ten ware op nadere orde.

Actum Middelburg XIX Dec. 1665.

w. g. J. v. Brande.

Op den volgenden dag, zijnde een Zondag,

predikte J. Isenbaart volgens zijne belofte aan de Heeren, maar op den volgenden Maandag 21 Dec. geschiedde in tegenwoordigheid der gansche Gemeente de verzoening tusschen J. Isenbaart en de andere Leeraren en dienaren, die hunne functiën hadden neêrgelegd.

Op den 26sten, zijnde 2den Kerstdag, hield Adriaan van Eeghem zijne eerste openbare predicatie, en men besloot uit blijdschap hierover een dankadres aan den Magistraat van Middelburg te richten, — welk stuk door zestig mansleden der Gemeente was onderteekend.

Zoo liep het jaar 1665 voor Adriaan van Eeghem ten einde — een jaar vol leed en beproeving, maar waardoor hij niet geheel werd terneêrgebogen, doch integendeel opgewekt om in kalm vertrouwen op den eens ingeslagenen weg voort te gaan.

De Gemeente hing haren Leeraar zoo mogelijk nog meer aan dan voorheen, en bleef hem steeds getrouw.

Men liet het voorts niet alleen bij het dankadres aan den Magistraat van Middelburg, maar men zond ook een adres bij de Staten van Zeeland in. Hier klopte men echter bij

doove ooren aan; toch bleven Adriaan en Thomas van Eeghem ongemoeid in hunnen dienst continueeren.

Was de aanval van buiten hiermede manmoedig doorstaan en afgeslagen, — ook de innerlijke beroering kwam tot bedaren. Wel trachtten de voorstanders van het Verbond van eenigheid de Zeeuwsche Gemeenten en met name die van Middelburg over te halen, zich bij hen aan te sluiten, maar een schrijven, onderteekend door Boud. van der Vechte, sloot de onrustige leeraars van Holland alle gelegenheid af, om hun wil door te drijven. Voorts besloten de Leeraren en Dienaars der Zeeuwsche Gemeente, uitgezonderd die van Goes en J. Isenbaart, de vroegere confessiën der Doopsgezinden te doen herdrukken, hetgeen van een goed gevolg scheen te zijn. De pensionaris de Jonge verklaarde nu openlijk: »De mond is u geopend en de executie der XII vragen is opgeschort." Hiermede nam deze zaak voor goed een einde.

Dit is zeker de belangrijkste bladzijde uit het levensboek van Adriaan van Eeghem, en wij hebben er juist daarom met te meer nauwkeurigheid bij stilgestaan; maar kunnen

nu over zijn verder leven en dienstjaren in de Gemeente wat minder uitvoerig wezen.

Adriaans verhouding tot Joost Isenbaart bleef steeds gespannen. De laatste trok zich immer meer terug, en wel ontzag de Gemeente hem wegens zijn hooge jaren, maar schonk hem toch nooit weêr haar vol vertrouwen. Hij overleed den 25sten Aug. 1673, zeker door slechts weinigen betreurd. Juist twintig jaren later in 1693 stierf Thomas van Eeghem — de geestverwant en dappere medestrijder van Adriaan. Deze laatste schijnt toen ook reeds zeer zwak geweest te zijn, waarom men Willem van Oudenaarde als Leeraar tot zijne hulp koos, en bij diens spoedig vertrek naar elders werd Johannes Kien aangesteld, doch ook niet voor lang, terwijl hij de Gemeente weinig eer en voordeel aanbracht. Men schorste hem zelfs van zijn ambt en hij werd in 1700 afgesneden van de Gemeente, waarna hij als ziekentrooster naar Oost-Indiën vertrok.

In het jaar 1701 overkwam A. van Eeghem nog eenige moeite, als het ware eene pijnlijke herinnering aan zijn in 1665 doorstane leed. Adriaan had nl. in den aanvang van het jaar 1701 een boekje uitgegeven, »De wet der

Nature" geheeten. Hoewel hij het juist had uitgegeven ter verdediging der Christelijke Religie tegen het opkomend ongeloof in die dagen, behaagde het sommigen Gereformeerden predikanten volstrekt niet. Integendeel, zij vonden het besmet met vele verkapte en dangereuse dwalingen en Sociniaansche ketterijen. Zij stelden daarom een request op en boden het den Magistraat van Middelburg aan. Het begint alzoo: »De predikanten en ouderlingen van de Nederduitsche Gemeente tot Middelburg, haar verplicht achtende, te waken tegen alle verderfelijke leeringen, nemen de vrijheid, om aan UE.Achtb. te remonstreeren, de schandelijkheid van het boekje dat Adriaan van Eeghem, zich noemende Leeraar der Doopsgezinde Gemeente tot Middelburg, in 't jaar 1701 in 't ligt heeft gebracht onder den Tytel van: »Verhandeling van de Wet der Natuur enz."

Daarop volgen 8 bezwaren en punten van beschuldiging, rakende voornamelijk de eenswezendheid en Goddelijkheid van den Zoone Gods met den Vader.

Het request eindigt met deze woorden: »De vergadering neemt zooveel te meer vrijheid tot haar verzoek, omdat zij weeten hoe

UEd. Agtb. insgelijks omtrent de buitensporigheid van sommige Mennoniete Vermaanders, orde hebben gesteld in den jaare 1665 omtrent de maand October. Zij zullen haar verheugen, als wij zullen zien dat haren goeden ijver, door dien van UEd. Agtb. zal worden geholpen en dat op dit haar voorstel, eene gunstige en rechtmatige reflexie zal genomen worden van UEd. Agtb." — 't Welk doende etc.

Was geteekend uit aller naam:

P. SANTVOORT.

28 Jan. 1701. JACOBUS LEIJDEKKER.

Dit request nu kwam in handen van eene Commissie van onderzoek door H. Edel-Agtb. voor deze zaak zamengeroepen. Maar Adriaan van Eeghen zweeg ook niet van zijn zijde. Hij gaf den 10den Febr. 1701 een: »Tweede Aanhangsel" op zijn geschreven Tractaat, in welks voorreden hij reden gaf van deze uitgave en aanwees de ongegrondheid van de beschuldigingen, uitgebracht door het Eerw. Consistory van Middelburg.

Hij voegde er nog het volgende schrijven aan toe:

»Aan de Edel Agtb. Heeren Burgemeesters, Schepenen en Raden der stede Middelburg.

Vertoont met behoorlijke eerbiedigheid Adriaan van Eeghem, Leeraar der Doopsgezinde Gemeente dezer stad, UEd. Agtb. ootmoedige dienaar en burger, hoe dat hij 't supplement uit eerbiedigheid en hoogagting voor den godsdienst onlangs heeft uitgegeven, zeker Tractaat genaamd: »Verhandeling van de Wet der Natuur."

In welk Tractaat hij heeft terneêrgesteld met eerbied der waarheid eene beschrijving van Jezus Christus den Zoone Gods onzen Zaligmaker. Welke beschrijving dat de Eerw. Consistory dezer stad heeft gelieven als Ariaansch te veroordeelen; verzoekende bij hare requesten, dat UEd. Agtb. in onzen persoon zouden gelieven te executeeren de placaten tegen de Arianen geëmaneerd. En alzoo UEd. Agtb. volgens haar gewone wijsheid, deze executie hebben uitgesteld of opgeschort, zoo heeft de suppliant, zich met een schuldige dankbaarheid van deze UEd. Agtb. goedheid bedienende, opgesteld een Tweede aanhangsel aan het voorm. Tractaat of verhandeling van de Wet der Natuur, hiernevensgaande. En also de suppl. van gevoelen is, onder correctie van HEd. Agtb., dat hij in dit Tweede Aan-

hangsel, hiernevensgaande, zeer evident en klaar bewijst, dat de beschrijving door hem gedaan over den gezegenden Zoon, van Christus Jezus, den Zoone Gods begrepen in de Verhandeling van de Wet der Natuur, het oude algemeene gevoelen is der Doopsgezinden en also geensins Ariaansch, maar het Ariaansche gevoelen wederleggende, waardoor de beschuldiging van 't Consistorie vervalt en krachteloos is, so versoekt en bidt hij, suppl. ootmoedelijk en gedienstig dat UEd. Agtb. geliefd mogt zijn, dat suppl. en zijn persoon te bevrijden en te beveiligen van zoodanige onbillijke veroordeeling en verzoeken.

't Welk doende enz.

12 Maart 1701. w. g. ADRIAAN VAN EEGHEM.

Dit verweerschrift werd door dezelfde Commissie in ontvangst genomen. Wat daar echter besproken is en hoe men over A. v. E.'s verdediging geoordeeld heeft, is nooit openbaar geworden. De tijden waren er niet meer naar om zoo streng toe te zien. Immers in den eigen boezem der Gereformeerde Kerk werden nog veel gevaarlijker ketterijen voorgestaan en uitgesproken dan A. v. E. heette te omhelzen. Men deed derhalve het

zwijgen tot deze zaak en Adriaan bleef ongemoeid en kon ongestoord met prediken voortgaan. In het jaar 1705 beleefde hij nog het genoegen dat zijn leerling en geestverwant, Gerardus de Wind, tot Leeraar der Doopsgezinde Gemeente te Middelburg gekozen werd op een tractement van *f* 400.

Wij merkten reeds vroeger op, dat A. v. E. zelf nooit een tractement genoten heeft; de Gemeente toonde hem echter hare liefde en hoogachting, door een huis in de Gravestraat aan te koopen, waar hij sedert kosteloos kon wonen. Het laatste bewijs van zijn werkzaamheid vinden wij in een door hem onderteekende attestatie ten behoeve van zekeren Jan Copijn en Janneke Terwen, echtelieden, wie het niet voorspoedig was gegaan.

Wij laten dit stuk in zijn geheel hier nog volgen; het luidt:

De Dienaren der Gemeente Utrecht, Zaligheid!

Eerwaarde Mededienaren,

Alzoo Jan Copijn × Janneke Terwen, zijne huisvrouw, haare woonplaatsje van hier tot Zuilen hebben genomen, verzoekende derhalven van ons een aanwijs of

getuigenis van haren godsdienstigen toestand en gedrag alhier, zoo zullen deze weinigen gelieven te laaten dienen ons te zeggen: dat Jan Copijn voornoemd niet alleen een broeder van onze Gemeente, maar dat hij ook eerst als diaken, en namaals als Leeraar met veel ijver, onze Gemeente eenen geruimen tijd bediend, zonder dat er op zijn Leer en gevoelen iets is te zeggen geweest. Doch wat zijn leven en gedrag aangaat, daaromtrent hebben wij niets merkelijks ten zijnen nadeele te getuigen — dan dat hij — door de groote onvoorzigtige begeerlijkheid en al te goed vertrouwen, zich in den koophandel te diep heeft ingesloten, dat hij namaals, door zware verliezen, zijne schuldenaren niet geheel heeft kunnen voldoen en betalen, 't geen ons om veele redenen bedroeft en smert. Maar also hij nu zijne misslagen ziet en bekend met betuiging, dat hij wel zorg zou dragen, dat hij nooit op zoodanige klip zou vervallen indien hij meerdere koophandel onderneme. En also ons niet is voorgekomen, dat hij deze breucke heeft

gemaakt met toeleg om zig te verrijken, met het goed en de schade van een ander, so hebben wij op zijne schuldbekentenis en in aanmerking van zijne diensten en opdat de genadige God zijne misslagen genadiglijk zal overzien en vergeven, goedgevonden en besloten denselven Copijn voortaan als een broeder te dragen, verzoekende derhalve zeer vriendelijk, dat hem ook als een broeder gelieven te ontvangen en alles te laten toekomen wat tot de Broederschap behoort.

En wat Janneke Terwen, huisvrouw van Jan Copijn voornoemd, aanbelangt, verklaren wij voor onze waarde zuster, also zij zig so stil en deugdzaam heeft gedragen, dat ons nooit iets is voorgekomen ten haaren laste, verzoekende derhalven dat UEd. haar voor eene zuster gelieve te ontvangen, latende haar nevens haaren man, toekomen alle nodige geestelijke en ligchamelijke diensten, waarin gij haar en ons zult verplichten om in gelijke gevallen desgelijks te doen en verder te blijven, na hartelijke groete en

toewensching van alle heil. — Eerw. Mededienaren — UE. verpligte Dienaren der Doopsgezinde Gemeente alhier.

En in aller naam,

w. g. ROELAND VAN DER VLIES,

ADRIAAN VAN EEGHEM, *(als schrijver.)*

Middelburg, den 26sten Meij 1706.

Nog ongeveer drie jaren bleef Adriaan voor zijne Gemeente gespaard, schoon zijne verzwakking hand over hand toenam, en zekere Andries Schipman uit Beverwijk als Leeraar hem nog werd toegevoegd.

De laatste aanteekening in het Gemeenteboek luidt:

»Den 24sten Maart 1709 overleed Adriaan van Eeghem, nadat hij volle 54 jaaren het Leeraarsampt in de Gemeente met veel roems bekleed had, hebbende den 20sten Maart 1655 zijne eerste predikatie gedaan."

III.

Het ons voorgestelde doel, om eene levensbeschrijving van Adriaan van Eeghem te geven, zou onvoltooid blijven, wanneer wij daaraan niet toevoegden een overzicht van de door hem uitgegevene geschriften.

Nu wij hem als een waardig voorganger zijner gemeente geschetst hebben, mogen wij ook van hem, als van een kundig en scherpzinnig Godgeleerde spreken. Daarvan getuigen de geschriften, door hem zelven of na zijnen dood door zijn leerling Gerardus de Wind uitgegeven.

Adriaan van Eeghem was de eerste Doopsgezinde, die een volledig stelsel van godgeleerd-

heid ontwierp en in zijne geschriften uitwerkte, waàrmede hij zich niet alleen bij zijne tijdgenooten, maar ook bij het nageslacht een naam verworven heeft, die zelfs nu nog met eere mag genoemd worden.

Daar hij niet voor zijn 30ste jaar zich op de studie der oude talen toelegde, en de eerste jaren van zijn dienstwerk in de gemeente vol zorgen en moeielijkheden waren, zoo mag het daaraan wel toegeschreven worden, dat al zijne werken eerst aan den avond van zijn leven door hem werden geschreven en het licht zagen.

Wij laten dan nu een overzicht van Adriaans geschriften, naar tijdsorde gerangschikt, volgen; die, mogen zij al betrekkelijke waarde voor onzen tijd hebben, toch ook niet geheel zonder belang voor ons zijn, daar zij ons een goed inzicht geven in de denkwijze en gewoonten van een groot deel der toenmalige Doopsgezinden.

Al de geschriften van hem zijn geschreven in de Hollandsche taal en werden gedrukt bij Michiel van Hoekke, boekverkooper te Middelburg, wiens winkel prijkte met den naam van Erasmus en die in 1685 nog woonde in de Gravenstraat, doch welken wij reeds

in 1687 en later, verhuisd vinden »op den Burgh", waarheen hij evenwel den naam van zijn winkel had medegenomen. Het laatste en grootste geschrift: »De Christelijke Godgeleerdheid" in 4° uitgegeven, werd mede door Willeboord Eling, boekverkooper te Vlissingen gedrukt, terwijl al de andere geschriften in klein 8° het licht zagen.

Het eerste werkje nu door A. v. Eeghem uitgegeven is niet het minst belangrijke.

Het draagt den titel van: »*Verhandelinge van de stemmelijke gebeden in de vergaderinge der geloovigen*", met de zinspreuk 1 Korinthe XIV : 15: »Ik zal met den geest bidden, maar ik zal ook met het verstand bidden."

Uit de Voorrede — die gericht is aan de: »Opzienders, Dienaren en Ledematen van de Gemeente die men (tot onderscheid van and're) Mennonyten ofte Doopsgezinde noemt," blijkt: dat het toenmaals in vele, zoo niet alle Doopsgezinde Gemeenten de gewoonte was, dat niet de Voorganger bij het begin der godsdienstoefening overluid een gebed deed hooren, maar dat de leden zelven, gedurende eenige oogenblikken, in stilte het gebed deden.

Juist tegen dat gebruik komt de schrijver

op, en zegt in de Voorrede, dat de gebeden in de Kristelijke vergaderingen *niet stil* maar *overluid* behooren gedaan te worden. Het stil bidden is wel eene oude gewoonte, maar daarom niet beter. De Christen streve steeds naar gedurige verbetering, al is daarom elke verandering niet in eens goed te keuren. Maar het overluid of *stemmelijk* bidden is zoowel waar als oud, en het stille bidden eerst na de Reformatie opgekomen. Het geldt hier evenwel geen geloofspunt van belang en ook hierin sta de *vrijheid* op den voorgrond.

De voorrede dateert van 26 November 1685. Uit Middelburg in Zeeland.

De Verhandeling vangt hierop aan met het betoog, dat de Joden en de Roomschen aan bizondere plaatsen en uren hechten, om aldaar hunne gebeden, ieder voor zich, te doen; de eersten in den tempel en synagogen, de laatsten in hun kerk, maar dat de ware christen aan geen plaats of tijd gebonden is en de eigene gebeden, volgens Matth. VI : 6 in de binnenkamer te huis behooren. Daarvan onderscheidde men evenwel de openbare gebeden die overluid moeten geschieden.

Daarvoor haalt de schrijver nu verschillende

bijbelplaatsen aan; hij wijst op het voorbeeld van Mozes, die de kinderen Israëls met luider stemme voorging, volgens Num. 12 : 13 en Deut. 31 : 30, op dat van Salomo bij de inwijding van den tempel, volgens 1 Kon. I : 14—28. Ook de Apostelen riepen den Heere met luider stemme aan, terwijl de Engelen Gods Hem in den Hemel lofzingen en zelfs Christus Jezus met sterke roepingen gebeden heeft. Hebr. V : 7.

De schrijver acht daarmede zijn betoog gewonnen, en gaat nu voort om aan te wijzen, dat terwijl de Gemeente één lichaam is — de voorganger de mond daarvan uitmakende — het overluid bidden toekomt. Niet allen zijn in staat hunne eigene belangen van de algemeene te onderscheiden, waarom men ook hier op goede orde evenals bij een leger lette. Daarop volgen getuigenissen van Justinus Martyr, Cyprianus en van het concilie te Laodicea in 364, waarop besloten werd, om de twee laatste gebeden in de vergadering *overluid* te doen plaats vinden. Het getuigenis van voortreffelijke Heidenen als Pythagoras, Cicero, Marcus Aurelius, enz. wordt volgens de gewoonte uit die dagen, mede aangehaald.

Daarop gaat de schrijver over tot den tijd der Reformatie en haalt een besluit aan, dat genomen werd in het jaar 1572 tot Schlaten aan de Randen, waar het ambt van den herder der Gemeente alzoo omschreven is: »*Zulk een ambt zal zijn lezen, vermanen .... ende alle broederen en zusteren tot beteringe voorbidden.*"

Het tractaat hierover, genaamd: »broederlijke vereeniging van sommige kinderen Gods," werd in 1563 in 12⁰ herdrukt. Hetzelfde gebruik vindt men ook in Zwitserland en Duitschland; terwijl de Protocollen van Frankendaal, Embden en Leeuwarden geen geschil over het luid of stil bidden aanroeren. Ook Menno Symonsz, die zoovele bezwaren tegen de Gereformeerden heeft, zwijgt over dit punt geheel. Toch is juist het stille bidden het langst en het sterkst onder de Doopsgezinden in de Nederlanden voorgestaan. Zekere *F. Lansberge*, predikant tot Rotterdam, kwam in 1599 het eerst daartegen op, maar *Jacob Jansz* weêrsprak hem. Zoo ook later *François Knuijt*, die oordeelde: »Wat zal dog het oppenbaar bidden eens menschen in de vergaderinge voor een vrugt werken? anders dan om de

ware beweginge ofte devotie meer te verhinderen en te verstoren als te bevorderen?" In 1660 werd op eene bijeenkomst te Leiden het stemmelijk bidden afgekeurd, maar dit gevoelen is door Abraham Paaling genoegzaam wederlegd, en de Gemeente is ook later hierop teruggekomen.

Nu volgt een betoog om de bezwaren te wederleggen wanneer men zich op teksten uit de H. S. voor het stille bidden beroept, zooals Psalm 65 : 2, Jesaia 26 : 16, Joh. 4 : 23 enz. Hoe verder de schrijver voortgaat, des te dringender wordt zijn woord. »Men verwerpe zijn gevoelen toch niet omdat het verandering te weeg brengt of omdat het nieuw is, daar het inderdaad — naar hij bewezen heeft — van ouds in gebruik was."

»Ik wil geerne bekennen", zoo zegt hij: »dat ik de onverstandige stijfzinnigheid even zoozeer haat als de losse, ongebondene veranderlijkheid van sommigen, die 't met de Atheners nergens op toeleggen als om iets nieuws te zeggen en te hooren."

En verder: »Waarom onze pligt is tusschen die beiden gelukkig door te varen, alleen het licht der waarheid volgende."

De verhandeling besluit met eenige wenken te geven, 1°. over den Dienaar die voorbidt, 2°. over het gebed zelve en 3°. over degenen die nabidden.

De voorganger der Gemeente zij: innerlijk aandachtig, eerbiedig, zorgvuldig en van zijn eigene nietigheid overtuigd. Men kniele liefst terneder, om eigene vernedering of onvermogen aan te geven, maar zoo er geen plaats is, sta men. Men houde de oogen ten hemel gericht, vgl. Psalm 121: 1 en 2, terwijl men bij het belijden van schuld nederwaarts zie. De handen worden gevouwen, de stem zij krachtig en eenvoudig.

Het gebed zelve zij kort en klaar. Het vange aan met lof en dankzegging, daarna volge eene schuldbelijdenis, terwijl men bovenal op Jezus Christus als het middel tot vergiffenis moet heenwijzen.

Zij die den voorganger nabidden, doen zulks in stillen eenvoud, terwijl de mannen opstaan maar de vrouwen blijven zitten.

Aan het einde geeft de schrijver nog een voorbeeld van een gebed *voor en na* de predikatie, waarvan wij het laatste laten volgen tot een proeve.

Het luidt: »Zegenrijke God! goedertieren hemelsche Vader, U groote weldaden en gaven aan onze ziele en ligchaam bewezen, verplichten en doen ons tot je naderen om je heilige naam te danken. Want Gij hebt je lieven Zoon Jezus laten sterven opdat wij door hem zouden leven. Je laat je heilig Evangelium, 't woord des levens verkondigen. Je gunt ons tijd en plaats om je te kunnen dienen: je bewerkt en helpt ons ten eeuwigen leven. Je hebt ons genadig bewaard voor een haastigen dood, voor 't woeden der vijanden, voor honger, dorst en naaktheid: ons goedertieren verzorgende met voedsel en deksel. Je groote naam zij in eeuwige zegeninge! Wij bidden je, opperste God, zegen, bewaar je Gemeente! bewoond haar met je heilige geest! Verwekt daar mannen die je woord opregt verkondigen! Geef haar getrouwe Dienaren en middelen opdat d' arme wel verzorgt worden! Verrijkt met je geest die er toe gesteld zijn, opdat ze je volk wel onderhouden!

Zegend met kennis en Vaderlijke voorzorgen alle d' Overheden dezer aarde, voornamelijk de Hooge en Lage Overheden, onder welke wij hier gezeten zijn, beneffens haare

Bondgenooten, bedeeld hun genadig met de wijsheid die om je heiligen koninklijken stoel is, opdat ze hunne onderdanen wel regeeren.

Zijt genadig, barmhertige Vader, allen die in ellende des ligchaams en die in strijt en bekommeringen des geestes zijn, heiligt en matigt hun lijden opdat ze je heiligheid daardoor deelachtig worden.

Dog bizonder bidden we u voor N. N. die enz.

Zegend het woord, Opperste Opziender, 't welk hier en elders na je wil gesproken is, schrijft dat in de tafelen onzer harten!

Wij hebben nu gehoord hoe dat enz., opdat onze zielen mogen zalig worden door Jezus Christus, je weerde Zoon, in wien wij zeggen: Onze Vader enz."

Het geheele geschrift omvat 48 bladzijden. Adriaan van Eeghem beleefde hiervan veel genoegen. Immers in zijne eigene Gemeente ging men na eenige aarzeling tot het stemmelijk bidden over, maar eerst na den dood van Joost Isenbaart, daar deze geen genoegen met de verandering wilde nemen.

Twee jaren later zag een nieuw werk van Adriaan van Eeghem, het licht. Het draagt

den titel van: „*Catechismus ofte onderwijzinge in de Kristelijke Godsdienst*," met de zinspreuk »Leer den jongen de eerste beginselen na den eisch van zijn weg, als hij oud zal geworden zijn en zal hij daarvan niet afwijken.« Spr. 22 : 6. Dit werk is zeer uitvoerig, 280 bladzijden groot, en bevat de hoofdzaken en gronden der Christelijke godsdienst, beknoptelijk uit de H. Schrift zamengesteld. Het geheele fundament der Doopsgezinde Leer wordt er in nagegaan, met zeer vele teksten als bewijsplaatsen.

In de voorrede »aan den Kristelijken Lezer,« zegt de schrijver: »dat wijl de kristelijke godsdienst ter zaligheid noodzakelijk is, het zeer nuttig en dienstig is, de voornaamste gronden daarvan na te gaan. Ook der kinderen komt de H. Schrift toe, maar het is niet goed deze hun zoo maar in handen te geven, daar niet *de letter* maar *de geest*, en dat wel zeer nauwkeurig moet onderscheiden worden. Daarom is een catechismus noodig en de schrijver heeft deze niet volgens oude, maar volgens eigene zienswijze ingedeeld, terwijl hij de Staten-Vertaling van 1618 gebruikt heeft bij het aanhalen van teksten.« Hij da-

teert zijn voorrede den 22sten Februari 1687.

Het geheele werk nu is in 56 hoofdstukken verdeeld. Hoofdstuk I—IV handelt bij wijze van Inleiding: over de Wet der nature, over de H. Schrifture, over God en zijne eigenschappen, en over de eenheid en drieeenheid Gods; hoofdstuk V—XVII over het O. Verbond; hoofdstuk XVIII—XXXII over het N. Verbond en de gevolgen van Christus priesterambt voor de geloovigen; hoofdstuk XXXIII—XLVIII over de Kristelijke Godsdienst en de algemeene en bijzondere punten, en eindelijk hoofdstuk XLIX—LVI over de kerkelijke tucht en den dood. Wij kunnen ons de nadere omschrijving dezer verschilleede deelen besparen, daar Adriaan van Eeghem in zijn hoofdwerk »De Christelijke godgeleerdheid«, een zelfde verdeeling volgt en wij alzoo later bij een en ander kunnen stilstaan.

Toch moet ons de verzuchting van het hart: »Ach! arme catechizanten! die dergelijk vragenboek hebt moeten van buiten leeren!" niet omdat het onduidelijk, maar wel omdat het veel te lang is. Wat denkt men bijv. van de beantwoording van deze vraag,

eene uit velen: »*Moet de Doop met onderdompelinge geschieden om 't graf der zonde te verbeelden?*«

Antw. De begravinge der zonde wordt genoeg verbeeld met het opperste van 't hoofd wel nat te maken, 't welk 't geheele lichaam vervangt en bestiert, gelijk stof op het hoofd strooien d' ontbindinge van het geheele lijf en 't voetwasschen de reinigheid van 't gansche lichaam vertoonde. 't Ligt niet zoozeer in de wijze, op welke dat men 't water gebruikt, nog in de veelheid van dien, als 't wel ligt in de beteekenende zake. Daar wordt in alles geen volmaakte gelijkheid geëischt. Christus is niet gestorven gelijk de oude mensch sterft, nog begraven, gelijk men nu gewoonlijk begraaft. 't Lichaam behoefde daarom zoo niet onder 't water gedompeld te worden, dat men 't niet meer zien kan; 't welk met de stichting, de koude landen, de zachtheid van Christus' juk en de voorbeelden van de apostelen niet wel zoude overeenkomen. Zie Ex: 16 : 16, Josua 7 : 6, Job 13 : 10, Rom. 8 : 13, Matth. 27 : 60, Joh. 19 : 40, Rom. 14 : 19, Rom. 15 : 2, Matth. 11 : 30, Hand. 2 : 14 en Hand 16 : 33."

Het geheele werk wordt besloten met 5 gebeden, die evenals bij het vorige tot een proeve zijn te zamengesteld.

Later begreep Adriaan van Eeghem zelf, dat zulk een uitgewerkt betoog minder geschikt was voor het onderwijs der jeugd, waarom hij twee jaren later eene verkorting van den voorgaanden catechismus in het licht gaf, onder den titel van: »*Korte Catechismus ofte Onderwijzinge in de Christelijke Godsdienst.*" In de voorrede zegt de schrijver, wat hem bewogen heeft tot deze kortere uitgaaf, terwijl hij allen waarschuwt, dat men de catechismus niet stelle boven het woord Gods, dat immer de toetssteen voor ons geloof moet blijven. Dit werkje is gedateerd 26 October 1688 uit Middelburg in Zeeland. Het is 52 bladzijden groot en omvat 402 vragen. Deze zijn evenwel kort en duidelijk met bijvoeging van een tekstwoord. Zoo luidt de eerste vrage: *Wat zoekt gij?* Antw. Den weg des Heeren, Psalm 27 : 11. De laatste vrage luidt: *Hoe lang zal de pijne duren?* Antw. Tot in de eeuwen der eeuwen, Openb. 14 : 11, waarvoor ons God beware. Amen.

Van de eerste groote uitgave van dien

Catechismus zag in het jaar 1715 nog eene tweede druk het licht. Deze herdruk werd door Gerardus de Wind bezorgd. Het boekdeel, in flink 8°. uitgekomen, is nog vrij wat uitvoeriger dan de eerste druk, daar bij de gewichtigste vragen de aanmerkingen van bovengenoemden G. de Wind zijn toegevoegd. Het bevat dan nu ook ruim 500 bladzijden, behalve twee voorredenen. Latere herdrukken komen — meen ik — niet voor.

Nu verliepen er vele jaren, voordat Adriaan van Eeghem opnieuw de pen opnam.

Hij voelde zich daartoe genoopt door de ergernis zijns harten over het wassend ongeloof uit die dagen, en daarmede aangedreven om zijne inzichten omtrent de voornaamste punten van de Christelijke godsdienst schriftelijk te ontvouwen. Hij deed zulks in een geschrift dat wel het belangrijkste uit zijne schriftelijke nalatenschap mag genoemd worden, wijl het laatste hoofdwerk, met name: »De Christelijke Godgeleerdheid" eerst na zijn dood door Ger. de Wind werd uitgegeven.

Het werk, dat wij nu bedoelen, bestaat eigentlijk uit vier verschillende verhandelingen, die door den schrijver zijn te zamengevoegd,

ter verdediging der Christelijke Godsdienst. De laatste verhandeling draagt misschien meer een particulier karakter.

De geheele titel luidt nu als volgt:

„*Verhandelinge van de Wet der Nature.*

„*Oplossinge van eenige Vragen.*

„*Aanmerkingen over d'agtien eerste verzen van Johannes Evangeli.*

„*Aanhangsel over het uitnoodigen tèn Avondmale op eigen proeve van de gene die niet in de Gemeente zijn.*"

Het draagt de zinspreuk 2 Cor. V : 7. »Wij wandelen door Geloove, niet door Aanschouwen." De Voorreden is in het algemeen gericht »Aan den bescheiden Leezer," en niet zonder belang voor ons. De schrijver gaat daarin na, wat hem bewogen heeft zoovele stukken van verschillenden aard bijeen te voegen. »De oorzaak, die ons tot uitgeving dezer heeft bewogen", zoo zegt hij: »is geen zucht naar eere of voordeel, veel min schrijf- of kijflust, maar naar d'eere Gods door voortplantinge en be vestiginge der waarheid, die tot de godzaligheid is en tot de hope des eeuwigen levens door een waar en levendig vertrouwen op God door Jezus Christus zijnen gezalfden Zoon."

Daarop volgt eene toelichting van de verschillende onderwerpen.

»*De wet der Nature*," is eene verhandeling ter bevestiging van het geloof tegen de philosophische gronden en wiskundige bewijzen uit die dagen, waardoor het geloof van velen ondermijnd werd, met heenwijzing naar 1 Tim. VI : 20 »als tegenstelling der valschelijk genaamde Wetenschap; dewelke sommigen voorgevende zijn van het geloove afgeweken."

De wiskunde nu richt zich op het zichtbare en is daarom in lijnrechten strijd met het geloof, dat in betrekking staat tot de dingen die niet gezien worden. Ook de philosophie van een Cartezius vervoert veler harten, waardoor men het Noodlot in de plaats van God komt te stellen, en men alles, zelfs de onmogelijkste dingen, bijv. de Transsubstantiatie tracht te bewijzen of te ontkennen. De schrijver veracht de wijsbegeerte van Descartes volstrekt niet, maar acht het ongewenscht dezelve op godsdienstige zaken toe te passen, alzoo dit de weg is tot ongodsdienstigheid en vernietiging des geloofs.

Hierbij is nu gevoegd *een antwoord op*

eenige vragen, den schrijver door een voornaam man voorgesteld; vervolgens: *Aanmerkingen over d'agtien eerste verzen van Johannes Evangeli*, waarmede de schrijver, nevens aanwijzing van den rechten zin der woorden, ook gelegenheid heeft genomen om verscheidene zware en gewichtige geloofszaken wat nader en breeder te verhandelen en ter neêr te schrijven. Hij richt zich hiermede ook tegen de Poolsche Broederen (Socinianen) en handhaaft zijn geloof tegenover hen.

Eindelijk volgt nog een Aanhangsel, waarin de vraag beantwoord wordt of *degenen die geen lid der Gemeente zijn, op eigen proeve tot het Avondmaal mogen komen?* De beantwoording dezer laatste vraag vloeide voort uit een besluit door twee Gemeenten bij hunne vereeniging te Rotterdam genomen, om elken vrome, ook die buiten de Gemeente was, ter Avondmaal uit te noodigen. De schrijver verklaart zich in beginsel beslist hiertegen, maar wil toch niet, dat er door verschil van gevoelen hierover scheuring in de gemeente ontsta.

Hij eindigt met zijne droefheid uit te spreken over den fellen strijd, die tusschen de

Lamisten en Zonisten nog gevoerd werd. Tot een rechte kenschetsing van zijn gevoelen volge hier zijne eigene woorden: »Laat ons," zoo zegt hij: »geen harde noch geweldige middelen gebruiken, want deze zijn geenszins dienstig in Christus zake, die met Christus' middelen behandeld en beslecht moeten worden. Het gemoed des menschen is geen voorwerp van magt en geweld, maar van Leere, onderwijs, bekooringe en verlokkinge. Hij vernietigt het mensch- en Christendom en maakt dat beestelijk, die met geweld en magt de waarheid wil staande houden en voortplanten. Hier mag niet gehoord worden: snijd, en brand of help van kant, maar leer, onderwijs, en genees met medelijden, en langmoedigheid opdat ze mogen gezond worden."
. . . . . . »Wat helpt het, dat men tijdig en ontijdig pronkt met den naam van *weêrelooze Christenen*, als men bijna niet kan verdragen en geweldige wapenen draagt. Men verweerd zich niet met waarheid en reden, maar men bespringt zijn dolenden broeder met geweldige middelen, men beklaagt en beschuldigt hem bij de overheid." . . . . .
»Blinde ijveraars! weet gij niet, dat gij zoo-

doende de Gemeente van hare diere vrijheid berooft, de Overheid tot een Hoofd uwer Kerk en onze Societeit stellende, en haar Ed. de magt en het recht opdragende om in uwe Kerk omtrent de Leer en dienst zulken order te stellen als het haar Ed. indertijd zullen goed vinden?" . . . . »Voorziet gij het onheil niet dat hieruit kan geboren worden? Weet gij niet wat in Frankrijk, de Paltz en Zwitserland omgaat? En wij zeggen dat niet om het gezag der Overheid te verminderen, want wij hebben niets quaads te vreezen, maar alles goeds te wachten; maar als de tijden eens veranderen, dat er een Pharao opstaat die Jozeph niet gekend heeft, wat dan? »Ontaarde Christenen, zult gij eene Religie, geteeld door Gods Zoon, geboren uit de letter, zin en geest van zoo een vreedzaam Evangelie hebbende, erkend van d' eerste Christenheid, gevoed met het bloed van zooveel martelaren en zoo groot geworden door kleinheid, zult gij haar in een vrijen tijd zoo onvrij maken en verderven?" .... »Maar, zoo besluit hij: »ik heb dit werkje niet opgesteld als een wet, maar als eene onderwijzing ter waarheid, deugd en vrede; verzoekende dat het den

Lezer met zin en herte gelieve te lezen als het hem gegeven wordt van zijn toegenegen dienaar,

Adriaan van Eeghem.

Uit Middelburg in Zeeland,
den 15den Nov. 1700.

Wij hebben wat langer bij deze voorreden stilgestaan, om een goed inzicht te verkrijgen in het streven en de bedoeling van den schrijver. Hij was inderdaad een man des vredes, die zeker niets vuriger wenschte, dan de eendracht in zijne Gemeente te herstellen en te bevestigen.

De inhoud nu van de eerste verhandeling: »*Van de Wet der Nature*" is naar den aard der zaak meer een geleerd betoog dan wel een warm geloofsgetuigenis.

De schrijver verdeelt zijne stof in drie deelen:

1°. Wat de wet der nature is; 2°. Haren oorsprong; 3°. Hare kracht.

1°. *De wet der Nature is* de Reden, een werkende kracht in de ziele of geest, die ons overreedt en verplicht om God te zoeken, Hem te leeren kennen en bovenal lief te

hebben, en onze naaste als ons zelven. De wet der Nature heeft derhalve twee deelen: *de Rede* en *het geweten*. De rede leert ons wat wij doen moeten, en het geweten vonnist hetgeen wij gedaan hebben. Beiden vullen elkander aan, daar ieder mensch onder het bestuur der rede staat en onder het oordeel van het geweten, zie Rom. I : 19 en Hand. XIV : 17, XVII : 27.

2°. *De oorsprong van deze wet is God.* Hij heeft deze door de schepping in elks harte gedrukt, geschreven en geëtst — zoodanig dat men haar nooit geheel kan uitwisschen.

Deze wet nu noemen wij: *wet der Nature*, omdat zij ons is ingeschapen, en wij die hebben zonder ons eigen toedoen. Zij is een kracht of vermogen in ons zelven, waardoor wij inzien en tot erkentenis komen dat wij een Oorsprong en Hoeder hebben, van wien wij afhankelijk zijn en die ons leert: God lief te hebben boven alles, en den naaste als zichzelven.

Zoo leeren wij dan vragen:

1°. *Of daar een God is en hoedanig Hij is?*

2°. *Of wij die moeten dienen?*

De schrijver stelt nu het volgende voorop:

„*Er is een levendig, geestelijk, volmaakt, onbegonnen, Wezen, die uit niemand is en van niemand afhangt, maar uit welke alle dingen zijn en afhangen.*"

Deze stelling moet voorwaar erkend worden; evenals de rekenaar aan zijne cijfers hunne waarde toekent, en een Descartes uitgaande van zijne stelling: *Ik denk*, kwam tot de gevolgtrekking: *zoo ben ik* — maar zijn: *Ik denk* niet vooraf wiskundig bewees.

Zoo spreekt het van zelf dat er een God is en behoeft men zulks niet vooraf te bewijzen.

Toch voegt de schrijver eenige (zoogenaamde) bewijzen er bij; waaronder ook het volgende:

»Er moet *niets* of *iets* zijn. Dat er niets is kan niet volgehouden worden. Want reeds het woordeke *is* postuleert *iets*, maar het woord *niets* neemt alle *iets* weg. En daar men geen niets kan aannemen zoo blijft *iets* alleen over. Het *iets* kan niet ontkend worden, want uit *niets* komt *niets*. Zoo moet er dan een God zijn. *Maar hoedanig is Hij*? Dat leert mij nu de Rede, want daar zij uit zichzelve goed is, bewijst zij dat God ook

goed moet zijn. Dat leert ons verder de schepping en hare wonderen kennen zoo ook de Geschiedenis; waarvoor de schrijver twee bewijzen uit zijnen tijd aanhaalt; nl. *de belegering van Aardenburg* in 1672 door de Franschen, die vele duizende schoten hebben gedaan en twee aanvallen, zonder iemand merkelijk te kwetsen, en *de aanval der Fransche* en *Engelsche vloot* in 1673 op de Hollandsche kust, die verhinderd werd doordat de ebbe tweemaal zoolang aanhield. Wat vloeit nu uit dit alles voort? Hiermede komt de schrijver tot zijn laatste punt: *De kracht* van de wet der nature. Onze geheele godsdienst stelt de Heere Jezus: in God lief te hebben boven alles en den naaste als ons zelven. Onze liefde tot God is slechts wederliefde, gelijk het kind zijn ouders van nature reeds liefheeft; en onze liefde tot den naaste volgt uit de gelijkheid van ons allen voor Gods aangezicht. Wel komen onze booze driften haat, nijd en wrok daartegen op maar deze zijn het gevolg van ons dierlijk leven. De rede en het geweten onderscheiden ons juist van de beesten.

Nu worden vele bedenkingen gemaakt maar

teruggewezen. Het is bijv. eene snoode dwaling, en niet vol te houden, dat de mensch zonder wet en daarmede zonder eenige verplichting geschapen is. Evenmin keurt de schrijver de meening goed van sommigen die van geen Godskennis uit het verstand en het geweten willen hooren, maar volhouden hoe zulks alleen daar Openbaring geschiedt. Dit mag tot op zekere hoogte toegegeven worden, maar beiden vullen elkander aan. De Openbaring heft de wet der Nature niet op, maar helpt en ondersteunt haar.

Zoo gaat het voort, maar immer blijft de grondstelling vaststaan: *Voor alle menschen geldt de wet der nature die liefde tot God en den naaste aankweekt.* Zoo staan Heidenen, Joden en Christenen daarin gelijk, maar de Joden hebben daarboven nog de wet van Mozes en de Christenen het Evangelie. Een ieder zal daarom op eigene wijze een oordeel ontvangen.

Daarmede is dit wijsgeerig betoog ten einde, en volgen er nu, gelijk wij reeds opmerkten: „*Antwoorden op eenige vragen.*

Tien van deze vragen hebben een zedelijkgodsdienstige strekking — *eene*, de laatste, geldt een historisch belang.

Zoo luidt bijv. de eerste vraag: *Of er een God is?*

De schrijver antwoordt: »Deze vraag is ijdel en dwaas. Men kan even zoo goed aan zijn eigen bestaan twijfelen, terwijl degene die deze vraag doet, daarmede juist bewijst dat hij bestaat, omdat hij anders niet zulks kan vragen. Men zou zoodoende ook kunnen vragen of er een zon is, waardoor men beschenen wordt. Maar deze vraag is ook ongeoorloofd, omdat twijfel ons geloof schokt, en men door een zekerheid nog zekerder te willen stellen, haar dikwijls losser maakt. God is veel te groot om met Hem te spelen.

Maar wat verstaat men onder God? Dat alles goddelijk is en een levend organisme? Dat gevoelen moet verworpen worden. God is de grond van alles en staat boven Zijne schepping. Hierbij heeft de *wis*kunde niets te maken — zij is hier eene *mis*kunde. De openbaring en de Wet der Natuur vallen hier te zamen (zie boven).

De 10de vraag luidt: *Of de H. Schriftuur niet noodzakelijk door allegoriën verklaard en uitgelegd moet worden?*

Antw. Er komen in het Oude Testament

zeker zaken voor, bijv. omtrent den tempel en eeredienst, die men allegorisch moet opvatten. Ook hebben vele voortreffelijke uitleggers als Philo, Origenes, de Mistieken enz. hetzelfde gedaan, maar men zij hiermede zeer voorzichtig. Men houde zoolang mogelijk aan den letterlijken zin der woorden vast.

Als voorbeeld noemt de schrijver 2 Sam. VII : 14 en 15: »*Ik zal hem tot een Vader en hij zal mij tot een Zoon wezen.*" Letterlijk ziet dit op David en Salomo — maar figuurlijk kan men zulks op den Christus toepassen. Zoo ook Jesaja VII : 14: »*Ziet eene maagd zal zwanger worden.*" Letterlijk slaat dit op de profetesse, maar het is later ook van toepassing op Maria. In Psalm 110 heeft David, door den H. Geest een psalm gemaakt op Salomo, maar Jezus past deze woorden op zichzelven toe. Verdere bewijsplaatsen volgen nog.

Christus is daarmede de Koning, Hoogepriester en Rechter bij uitnemendheid, maar voor de allegorische uitlegging legge men allen nadruk *op de letterlijke.*

Nu volgt nog de beantwoording der historische vraag, luidende: *Of de Munstersche*

Wederdoopers en Oproermakers niet zijn uit de Mennonieten of Doopsgezinden?

Het antwoord is beslist ontkennend. De Wederdoopers predikten opstand tegen de overheid; — de Doopsgezinde acht zich niet bevoegd, over de wettelijkheid of onwettelijkheid van de overheid te oordeelen, maar is haar in alles gehoorzaam, uitgenomen wat de conscientie verbiedt. Voeg hierbij dat het den Doopsgezinden zelfs verboden is om wapenen te dragen. Ook meene men niet dat zij in hun gevoelen veranderd zijn na de Munstersche troebelen. Dit blijkt genoegzaam uit het schrijven van Erasmus aan Alphonsus Aartsbisschop van Toledo, in het jaar 1529 gedateerd uit Basel, dus 5 jaren voor de Munstersche beroerte, waar hij zegt: »*De Wederdoopers, hoewel dat ze alom in een groot getal zijn, bezitten nogthans geen eigene kerk. Deze, die onstraffelijk van leven zijn, worden boven andere gezindheden geprezen, doch worden niet alleen van de recht gevoelende, maar ook van de andere gezindheden (Secten) onderdrukt.*

Nog een ander getuigenis van Erasmus haalde Galenus Abrahamsz. aan, bij zijne verdediging der Doopsgezinden.

Geen hunner martelaren is ooit van opstand beticht; zelfs Jan van Leiden leefde en arbeidde eerst in stilte zonder opspraak in Munster. Daarbij heerschte onder de Doopsgezinden een geheel andere geest, vrij van alle geestdrijving zooals onder de Munsterschen. Hun voorn. aanvoerder was Bernard Rothmann, vroeger Luthersch predikant. Deze schreef twee tractaten: „*de Geestelijke Restitutie* en *de Verborgenheid der Schrift*," maar Dirk Philips wederlegde hem in zijn „*Hutte Mozes*" en in zijn „*Geestelijke Restitution.*" Ook Menno Simonsz schreef een tractaat tegen Jan van Leiden.

Om alles echter duidelijk te doen uitkomen, gaat de schrijver de geschiedenis dier dagen nog eens na. Hij herinnert aan de gruwelijke dwingelandij die er toen heerschte.

Martinus Luther schreef daarover zijne werken: »*van de Babilonische gevangenis, van de Christelijke vrijheid*," enz. Men verstond hem verkeerd en gaf zich aan allerlei losbandigheid over, terwijl anderen in tegenoverstelling zeer ingetogen werden, maar zich verliepen in het Mysticisme. Profeten stonden op. Droomen en gezichten waren aan de orde van den dag,

en de Boerenkrijg ontstond onder Thomas Muntzer. Deze werd wel ellendig verslagen en gedood — maar veler geest bleef bezwangerd met verwachtingen aangaande een Nieuw Jeruzalem, de vijfde monarchie en een geestelijk duizendjarig rijk. Nu brak het treurspel in Munster aan. Bernard Rothman, bovengenoemde Luthersche predikant was er de ziel van, Jan van Leyden zijn werktuig waarmede hij vele onnoozele zielen uit Henegouwen en Holland tot zich trok, ofschoon de rechtzinnige Leeraars hen ernstig waarschuwden. De droevige uitkomst van alles is genoegzaam bekend. Jan van Batenburg en Jan Willemsz. poogden, maar te vergeefsch, het vervallen rijk weêr op te richten. Al deze menschen waren in hunne gedachten verdwaasd en leefden naar het vleesch. Jan van Leiden heeft dan ook openlijk menige dwaling erkend en herroepen — maar waartoe behoorden nu deze Munsterschen? Tot de Doopsgezinden wegens hun zelfde opvatting omtrent den Doop? Dit gaat niet aan, want hoevele Lutherschen waren er te Munster, die zich om Rothman schaarden en hoe zou Jan van Leiden, een vreemdeling en van ge-

ringe afkomst, zulk een invloed kunnen uitgeoefend hebben?

Daarom is het hoogst onbillijk, de Doopsgezinden voor de dweeperij van een Thomas Muntzer te doen boeten. Er bestaat geen gemeenschap. Deze laatste sprak zelfs minachtend over den Doop; maar geen wonder dat de Lutherschen en Zwinglianen gaarne alle schuld van zich afschoven om die op de Doopsgezinden te laden. Hoe rijmt men daarmede echter het gunstig oordeel van Prins Willem van Oranje over hen?

Men werpt nog tegen, dat Menno Simonsz de Munsterschen *zijn broederen* genoemd heeft en dat derhalve de Mennisten, Doopsgezinde Munsterschen zijn.

Maar vooreerst spreekt M. S. van *dolende broederen* en daarbij spreekt hij alleen voor zichzelven, niet voor anderen. — Zoo schreef Johannes a Lasco wel aan David Joris als *aan zijn geliefden broeder* en niemand denkt er toch aan, hen voor geloofsbroeders aan te zien.

Eindelijk zegt men Munsterschen en Doopszinden verwerpen beiden de overheid. Maar de eerste verjoegen en doodden hen en het is lasterlijk, dat van de Doopsgezinden te zeg-

gen. — Deze verwerpen het ambt van overheid op grond van Jezus uitspraak: Matth. 20 : 25—28, maar niet omdat het ambt op zichzelf kwaad of schadelijk is. Hiermede rekent de schrijver zijn taak voor geëindigd en besluit met een Dankgebed voor de Overheid en de Regeering dezer landen.

Wij komen thans tot de derde en grootste verhandeling, welke Adriaan van Eeghem terneêrschreef, voorn. met het oog op de Socinianen en dat tegen hen gericht is.

Het draagt den titel van: *Aanmerkingen op de eerste* 18 *verzen van Joh. I.*

De schrijver vangt aan om de volgende vijf punten te bespreken.

1°. Wat oogmerk heeft Johannes gehad in het schrijven van zijn Evangelie.

2°. De orde, die Johannes houdt om tot zijn oogmerk te komen.

3°. Waarom Johannes den Zoone Gods het Woord noemt.

4°. Wat hij bij 't begin verstaat; en

5°. De hemelvaart van het Woord.

Tot nadere kennismaking van deze bespreking, volge hier de aanwijzing van het eerste punt.

Het oogmerk van Johannes de apostel bij het schrijven van zijn Evangelie wordt uitgedrukt in Joh XX: 31: »Maar deze dingen zijn geschreven opdat gij gelooft, dat Jezus is de Christus, de Zoone Gods, en opdat gij geloovende het eeuwige leven hebt in Zijnen naam." Wel slaan deze woorden rechtstreeks op de wonderen door Christus gedaan, maar deze zijn weèr het uitvloeisel van Zijne leer en het komt dus op het gelooven aan. Reeds tijdens Johannes' leven waren er leugengeesten, antichristen opgestaan, die het Evangelie verkeerd opvatten. Bekend zijn Ebion en Cerinthus, die leerden dat Jezus als een gewoon mensch uit Maria en Joseph was voortgekomen, maar dat Christus uit den hemel zich met dien Jezus bij diens doop op 30-jarigen leeftijd vereenigd had en weder vóór het lijden en sterven, tot den Vader was wedergekeerd. Johannes heeft nu met zijn Evangelie dergelijke dwalingen willen wederleggen.

Na de uiteenzetting der vier volgende punten gaat de schrijver over om zijn stof vers voor vers te verklaren. Ter kenschetsing hiervan volge de uitlegging van vers 14. *En het woord is vleesch geworden.*

En beteekent hier *want*, geeft de reden op waarom het Woord vleesch is geworden, om nl. ons die uit vleesch geboren zijn weder te baren tot kinderen Gods.

het Woord. Jezus de Christus de Zoone Gods onverdeeld en niet te zamen gesteld uit Jezus en Christus, maar Gods Eeniggeboren Zoon. *is vleesch geworden.* Hij slaat de moeder over, omdat hier alleen sprake is van het Woord, ofschoon Maria, de gezegendste onder de vrouwen, alles toegebracht heeft tot de vleeschwording van haar Zoon, gelijk andere moeders tot het worden van hare kinderen toebrengen.

Geworden. De verandering van de geestelijke natuur des Woords in eene vleeschelijke of lichamelijke gestalte.

Ten onrechte vertalen de Poolsche broederen daarom: *Het woord is vleesch geweest.* Johannes wil hier wel degelijk van een overgang en verandering spreken en wijst hiermede de eeuwigheid van den Zoone Gods aan. Maar is de godheid niet onveranderlijk? Doch niet de godheid maar het Woord — de Zoone Gods is veranderd voor zooverre Hij Zoon was en een ander als God Zijnen Vader. Maar

hoe kan een Onsterfelijke sterfelijk worden? God de Vader is van nature onsterfelijk, de Zoon is onsterfelijk door zijn wil, want indien Hij niet gewild had, Hij zou nooit gestorven zijn, vgl. Joh. X : 18, Philip. II : 6-8 enz. Wij besluiten alzoo dat Jezus Christus van zijn Vaderlijke zijde God is en Gods Zoon en van zijne moederlijke zijde uit de menschen en dus Menschen-Zoon, zijnde dus bemaagschapt aan beide partijen, tusschen welken dat hij zich instelt, *als een Middelaar Gods en des Menschen.* Zoo gaat de schrijver klaar en duidelijk alles na en besluit met het aanhalen van Openb. V : 13: »Hem die op den troon zit en het Lam zij de dankzegging en eer en heerlijkheid en kracht tot in eeuwigheid, Amen."

Aan deze belangrijke Verhandeling is nu nog *een Aanhangsel* gevoegd, welke handelt over de hem persoonlijk gedane vraag: »of het geoorloofd was om personen, die geen leden der Gemeente waren, ten Avondmaal uit te noodigen en te doen aanzitten? Dit gevoelen werd door de Vlaamsche Gemeente te Rotterdam voorgestaan, na hare vereeniging met de Waterlandsche aldaar.

Tweemaal vierde men het Avondmaal, de eerste maal *voor de Broederen der huishouding*, de andere strekte zich mede uit *tot de Broederen in Christus*, daardoor verstaande alle vromen die buiten de Gemeente zijn.

De schrijver zegt nu wel zijn oordeel hierover te willen zeggen — maar onder beding dat zijn mond geen aanleiding geve tot twist en tweedracht, maar naar hij meent tot vrede en liefde.

Hij stelt op den voorgrond het verschil der beide Avondmaalsvieringen. De eerste die zich tot *de huisgenooten des geloofs*, Gal. II : 10 uitstrekt, beoordeelt de schrijver niet, daar zijzelven hun eigen oordeel hebben en op eigene proeve worden toegelaten. De tweede viering betreft »*de Broederen in Christus*, het best bij Jodengenooten of proselieten der poort te vergelijken. Tot hen richt men de volgende uitnoodiging:

»*Nademaal er ook Christenen gevonden worden, die van ons, welke belijden weerlooze Doopsgezinde Christenen te zijn, in sommige opvattingen verschillen; zoo nogthans dezelve van een stichtelijk leven en heiligen wandel zijn, en van Christus de Heere in*

zijn H. Woord niet uitgesloten worden, en met ons genegen mochten zijn, de heilige Communie te vieren, met de zoodanigen betuigen wij het H. Avondmaal op hun eigen proef te willen onderhouden en kunnen zij derhalve die vrijheid gebruiken, die ze verstaan zullen in Christus Jezus tot stichting te behoeven enz.

De schrijver veroorlooft zich nu eenige aanmerkingen over deze uitnoodiging. Hij vindt de woorden: »*dat de genoodigden in sommige bevattingen verschillen van de Doopsgezinden* niet duidelijk maar duister, nademaal er dragelijke en ondragelijke bevattingen zijn en iemand, al stond hij eene ondragelijke bevatting voor, zich wel het Avondmaal kon waardig keuren. Wat baat het? of men diegenen noodigt *die van een heilig en stichtelijk leven zijn.* Wie zal dat uitmaken? Men kan uitwendig zedelijk leven en toch Deïst, ja erger, Atheïst zijn — en zou men dan aanspraak hebben op het Avondmaal? Voorts zegt men, *dat zij die van een heiligen wandel zijn van Christus de Heere in zijn H. Woord niet uitgesloten worden.* Maar men onderscheide hier wel. Men kan *woordelijk* en *zakelijk* van iets uitgesloten wezen. *Woordelijk* nu

zijn de Broeders in Christus *niet* uitgesloten; maar wat geeft dat? Het is ook niet woordelijk gezegd: dat men jonge kinderen niet mag doopen, maar is het daarom goed te keuren?

Maar *zakelijk* zijn de Broederen in Christus *wel* uitgesloten, want Jezus heeft het Avondmaal niet voor de zijnen, *als discipelen* ingesteld; maar *als zijne discipelen* en *huisgenooten*.

Men zij toch voorzichtig om toch maar niet een ieder *op haar eigen proef* toe te laten. Oude lieden hebben nog getuigenis van Jan Theunisz, stichter van de zoogenaamde Menniste Bruiloft te Amsterdam. En och! of er maar geen levendige voorbeelden waren! Hier komt ook geen onverdraagzaamheid te pas, maar is alleen *van recht* sprake, gelijk bijv. in andere landen de oudste zoon alles erft, hetgeen, ook waar het bij ons geen gewoonte is, toch elders niet onrechtvaardig is.

De schrijver keurt het dan beslist af om leden buiten de Gemeente op haar eigen proeve toe te laten. Hij eindigt met deze woorden: »En dus veel heeft ons goed ge-

dacht ter neder te stellen, geliefde Broeders! over de wijze en maniere, op welke dat wij in 't huis Gods moeten verkeeren omtrent de proeve en uitnoodiginge ten Avondmaal. Hopende dat deze onze arbeid het geluk zal hebben van met een goedig oog en met een gunstige hand ontvangen te worden, en dus in gezeggelijke en vreedzame gemoederen te zullen werken ter betrachting van goede orde en eenigheid onder Gods huisgenooten. Waarom wij denzelven verzegelen met Paulus wensch en arbeid 2 Cor. XIII : 11: »Voorts Broeders! zijt blijde (vergenoegd, welgezind), wordt volmaakt, zijt getroost, zijt eensgezind, leeft in vrede, en de God der liefde en des vredes zal met u zijn. Amen."

Hiermede was de schrijver aan het einde van zijn veelzijdig opgevatten arbeid gekomen. Vooral in het laatste stuk doet hij zich meer kennen als een ijverig, bedachtzaam, maar tevens vrijmoedig Doopsgezinde, voor wien het heil der Gemeente boven alles ging. Het is ons niet bekend of zijne opvatting aangaande de uitnoodiging ten Avondmaal bijval heeft gevonden in de Gemeente te Rotterdam, maar zeker is het, dat een ander

gedeelte van zijn geschrift heftige tegenspraak uitlokte.

Wij bedoelen de derde verhandeling over: *de achttien eerste verzen van Johannes Evàngelie*, waarmede Adriaan van Eeghem de Socinianen van ongelijk trachtte te overtuigen. Zijne uitlegging mishaagde evenwel ten eenenmale aan het gereformeerde Consistorie der Gemeente te Middelburg.

Men was hem — hoewel er zooveel tijd verloopen was sedert het beruchte jaar 1665 — nog niet vergeten, en hoopte wellicht dat de Magistraat zich even onverdraagzaam als toen tegen hem betoonen zou.

Adriaan van Eeghem werd daarin openlijk aangeklaagd, de Ariaansche dwaling aan te kleven en men waarschuwde tegen hem alsof hij een gevaarlijk ketter was.

Reeds vroeger hebben wij aangetoond, hoe deze aanklacht geen nadeelige gevolgen aanbracht, en men den schrijver ongemoeid liet. Hij was echter over deze aanklacht diep gekrenkt, en het gaf hem aanleiding nog een «Aanhangsel toe te voegen aan zijn pas voltooiden arbeid. Het is — wij merkten het reeds op — scherp van toon en vol diepe

verontwaardiging terneêrgeschreven. De schrijver noemde het: »*Eene nader verklaringe over de Zoone Gods*, bewijzende dat zijn gevoelen in de derde verhandeling geenszins Ariaans is. Het komt met afzonderlijke titel voor met de zinspreuk Jeremia V : 3 : »O, Heere en zien uwe oogen niet na waarheid;" maar het is gevoegd achter de verhandeling: Van de Wet der Nature enz., terwijl ook de pagineering doorloopt (volgens het exemplaar dat voor mij ligt).

In het Voorbericht »Aan den bescheiden Lezer," zegt de schrijver »dat hij in zijne verhandeling over Joh. I : 1—18, voorn. het gevoelen van Socinus heeft bestreden, maar niet dat van Arius, als volgde zulks noodzakelijk. Maar het Eerw. Consistorie te Middelburg heeft het ongeluk gehad zijn gevoelen voor Ariaansch uit te maken en het zelfs aan den Magistraat opgegeven.

Maar dit is een scheef en verkeerd oordeel. Aan schelden is hij gewoon geworden, maar eene veroordeeling door den Magistraat ware schandelijk, te meer daar zijn onschuld uit het geschrevene blijkt. Daarom zal hij nu nogmaals de pen opnemen, aan God het

oordeel overlatende en Zijne genade inroepende.

Hij dateert dit den 10den Februari 1701 tot Middelburg, in Zeeland, juist 4 maanden nadat zijn: Wet der Nature het licht had gezien. De schrijver zegt nu twee dingen te zullen onderzoeken: 1°. *Wat het gevoelen van Arius geweest is*; 2°. Of zijn gevoelen daarmede overeenkomt.

Aan de hand van den geleerden Fredericus Spanhemius vertolkt hij de meening van Arius in deze vier stellingen:

1. Christus wordt God genaamd, maar is minder dan de Vader, ook ten opzichte van de godheid.

2. Christus was een schepsel, hebbende een begin van bestaan, geschapen uit niet, voor alle dingen, waardoor hij tot God gemaakt is, zijnde Gods Zoon, niet van nature, maar door aanneming.

3. Door hem, als door een werktuig heeft God alle dingen geschapen, waarom hij voortreffelijker is dan alle schepselen.

4. Daardoor echter is het wezen van den Zoon een ander als het wezen des Vaders, niet zoo eeuwig, evengelijk en van hetzelfde bestaan als de Vader.

De schrijver toetst daaraan nu zijn eigen gevoelen; hij zegt dat Arius' eerste stelling »dat Christus minder is dan God de Vader," heel weinig strookt, met hetgeen hij in Joh. I: 1—18 heeft uitgesproken. Op vijf plaatsen verklaarde hij toch uitdrukkelijk, dat de Zoon met den Vader de Allerhoogste God is; hij beleed dus met het concilie van Nicea de Eenswezendheid van den Zoon met den Vader.

Arius noemt verder Christus een schepsel. De schrijver verklaarde de woorden: »in den beginne" als »van eeuwigheid." De Zoon is niet gemaakt, maar gegenereerd.

Het wezen van den Vader is een ander als dat des Zoons, zegt Arius, maar ten onrechte besluit de schrijver, »want de Zoon is ongeschapen en heeft het goddelijk wezen gemeen met den Vader."

Zoo gaat het stuk voor stuk, al zegt de schrijver dat, terwijl God oneindig is en de mensch eindig, hij nooit volkomen in staat zal zijn, om het wezen Gods te peilen.

Hiermede was de aanval genoegzaam afgeweerd, maar op nog verscheidene beschuldigingen komt hij terug. — Men zegt dat hij in de voorrede, *door lieden van een wolven-*

aard, *de overheid* zou verstaan, maar dit is een kwaadaardige uitlegging, om hem bij de overheid in ongunst te brengen; en hij had de overheden zelfs zijne Voedsterheeren genoemd en besloot met een gebed voor hen. — Men heeft hem verweten, dat hij zichzelf *Leeraar der Doopsgezinden* noemde. Maar heeft hij daartoe geen recht? die 45 jaren lang zijne Gemeente tegen alle vreemde schutters heeft verdedigd. Niet om met dezen naam te pronken, maar als een zaak van recht sprak hij dan.

Men verwijt hem *twist en beroerte* aan het Eerw. Consistorie veroorzaakt te hebben.

Maar dit zal zoo erg niet geweest zijn en daarbij staat geen enkel Doopsgezinde onder dit Consistorie maar alleen onder den Magistraat der stad. Eindelijk noemt men hem een Pelagiaan, maar zulke algemeene aanklachten hebben volstrekt geen waarde en wij zeggen juist tegenover Pelagius dat de genade het begin, midden en einde van alle geestelijk leven is.

De schrijver besluit eindelijk hiermede:

»Wij gelooven" — zoo zegt hij — »vastelijk *dat Vader, Zoon en H. Geest één God*

is......... Wie weet echter niet dat men kan verschillen omtrent dingen, die zoo hoog gaan, dat men die meer moet gelooven en aanbidden dan verstaan. Derhalve zijn wij niet gezind over dusdanige geschillen met het Eerwaarde Consistorie te twisten maar in vrede te leven, wetende dat de moedwilligen in de H. dingen weinig zijn, en de doolenden velen. En alzoo niemand wetens en willens kan dwalen, zoo verdient hij meer onze ontferming dan veroordeeling. God verdraagt veel in ons, zoo moeten ook wij veel in elkander verdragen. Opdat de God des vredes onze onderlinge afpadigheden en misverstanden genadiglijk mag inschikken en overzien in den dag des oordeels door Jezus Christus. Amen."

Deze nadere verhandeling werkte gunstig. Adriaan van Eeghem bleef ongemoeid ook waar het Eerw. Consistorie aan den predikant Jacobus Leydekker opdroeg, hem met de pen te bestrijden; wat deze dan ook deed in een pamflet in 4° over: *de Sake van den Sone Gods* verdedigd tegen de schriften van Adriaan van Eeghem, met vertoog dat zijn gevoelen Ariaans is.

De zaak bleef hierbij evenwel rusten, maar het bleek later dat de aangeklaagde nogmaals zijne verhandelig overzien en verdedigd heeft.

In het jaar 1730 gaf Gerardus de Wind Adriaans beroemde leerling. het werk van zijn leermeester nogmaals uit, maar voegde een *derde Aanhangsel* aan de Verhandeling van de Wet der Nature door Adriaan van Eeghem, toe. In 76 stellingen verscherpt en verduidelijkt de schrijver hierin zijn gevoelen. Hij haalt vele oude Kerkvaders aan — gaat de verschillende consiliën na, spreekt van andere Doopsgezinden, maar blijft zijn eens ingenomen srandpunt handhaven.

Deze tweede druk werd te Amsterdam gedrukt bij Balthazar Lakeman, Boekverkooper op 't Water 1730.

Een grooter eerezuil had intusschen dezelfde Ger. de Wind, reeds in het jaar 1711 voor zijn leermeester opgericht. Wij bedoelen de uitgave van het laatste en meest beroemde werk van Adriaan van Eeghem: »*De Christelijke Godgeleerdheid*« geheeten.

Hij heeft dit werk — dat zelfs nu nog met vrucht kan nageslagen worden — niet geheel mogen voltooien, maar door de zorg van

zijn leerling, ging het niet verloren en strekt het nu nog om het aanzien van den schrijver te vermeerderen.

Een geheel stelsel van Christelijke Godgeleerdheid, biedt de schrijver hier aan, gelijk voor hem nog geen enkel Doopsgezinde geleverd had, en dat met groote nauwgezetheid werd geschreven.

Wij wenschen thans met een kort en zaakrijk overzicht van dezen laatsten arbeid van Adriaan van Eeghem te besluiten. De geheele titel luidt als volgt:

De
CRISTELIJKE
GODGELEERDHEID
van den Eerwaardigen zeer Geleerden
ADRIAAN VAN EEGHEM.
In zijn leven, Bedienaar van 't H. Evangelie, in de gemeente der Doopsgezinden, te Middelburg in Zeeland.
Uitgegeven door
Gerardus de Wind. M. D.
en leeraar derzelve Gemeente.

Het heeft de zinspreuk: Jaagt den vrede na met allen en de heiligmaking, zonder welke niemand de Heere zien zal. Hebr. XII : 14.

Het is gedrukt te Middelburg en te Vlis-

singen, bij M. van Hoeke en W. Eling, 1711, en het zag in flink 4° het licht. Het voorbericht »aan den Christelijken Lezer" is door G. de Wind gesteld. Hij zegt daarin dat zulk een werk onder de Doopsgezinden nog niet het licht had gezien en het den schrijver zeker ongemeene eer zou hebben bezorgd. Deze had het echter zelf niet mogen uitgeven maar de Doopsgezinde Gemeente te Middelburg besloot aan hem (G. de Wind) de taak toe te vertrouwen om de redactie van dit werk op zich te nemen, waaraan hij dan ook gaarne gevolg had gegeven. Hij had eenige vrijheid gebruikt, door het geheel in vijf boeken te verdeelen, de taal hier en daar te verbeteren en wat sierlijker uit te drukken.

Tevens haalt hij nog een brief van Adriaan van Eeghem aan, welke handelt over eenige wijsgeerige vraagstukken: »Wat de waarheid is? Welke hare kenteekenen zijn? Of men niet aan alle dingen zou kunnen twijfelen? enz. en welke sluit met eene waarschuwing tegen het oude stoïcynsche gevoelen, tegen Cartezius en de Gereformeerde Hebreeuwen, Pontianen en voorn. tegen de vernieuwde dwaalleer van een Spinoza.

Het voorbericht sluit aldus:

»Zoo mijn arbeid in de bevordering van dit werk aangewend, maar inzonderheid die van onzen eerwaardigen Vriend, mag strekken tot voortplanting van de kennis der waarheid die na de godzaligheid is in de hope des eeuwigen levens — zal het mij nooit verdrieten dit werk ondernomen te hebben. Eindelijk, waarde Leezer, ik bevele u Gode en den woorde zijner Genade, die machtig is u op te bouwen en U een erfdeel te geven onder alle de geheiligden. Hand. XX : 32. Hij dateert zulks uit Middelburg in Zeeland, den eersten van Sprokkelmaand 1711.

Daarop volgt de inhoud-opgave van de 5 boeken die alzoo heeten:

1ste Boek, *Van de Heilige Schriften.*
2de Boek, *Van Gods namen, eigenschappen en werken.*
3de Boek, *Van Gods verbond met Abraham en zijne nakomelingen.*
4de Boek, *Van het Nieuwe Verbond.*
5de Boek, *Van de Christelijke kerk ofte Gemeente van 't Nieuw Verbond.*

Wij laten nu ook een overzicht volgen dezer vijf boeken, maar kunnen korter zijn, wijl veel

wat reeds vroeger behandeld is, hier een plaats vindt.

In het eerste hoofdstuk, handelende over: de Christelijke godgeleerdheid, geeft de schrijver daarvan de volgende definitie: »*Zij is de kennis der waarheid* die na de godzaligheid is in de hope des eeuwigen levens; *geleerd en geteeld uit het onderwijs* der zaligmakende genade Gods, Titus III : 15, *en met eene bevinding* van Gods goedheid, Hebr: 10 : 5. De Chr. godgeleerdheid wordt derhalve niet verkregen door inwendige openbaring des Geestes, gelijk voormaals de profeten, maar *het Evangelie is het, dat alles wat tot de godzaligheid hoort, onderzocht heeft* door de kennis van Hem, die ons geroepen heeft tot heerlijkheid en deugd. 2 Petr. I : 3.

Vervolgens spreekt de schrijver hoofdstuk II. *Van de wet der Nature*, die in elk mensch aanwezig is en ons door het geweten de verplichting oplegt, God lief te hebben boven alles en den naaste als ons zelven.

Uit die kennis Gods èn door Openbaring èn volgens de Wet der Nature volgt nu de godsdienst, die in elken mensch aanwezig is en door den val van Adam niet geheel verdorven.

Hoofdstuk III en IV handelen *over God* en *de Openbaring*. God is onbegrijpelijk en kan niet beschreven worden. Hij is niet het heelal, maar staat boven de Schepping. Hij openbaart zich uitwendig door het Woord en wel 't laatst door Jezus Christus en inwendig door droomen, vertrekking van zinnen en door den H. Geest. Dit alles is eene inleiding om te spreken *over de heilige Schriftuur*, *hare goddelijkheid en volmaaktheid*, Hoofdstuk V en VI. De schrijver handhaaft de goddelijkheid van den zin der H. S. niet van de woorden, want deze kunnen vergaan maar de zin blijft over. Zij is geschreven onder beademing van den H. Geest, immers vele profetiën zijn reeds uitgekomen en het Evangelie heeft zich overal uitgebreid; hare goddelijkheid is tevens een waarborg voor hare volmaaktheid.

Hoofdstuk VII handelt *over het Lezen en Overzetten der heilige Schriftuur*.

Hierin bestrijdt de schrijver de meening der Roomsch-Katholyken dat de H. S. niet in de handen der leeken mag komen. Een ieder wordt tot naarstig onderzoek aangespoord. Daartoe zijn overzettingen noodzake-

lijk. Met veel lof wordt gewag gemaakt van de Dortsche Bijbelvertaling van 1618, ondanks eenige feilen, en deze boven de uitgave van Bieskens en Liesveld gesteld, hoewel deze bij de Doopsgezinden in groot aanzien stonden.

Nu volgt hoofdstuk VIII *over de uitlegging der H. Schrift en den Rechter in geloofsverschillen.* De Schrift het best door vergelijking met andere teksten te verstaan onder voorlichting van verstand en rede. Het geweten is de eenig onomkoopbare rechter in geloofsverschillen.

Hoofdstukken IX—XI behandelen daarop *Van de overleveringen*, *van de verdeeling der H. Schrift* en *van de Apocriefe boeken.* Wij merken hier alleen op hoe met recht een zoogenaamde brief van Paulus aan de Gemeente te Laodicea als apocrief wordt verworpen, hoewel hij in sommige Bijbeluitgaven voorkomt. Hiermede is het 1ste Boek voltooid en volgt Boek II. *Van Gods namen*, *eigenschappen en werken.* De schrijver ontwikkelt daarin nogmaals zijn gevoelen. God kan eigenlijk niet omschreven worden; maar Hij openbaart zich aan ons door zijne eigenschappen, die men het best kan verdeelen in

innerlijke of *wezentlijke* en in *uiterlijke* of *vrijwillige* eigenschappen. Tot deze laatsten behooren: *Gods voorbereide werkingen; de Schepping* en *de Regeering der geschapene dingen.* Onder het eerste (Hoofdstuk VI) verstaat de schrijver *Gods verkiezing en praedestinatie.* De verkiezing is niets anders als eenigen uit velen af te zonderen, en die tot zeker einde zich toe te eigenen. De verkorenen zijn de geloovigste, deugdzaamste en beste menschen en niet voor de grondlegging der wereld, maar eerst op den oordeelsdag zal het blijken, wie uitverkoren zijn. Verworpen wordt het gevoelen dat God iemand ter verdoemenis zou praedestineeren. De oorzaak ligt niet in God, maar in de boosheid der menschen.

Over de Schepping sprekende (VII) wil de schrijver dat zulks in de herfst heeft plaats gehad, nademaal wij lezen: »dat de boomen en planten hun zaad en vruchten voortbrachten. Daar scheppen een begin veronderstelt, wordt het gevoelen verworpen dat de wereld eeuwig is.

De engelen (VIII) zijn geen krachten maar persoonlijke wezens, geschapen op den eersten dag, naar het woord »de hemel en al hun heir" Gen. II: 1. Hun woonplaats is in den

hemel, hun macht is groot, terwijl zij als gedienstige geesten voor God staan.

De mensch (IX) die het laatst geschapen is, noemt de schrijver de kroon en het sieraad der schepping. Hij is een zedelijk, godsdienstig dier, zijnde ten opzichte van zijnen geest uit God en ten opzichte van zijn lichaam uit de aarde. Hij staat alzoo tusschen de engelen die geen lichaam, en de dieren die geen geest hebben. God plantte in Adam zijn beeld (X), opdat hij de zichtbare vertegenwoordiger van Hem, den onzienlijken God zou wezen. Van een verbond der werken is in het begin geen sprake, omdat God den mensch goed van nature geschapen heeft.

Na de schepping heeft God zich niet teruggetrokken — zooals vroegere wijsgeeren, de Epicureërs wilden — maar Zijne voorzienigheid en regeering blijkt duidelijk in de geschiedenis der menschheid. Dit brengt mede om in Hoofdstuk XII—XIV. *Over de zonde, den afval der engelen* en *de erfzonde* te spreken.

De zonde is ongerechtigheid of onwettelijkheid en neemt haren oorsprong uit den boozen wil des menschen en door de verleiding des

duivels. Kort voor Adams val, vielen ook sommigen der engelen, dat zijn zij, die hun beginsel niet bewaard hebben, en daarom booze engelen of duivelen heeten. Zij bezitten groote macht, maar geen overmacht. De erfzonde wordt verworpen, omdat het strijdt met den vrijen wil van den mensch en alle verantwoording opheft. Ook bij onmondige kinderen kan nog van geen zonde sprake zijn.

Hiermede komt de schrijver tot het 3de Boek, hetwelk handelt: *Over Gods verbond met Abraham* en *zijne nakomelingen*. Terwijl de val van Adam reeds besproken is, wordt nu de weg afgebakend om heen te wijzen naar *de middelen ter verlossing* (I). God heeft den mensch niet verstooten, maar doet integendeel alles om hem weêr te herstellen. De Heere was daartoe niet verplicht, maar het is enkel Zijne genade en Hij heeft Jezus Christus daartoe van voor de grondlegging der wereld verordineerd. God sloot daarom eerst met den mensch *het verbond der werken*, dat de tegenstelling zou vormen met *het verbond der genade*. Het verbond der werken is door God met Abraham ge-

sloten (II), en later door Zijne wetgeving op den Sinaï volkomen bevestigt (III). De Mozaïsche wetgeving en wat daarmede onmiddelijk in verband staat, wordt vervolgens zoo nauwkeurig mogelijk opgegeven. De schrijver ontwikkelt hierin een groote Bijbelkennis en met vrucht kan men dit alles nog nalezen, doch daar hier bekende zaken worden besproken, volge alleen de namen der hoofdstukken. Hij bespreekt toch achtereenvolgens: *De wet der zeden of de* 10 *geboden*, *de plechtigheden der Mozaïsche wet*, *de Offerdingen*, *de Offerpersonen*, *de Soorten van Offers*, *de Vastgestelde Offers*, *de Offerplaatsen*, *de Reine en Onreine dingen*, *de Eerstelingen*, *Tienden en Volkstelling*, en eindelijk *de Besnijdenis het Vasten en de Vermenging*.

Wat de besnijdenis aanbelangt, deze was aan geen bepaald persoon opgedragen, ja zelfs vrouwen deden het bij hunne kinderen, zooals bijv. Zippora de vrouw van Mozes. Voorts is de besnijdenis wel een teeken van het verbond tusschen den Heer en zijn volk, maar door uit het zaad van Abraham af te stammen heeft men reeds deel aan dit verbond, zooals bijv. de kinderen van het vrou-

welijk geslacht. Hierom heeft de besnijdenis niets te maken met den doop, die in het Nieuwe Testament voorkomt.

Nu volgen de hoofdstukken XIV—XVII over: *Israels Staatsbestiering*, *zijne Koninklijke regeering*, *de Gerichtsstraffen en Israëls Oorlogen*. In hoofdstuk XVIII spreekt de schrijver afzonderlijk over: *de dienst der profeten* en komt met hoofdstuk XIX over: *Johannes den Dooper* tot het 4de Boek, hetwelk *Het Nieuwe Verbond* behandelt.

Op het Nieuw Verbond grondt zich de *Christelijke godsdienst* (I.) Dit is niet anders dan een weg tot het eeuwige leven, door de kennis van den Vader en den Zoon. De godsdienst is ten eenenmale geestelijk, omdat God een geest is en Hij in geest en waarheid moet aangebeden worden. Wij noemen dit het Nieuw Verbond, hetwelk Christus met zijn bloed heeft verzegeld en waarmede het eerste — het Oude Verbond — is opgeheven, terwijl Christus in de plaats treedt van Mozes en Aäron. Hiermede neemt de geloovige *door wedergeboorte* dezelfde plaats in welke Adam door zijn natuur reeds bezat.

Uit de heiligheid Gods en de verdoemelijk-

heid van den mensch, wordt vervolgens de noodzakelijkheid *van het Middelaarschap van Jezus Christus* aangetoond, (II) en vervolgt de schrijver in hoofdstuk III—VII: Over Jezus Christus te spreken over: *Zijne mensch-wording*, *Zijne Profetische en Priesterlijke Bediening*, *Zijne Offerande*, *Opstanding en Hemelvaart.* Hiermede komt hij tot het doel, *de vruchten van Christus Priester-lijke Bediening* (VIII), welke bestaat dat aan alle geloovigen de zaligheid geschonken wordt en de wegneming van dood en oordeel. Uit de algemeene ellende volgt dat Gods genade ook algemeen is, maar het ongeloof en de ongehoorzaamheid der menschen verhindert dat niet allen zalig worden.

Door *de verlossing van Christus Jezus* (IX) zijn wij ontheven van de Mozaïsche wet en van alles wat daarmede in verband staat; maar valt de wet der geboden weg, de wet der rede blijft van kracht, waarin elke geloovige *tot heiligheid* (X) geroepen is. Die heiligmaking geschiedt in ons door den Zoon met den Vader en den H. Geest.

Hoe dit alles nu geschiedt in den geloo-vige, daarop wijzen ons de volgende hoofd-

stukken henen, die handelen over: *het Geloof*, *de goede Werken*, *de Bekeering*, *de Wedergeboorte*, *het Gebed*, *de Rechtvaardigmaking en het Geweten*. (XI—XVII).

Het 4de Boek sluit met te spreken over: *Christus Koninklijke Bediening* en *Regeering*. Hij schenkt Zijnen gunstgenooten de zaligheid, en is als een eeuwige Koning en Heerscher door God aangesteld. Zijn Rijk strekt zich naar alle zijden uit; maar zijn rijk is niet van deze wereld, doch geestelijk en zonder wereldsche pracht of praalvertooning. Het gevoelen van een duizendjarig rijk is niet aanneembaar, wijl het strijd met Jezus geestelijk Koningrijk.

Dit voert den schrijver als van zelf tot het laatste of 5de Boek, handelende *Van de Christelijke Kerk of de Gemeente van 't Nieuw Verbond*.

Na de bespreking over Jezus Christus' persoon en zijne waardigheden voltooid te hebben, bepaalt de schrijver ons bij: *de Christelijke Kerk, bestaande uit Christus' onderdanen*. Andere namen als: de Gemeente, de Tempel en het Koningrijk Gods, geven aan wat men hier onder verstaat.

De Kerk is eene vergadering van de beste, deugdzaamste en heerlijkste menschen, die in het tegenwoordig leven met elkander gemeenschap hebben en in het toekomstig leven met God den Vader, den Zoon en den H. Geest. Daarom onderscheide men een zichtbare en onzichtbare Kerk. De laatste is volmaakt, en aan haar hebben alle rechtvaardigen, ook de onmondige kinderen, deel; de zichtbare Kerk bestaat uit goeden en boozen, rechtvaardigen en onrechtvaardigen. Christus is het fondament der Kerk, en deze strekt zich tot de Joden, maar ook tot de Heidenen uit. Onfeilbaar in haar wezen, wordt zij door hare onderdanen dikwijls feilbaar voorgesteld. Daarom is het goed geweest, uit de Roomsch-Katholieke Kerk te zijn getreden, en een nieuwe hersteld te hebben, terwijl het ook nooit getuigen ontbroken heeft, bijv. de Waldenzen, de geestelijke vaders der Doopsgezinden, die tegen haar gesproken hebben.

Deze zichtbare Kerk wordt nu bestuurd door verschillende dienaren (II), die in het algemeen *ouderlingen* heeten, maar die wij onderscheiden in: apostelen, profeten, evangelisten en herders of leeraars. De laatsten

werden voorheen door het lot gekozen. Zij staan aan het hoofd, niet om heerschappij te voeren, maar om te dienen. Daartoe volgt nu nog een hoofdstuk over: *de regeering der Kerk*, waarin het gevoelen verdedigd wordt dat de aristocratische regeeringsvorm de beste is, gemengd met de democratische. Eene monarchie gaat niet aan, wijl Christus het Eenig Hoofd is, en de anarchie is natuurlijk zeer af te keuren.

Nu volgen de gebruiken of verbondsteekenen in de Christelijke Kerk (IV—X). Eerst wordt in het algemeen *over den Doop en het Avondmaal* gesproken. *De voetwassching* wordt verworpen, als zijnde een gebruik, overeenkomende met de gewoonten in het Oosten, maar niet onder ons.

Aan den Doop worden vier hoofdstukken gewijd. *Doopen* beteekent in eigenlijken zin *indompelen* — maar komt ook in oneigenlijken zin voor als *indoopen*. Aan den doop ga geloof en boetvaardigheid vooraf. Hij verschilt geheel van alle Mozaïsche instelling, en is ons onmiddellijk van Christus bevolen. Hij is noodzakelijk, want ten tijde der apostelen, werden zij ook gedoopt, welke den H.

Geest reeds ontvangen hadden, en daarom heeft elke geloovige recht hierop. Maar komt hij ook niet aan de jonge kinderen toe? Neen, meent de schrijver, waarvoor hij verschillende gronden bijbrengt. Onmondige kinderen kunnen God niet belijden en hebben hiermede geen deel aan het Nieuw Verbond, hier op aarde vertegenwoordigd door de zichtbare Kerk. Het recht des doops wordt niet verkregen door vleeschelijke afstamming, maar door het geloof. De besnijdenis heeft hiermede niets te maken, want in Col. II : 11—13 spreekt Paulus van eene geestelijke besnijdenis, en zij strekt zich maar alleen uit tot de knechtjes. Christus zegende de kinderen, maar doopte ze niet. Ook werkt de doop niet de vergeving der zonden uit. In de twee eerste eeuwen des Christendoms is er geen sprake van kinderdoop geweest, terwijl het later nooit aan bestrijders, bijv. de Waldenzen, ontbroken heeft. Ten slotte over den Wederdoop sprekende, verwerpt de schrijver dezen geheel. Er is maar één doop, maar wanneer iemand als kind gedoopt zijnde, herdoopt wordt, is hier van geen wederdoop sprake, wijl de nietigheid van den eersten is aangetoond.

Het heilig Avondmaal is het tweede Verbondsteeken in het N. T. Het is de voeding der wedergeboorte, en de onderhouding van Gods bondgenooten. Brood en wijn zijn zinnebeelden van Jezus lijden en sterven. *Mijn lichaam* moet dus niet letterlijk worden opgevat. De geloovigen die gedoopt zijn, hebben recht op het Avondmaal, maar steeds na ernstige zelfbeproeving. Het gevoelen der Roomschen wordt afgewezen.

Nog een kort hoofdstuk is gewijd *aan de Kerkelijke Tucht.* Kleine vergrijpen en zonden bestraffe men mondeling. Gaat het vergrijp verder, dan ontzegge men dezulken het Avondmaal. Helpt ook dit niet, dan snijde men zulk een rot deel van de Gemeente af. De kerkelijke tucht bestraft *allen*, en *alle zonden*. In geloofszaken zij men zeer voorzichtig. Mijding passe men toe, maar op milde wijze. Daarop volgen nog eenige zaken van maatschappelijk belang. Hoofdstuk XII en XIII handelen over : *de Overheid* en *de Oorlogen*. De wettigheid van de eerste wordt toegestemd, en daarom gehoorzaamheid aan haar geleerd. Op grond van Jezus' eigen woorden wordt het den Christen evenwel ontra-

den daaraan deel te nemen, maar boven alles verwerpe men het strijdvoeren. De oorlog is een afschuwelijk iets en strijdt tegen alle rede. De Israëlitische oorlogen worden reeds in het O. Testament afgekeurd. Christus rijk is een rijk des vredes.

Bij de toelichting *over den eed* (XIV), beroept zich de schrijver ook op de uitspraken van Jezus, en haalt verder het getuigenis van vele kerkvaders, de Waldenzen, Wicklef enz. aan, om dezen als niet geoorloofd voor te stellen.

Het huwelijk (XV) wordt een vast verbond tusschen man en vrouw genoemd. Zulk een band tusschen twee, van verschillende Christelijke gezindten verdient afkeuring, maar overigens is het een zeer wenschelijke zaak.

De schrijver nadert het einde van zijn werk, maar handelt nog, in de laatste zes hoofdstukken over de volgende onderwerpen: *den Dood*, *de Opstanding*, *het Oordeel*, *de Zaligheid*, *de Verdoemenis* en *den Ondergang der wereld.*

Met den dood vervalt elk mensch naar ziel en lichaam in een staat van gevoelloosheid, welke meening krachtig verdedigd wordt.

De opstanding is algemeen en noodzakelijk, daar zonder haar het Evangelie van geen waarde is. Christus zelf spreekt het oordeel uit, en het vonnis dat Hij velt zal onherroepelijk wezen; vandaar zaligheid ter eene, en verdoemenis ter andere zijde. Aan God is het oordeel der verdoemden opgedragen, maar aangetoond wordt, dat indien de verdoemenis eeuwig voortduurt, zulks geenszins onrechtvaardig is.

De ondergang der wereld wordt volgens de H. Schrift bewezen. Hier is van geen zuivering, maar van een geheele vernieuwing sprake. Deze ondergang zal onmiddellijk na het Oordeel plaats vinden. »Daarom," zoo besluit de schrijver, »verwachtende deze dingen, benaarstigd u dat gij onbevlekt, en onstraffelijk van Hem moogt bevonden worden in vrede."

Aan het werk is een Bladwijzer toegevoegd, van de behandelde en opgehelderde Schriftuurplaatsen, benevens een zeer nauwkeurig Register van de voornaamste zaken, die in de vijf Boeken begrepen zijn.

Hiermede hebben wij ook het einde bereikt van ons overzicht over: *de schriftelijke nalatenschap van Adriaan van Eeghem.*

Ger. de Wind spreekt nog wel over aanteekeningen op de voornaamste en moeielijkste plaatsen van de H. Schriftuur, benevens eene volkomene uitlegging van den Zendbrief aan de Hebreën; maar deze werken zijn nooit in druk verschenen.

Bij de behandeling van Adriaan's geschriften hebben wij ons van elke persoonlijke beoordeeling onthouden, en hebben getracht zoo »*objectief*" mogelijk te zijn. Toch mag hier een zeer algemeene beoordeeling eene plaats vinden.

Al de uitgegeven werken van dezen schrijver pleiten en geven getuigenis van zijn helder, kalm en onbevangen oordeel. Degelijke geleerdheid paart zich aan groote scherpzinnigheid. Boven alles is hij echter *Doopsgezind*; Doopsgezind in merg en been, verknocht aan zijne Gemeente en hare Leer die zij belijdt. Dit komt wel het sterkste uit in zijn geschrift »*over het uitnoodigen ten Avondmaal op eigen proeve*, *van degeene die niet in de Gemeente zijn*. Beslist keurt hij zulk eene uitnoodiging af, en wil de Gemeente voor elken vreemden invloed en inmenging vrijwaren. Overigens betoont hij zich steeds

een man des vredes, en heeft hij zich zeker bedroefd, over de voortdurende twisten en verwijdering der Gemeenten onderling. Toch had hij de vrijheid te lief, om zich blindelings bij eene partij aan te sluiten, en zich gebonden te achten aan een menschelijke Belijdenis, gedachtig aan het woord van den Apostel Paulus: »*Staat dan in de vrijheid, met welke ons Christus vrijgemaakt heeft.*" Gal V : 1*a.*

Zulk een geest komt ons uit al de geschriften van A. v. E. tegemoet en wij gelooven hem als een degelijk en onafhankelijk godgeleerde voor zijnen tijd te mogen huldigen; maar na dit woord van lof, kunnen wij toch ook niet enkele bedenkingen terughouden. Wij missen in zijne geschriften dien toon van warme en innige geloofsovertuiging, die zoo weldadig aandoet.

De schrijver betoogt veel meer dan dat hij overtuigt; hij spreekt meest tot ons verstand en het goede inzicht, zelden tot ons hart en geweten. Hij is een geleerde van het studeervertrek, geen man, geen leider des volks. Wanneer men den schrijver volgt in zijne Verhandelingen, boeit hij ons dikwijls en hooren wij hem gaarne, totdat een enkele

uitdrukking genoeg is om ons te doen inzien, dat zijne opvatting »*van de waarheid*" geheel van de onze verschilt. Wij kunnen ons ook wel eenigszins voorstellen, dat men aanstoot nam aan sommige uitdrukkingen door hem gebezigd, al betreuren wij de wijze, waarop zulks geschiedde, en dat men altijd drang en dwang op hem zocht uit te oefenen. De stijl van Adriaans geschriften is deftig en duidelijk, maar verheft zich zelden, om ons in geestdrift te doen ontvlammen.

Vergeten wij het echter niet, dat de schrijver op reeds bejaarden leeftijd zijne werken ternederschreef, waarop men alle onderwerpen, ook de godsdienstige, met kalmte en bezadigdheid gadeslaat en beoordeeld.

Zoo mogen wij dan — ook na deze vrijmoedig uitgesprokene beoordeeling — nogmaals met een woord van lof besluiten.

Wij hebben Adriaan van Eeghem leeren kennen, *als een trouw en waardig Voorganger zijner Gemeente*, die in de ure des gevaars niet wankelde, maar manmoedig pal stond; wij hebben Adriaan van Eeghem leeren hoogachten, *als een kundig en degelijk godgeleerde*, ook waar wij zijne inzichten niet immer deel-

den. Maar bovenal! wij hebben Adriaan van Eeghem leeren liefhebben *als een oprecht en vurig Doopsgezinde*, die den vrede najoeg en de vrijheid voorstond. Zijne nagedachtenis blijve ook onder ons in eere!

IK HEB GEZEGD.

IV.

Van deze historische studie: »*Over het Leven en de Geschriften van Adriaan van Eeghem*", voegen wij nog enkele opmerkingen toe, en vestigen de aandacht op de *Bronnen*, die ons ten dienste hebben gestaan.

Wij noemen daartoe in de eerste plaats: *Het mannscript van den Eerw. Heer G. Boothamer, leeraar te Middelburg*, mij welwillend door den Kerkeraad der Doopsgezinde Gemeente te Middelburg in bruikleen afgestaan, benevens de nog volgende ongedrukte stukken, waarvoor ik hier *openlijk* mijn dank betuig, alsmede aan allen, die mij bij de ontcijfering dier

manuscripten, of op andere wijze hebben bijgestaan, in mijne studie over Adriaan van Eeghem.

Het eerstgenoemde manuscript is getiteld: *Geschiedenis van de Doopsgezinde gemeente te Middelburg, üit de boeken en geschriften ter Kerkekamer berustende, tot den tegenwoordigen jare* 1773; behelzende zulk een volledig bericht, als ergens van een Doopsgezinde Gemeente bestaat. Hieraan ontleenden wij al hetgeen wij over de stichting der Doopsgezinde Gemeente te Middelburg gezegd hebben. De schrijver staat lang stil bij de aangelegenheden van Adriaan van Eeghem, en is zeer uitvoerig op dit punt, maar door vergelijking blijkt het duidelijk, dat de schrijver G. Boothamer geput heeft uit de beste bron, die men kan wenschen, en die wij nu vervolgens noemen, nl:

Een manuscript van Adriaan van Eeghem zelven, een soort van Dagboek, waarin hij de voornaamste gebeurtenissen uit zijn leven opschreef, en dat vooral over het belangrijke jaar 1665 zeer uitvoerig is, maar hetgeen woordelijk overeenkomt met onzen eersten berichtgever. Ook komen hierin tal van familieberichten voor, waarover later meer.

Voorts noemen wij :

Een gedrukt geschrift van Gerardus de Wind. M. D., getiteld: *Lijkreden over het Afsterven van den Eerwaarden, zeer Geleerden Adriaan van Eeghem; in zijn leven, Bedienaar van het H. Evangelium, in de Gemeente der Doopsgezinden, te Middelburg in Zeeland.*

Deze lijkrede is een zeer belangrijk geschrift, en bevat vele bizonderheden die wij van elders niet weten. Het zag in 4^{0}. bij den boekverkooper W. Eling, te Vlissingen het licht, en werd op den 14den April 1709, juist drie weken na het afsterven van Adriaan van Eeghem uitgesproken. Daar het geheel echter ruim 80 bladzijden omvat, zoo ligt het vermoeden voor de hand dat G. de Wind er nog het een en ander heeft bijgevoegd, toen hij het in druk uitgaf.

Na eene korte inleiding geeft hij een zeer uitvoerige beschrijving van Adriaan's leven, bladz. 5—18, gaat daarop voort over de wonderbare gaven van zijn geest en van zijn heilige deugden te spreken, benevens eene toelichting en verdediging van Van Eeghem's christelijk gelooven, bladz. 19—73, en ein-

digt met een opgave van zijne geschriften, en een woord van opwekking tot alle leden der gemeente, bl. 74—80. Uit alles komt een geest van piëteit en waardeering ons te gemoet, die wel bewijst hoezeer niet alleen Ger. de Wind aan zijn geestelijken Vader gehecht was, maar hoe hij uit naam en in den geest van de geheele gemeente sprak. Aan de lijkrede zijn nog toegevoegd een drietal gedichten van A. van Beusekom, W. Arendsz en Jan Kopijn, die allen het droevig afsterven van Adriaan van Eeghem bezingen.

Bepaald met het oog op het jaar 1665 strekten ons tot toelichting:

»*Zes en twintig stukken betreffende het onderteekenen van de* 12 *Artikelen of het Verbond van Eenigheid, door de Dienaren van de Vlaemsche Gemeente in* 1665, die allen in origineel bij de Doopsgezinde Gemeente te Middelburg berusten.

Ter aanvulling voegen wij hierbij: Kornelius van Huysen's „*Historische Verhandeling van de Opkomst en Voortgang, mitsgaders de godgeleerdheid der Doopsgezinde Christenen.* Deze schrijver haalt de geschriften van Adriaan Van Eeghem meermalen,

en blijkbaar met instemming aan, vgl. bl. 20, 23, 24, 102 enz.

Nog uitvoeriger staat H. Schijn in zijn: *Geschiedenisse der Mennoniten* bij A. v. E. stil, en wijdt hem een geheel hoofdstuk toe; zie bladz. 540—548.

Wij besluiten met te verwijzen naar de waardeerende artikelen, uit het *Biographisch Woordenboek van Nederlandsche Godgeleerden* door B. Glazius, Deel I, bl. 411, en dat door Dr. G. D. J. Schotel bewerkt is, Deel IV, bl. 6 en 7. Ook S. Blaupot Ten Cate spreekt met lof over Adriaan van Eeghem, in zijne: *Geschiedenis der Doopsgezinden in Holland, Zeeland, Utrecht en Gelderland*, zie Deel I, bl. 227, 228, 296 en 297. Al deze laatstgenoemde schrijvers putten hun kennis uit Ger. de Wind's geschrift en geven alzoo geen nieuwe bizonderheden aan.

Wij laten, na deze Opgaaf der Bronnen nog enkele »*Aanteekeningen*" volgen.

Zie bl. 4. »*Hoe ook, slechts weinig is ons van Adriaan's voorvaderen bekend.* Opmerking verdient het zeker, dat nergens eenige aanwijzing te vinden is, niet alleen omtrent de voorvaderen van Adriaan, maar ook omtrent

zijne ouders. Hoe hun naam geweest is, en wanneer zij gestorven zijn. In het »Dagboek" van A. v. E. dat zoovele bizonderheden aangaande zijne familie inhoudt, is er geen spoor van te vinden. Alleen is er een geringe, en dan nog wel zijdelingsche aanwijzing in het volgende korte bericht, dat aldus luidt: 1694. *In December is overleden Grietje de Moor, mijn moeder's zuster, oud* 99 *jaar, zonder kinderen of afkomelingen na te laten.* De oudste lijst van de leden der Doopsgezinde Gemeente te Aardenburg, dateert van 1636, en baat ons niets, terwijl Adriaan's ouders eerst in 1640 daarheen verhuisden. Latere lijsten ontbreken, alleen komt er nog eene voor, anno 1655, 24 December, de namen inhoudende van hen, die giften voor een nieuw Vermaanhuis hadden geschonken, maar hierop vinden wij wel den naam van Christiaan van Eeghem, zijns vaders broeder, en diens beide zonen Jacob en Thomas geheeten, maar niemand wordt meer genoemd. Bij Ger. de Wind in zijn levensbericht over A. v. E. lezen wij, hoe deze 18 jaren bereikt hebbende, door zijn ouders in 1649 naar Haarlem is gezon-

den. Beiden leefden toen nog, maar nu ligt het vermoeden voor de hand, dat zij tijdens Adriaan's verblijf in Haarlem overleden zijn, waarom A. v. E. bij zijn terugkeer in Zeeland niet naar Aardenburg trok, maar zich voor immer te Middelburg vestigde.

Ger. de Wind spreekt eerst over nog één broeder van Adriaan, *Lambrecht* geheeten, maar verbetert dit bericht later door de toevoeging dat er geen twee, maar vijf kinderen waren, drie zonen en twee dochteren, hetgeen overeenstemt met A. v. E's eigene aanteekeningen, die wij hier laten volgen:

»1669 den 14den Meij is broeder *Christiaan van Eeghem* overleden, nalatende een knechtje oud twee jaren.

1669 den 18den December ben ik tot voogd aangenomen over *Adriaan van Eeghem*, nagelaten bij mijn broeder Christiaan, maar kort hierna is het kind gestorven.

1674 den 8sten Juli is zuster *Mary van Eeghem* getrouwd met Jan de Jager, den 1sten September 's morgens te 8 uren is zuster Mary gestorven.

1677 den 3den Februari des morgens te half zes is zuster *Jozijntje Willems* overleden.

Lambrecht van Eeghem, wiens overlijden niet gemeld wordt, heeft Adriaan waarschijnlijk overleefd, zijnde ook ettelijke jaren jonger, gelijk G. de Wind mededeelt.

Bl. 7. »*Een zoon van dezen Christiaan*, *Jacob geheeten*, *moet een vrij vermogend man geweest zijn.*

Deze *Jacob* was een volle neef van Adriaan van Eeghem, en betoonde zich ook een geestverwant, door zich in 1665 niet bij S. Apostool, maar bij Galenus Abrahamsz. aan te sluiten. Wat zijn familienaam aanbelangt, daarmede sprong men destijds vreemd om. Op zijn grafzerk in de St. Bavokerk te Aardenburg staat zijn naam eerst voluit en goed, weinige regels verder leest men evenwel *Jacob van Egen*. Wij hebben een eigenhandigen brief voor ons liggen van Adriaan, waar men zijn familienaam duidelijk als: *van Eeghen* leest, terwijl men elders, zoo ook bij G. de Wind steeds over *Adriaan van Eeghem* hoort spreken, waarom ook wij deze spelling hebben gevolgd. Het ergste maakte hij het wel, die Adriaan's naam in het lidmatenboek der Doopsgezinde gemeente te Middelburg aldus opschreef:

Fol. 87. 1653, 29 October. *Adriaan van*

Negen, jonkman met een broederliek aanwijs van Haarlem gekomen en was vertoont.

Geteekent door Izaak Snep, Pieter Wynants, Balthasar de Neufville en Jaques Grijspeer.

Bovengenoemde Jacob, zoon van Christiaan van Eeghem, is de stamvader van het tegenwoordige geslacht van Eeghen.

Bl. 12. *Hij trad driemaal in het huwelijk, maar bleef steeds kinderloos.* In A. v. E's aanteekeningen vinden wij daarover deze droeve opgaaf.

1656. 30 April ben ik getrouwt met mijn huisvrouw *Janneke Willems.*

1678. 19 Jan. is mijn vrouw *J. Willems* overleden.

1680. 1 September ben ik getrouwt met *Martijntje Goudesebois*, Wed. van Jan Lippens.

1684. 6 Mey is *Martijntje Goudesebois* overleden.

1702. 21 Mey ben ik getrouwt met *Petronella Haijs.*

Bl. 17. »*Reeds toen schijnt Caspar Heidanus een fellen haat tegen hen opgevat te hebben.* Zie over hem het proefschrift van Dr. M. T. van Lennep in 1884 uitgekomen.

Daarin wordt ook melding gemaakt van Van der Heiden's schriftelijke bestrijding der Anabaptisten, zie bl. 176—185, maar hoewel geen ongunstig oordeel over zijn »*Cort ende Claer Bewijs van den Heiligen Doop*" wordt uitgesproken, heet het toch ten slotte »Of zijne argumenten daarom ook vele »Wederdooperen" van hunne dwalingen overtuigd hebben, is een andere vraag, die wij hier gelukkig niet behoeven te beslissen." Wij kunnen er gerust aan toevoegen, of er wel ooit, tot op dezen dag, door een kort en klaar bewijs is aangetoond, dat zij gedwaald hebben en hunne opvatting over den Doop niet de alleen rechtmatige is?

Bl. 18. »*Zij vroegen daarin vrijstelling van den eed* enz. Vergel. de belangrijke Verhandeling daarover van de hand van Dr. Joh. Dyserinck, aan welke nog is toegevoegd een facsimile der merkwaardige aanteekening van den secretaris der Amsterdamsche vroedschap betreffende het request van »eenige personen, die gheen poorters eedt begeerden te doen" (23 Mei 1578) alsmede een afdruk van de beide brieven van Prins Willem I (1577 en '78) en van Prins Maurits (1593) in zake

de vrijstelling van den eed voor de Doopsgezinde poorters te Middelburg.

Bl. 21. »*Op den* 7den *April* 1658 *enz.* Het hier medegedeelde omtrent den Kwaker Frykes Emble, wordt niet gevonden in het manuscript van G. Boothamer maar komt alleen voor in A. v. E.'s »Dagboek."

Blz. 27. »*Deze laatste*, *nl. Thomas van Eeghem*, *was waarschijnlijk een neef van Adriaan.* Vreemd mag het heeten dat ook over dezen Thomas geen de minste aanteekening gehouden is door A. v. E., al komt zijn naam gedurig voor bij de verhooren door beiden, in 1665 voor den Magistraat van Midddelbnrg ondergaan. Slechts eenmaal wordt hij persoonlijk genoemd in eene aanteekening luidende: »tot administreerende voogt ter weeskamer aangenomen over Jan Lippens, volgens de testamentaire dispositie van vrou Martyntje Goudesebois (Adriaan's tweede vrouw). Toeziende voogden Th. v. Eeghem en Frans Breekpot." In G. Boothamer's manuscript wordt alleen zijn sterfjaar nl. 1693 gemeld; ook G. de Wind zwijgt over hem. Uit het Lidmatenboek der Doopsgezinde Gemeente te Middelburg, bleek echter het volgende:

»*Thomas van Eeghem* en zijn huisvrouw *Leentje van Dale* zijn met aanwijs 15 Mei 1662 van Aardenburg te Middelburg gekomen.

Leentje van Dale overleden 3 October 1692.

Thomas van Eeghem » 28 Juli 1693.

Kinderen.

Jozyntje van Eeghem, gedoopt 23 Maart 1681, overleden 11 Sept. 1688, getrouwd met Nicolaas Tak, overl. 4 Febr. 1706.

Suzanneke van Eeghem, gedoopt 12 April 1682, overl. 26 December 1698.

Appollonia van Eeghem, geboren 16 April 1687, overl. 16 Maart 1725.

Sara van Eeghem, gedoopt 23 April 1688, overl. den 6 Mei 1691, en

Thomas van Eeghem (de jonge), gedoopt 3 Nov. 1697 en met attestatie 24 Nov. 1700 naar Amsterdam vertrokken.

Bl. 28. »*Een bekend en uitnemend kerkhistorieschrijver*" nl. Dr. G. J. Vos, Az. Zie zijne: Geschiedenis der Vaderlandsche Kerk in twee deelen, 1881 en '82. Deel II, bl. 1 en 2.

Bl. 33. »*verkregen den naam van Zonïsten, terwijl de anderen Lamïsten genoemd werden.*" Vergel. S. Blaupot ten Cate's: Geschiedenis der Doopsgezinden in Holland, Zeeland, Utrecht en

Gelderland. Deel I, bl. 338, waar wij lezen: »Maar den 19den September 1664, kochten zij (nl. de volgelingen van S. Apostool) eene gewezene brouwerij op den Cingel, waar *de Zon* op het dak en het opschrift: pesfer et obdura (verdraag en volhard) boven de poort stond; waarom zij *Zonïsten* werden genoemd, in tegenstelling van de *Lamïsten*, die in het kerkgebouw *het Lam* bleven vergaderen."

bl. 58, »*terwijl zekere G. Boutens en Boudewijn van der Vechtè... mede tegenwoordig waren*. De laatstgenoemde was de trouwste vriend van Adriaan van Eeghem, en stond hem in den strijd van 1665 dapper ter zijde, gelijk uit vele geschrevene stukken blijkt. Hij overleed in 1667, den 15den Febr. des avonds omtrent half acht ure, nadat hij 26 dagen de grootste pijnen met de grootste lijdzaamheid hadde uitgestaan. Zie A. v. E's Aanteekeningen.

bl. 59, »*men zendt het ons toe door Gentman*. Cornelis Gentman de meest geliefde leerling van Voetius, was predikant te Utrecht van 1654—1696.

Hij was een groote tegenstander van de Doopsgezinden en schreef tegen hen verschil-

lende verhandelingen, waarvan wij noemen:

»Aanteekeningen op de Geloofsbelijdenissen van G. van Aldendorp, A. van Heuven, J. Andries en D. van Maurik. Vermaners der Mennonyten binnen Utrecht. Utr. 1663, 4°.

»De Aanteekeningen van Cornelis Gentman verdedigt tegen een ongenoemt Sociniaan. Utr. 1663, 8°.

Zie Dr. G. D. J. Schotels' Biographisch Woordenboek; op letter G. bl. 34.

Bl. 64. »*Van deze gemoedsgesteldheid getuigt* enz. De hier medegedeelde brief van A. v. E. aan J. Lievens komt alleen voor in zijne »Aanteekeningen".

Bl. 69. *Zoo had dan ook hier aardsche dwang en geweld getriomfeerd.* Het droevig lot van den geschorsten Adriaan van Eeghem trok zeer de aandacht, waarvan het volgend schrijven het bewijs levert, en dat men onder de Bijlagen vinden kan van S. Blaupot ten Cate's »Geschiedenis der Doopsgezinden in Holland, Zeeland, Utrecht en Gelderland", deel I, bl. 397-400, en hetwelk alzoo luidt:

Waarde Vriend en Geliefde Broeder
in Christus!

Zaligheid!

Wij hebben tot ons leedwezen verstaan de ongelegenheid, waarin U en de vrienden aldaar door de aanklagten van de predikanten zijn gebragt, en vinden ons deswege met medelijden bewogen, of wij, ware het mogelijk, U tot conservatie van de gemeene vrijheid en welstand der gemeente met eenigen goeden raad konden dienen.

T'is dan zulks, dat ons naaste inzien zoude zijn, dat uit naam van de gemeente een ootmoedig request diende aan de magistraat overgeleverd te worden, waarin door alligatie van beweeglijke redenen verzocht moest worden, dat de E. magistraat de dienaren van het aannemen der bewuste vragen enz. geliefde te verschoonen; gelijk wij dan hiernevens copie zenden van een request, hetwelk de *Utrechtsche* vrienden bij gelijke gelegenheid aan de magistraat hebben gepresenteerd, uit hetwelk men zoo veel ontleenen mag, als men naar gelegenheid van zaken dienstig oordeelt; daar wij bij gevoegd hebben de aanmerkingen van Marten Geurts, oud en bekend leeraar der

Vlaamsche Doopsgezinde gemeente aan *'t Rijnscheveer* en bijzonder voorstander van haar gevoelen. In welke aanmerkingen, en inzonderheid in zijn brief aan Harmen Segersz., die achteraan in datzelfde boeksken staat, notabele dingen worden voortgebragt, om aan te toonen, dat de Vlaamsche Doopsgezinden, behoudens hunne gronden, op de XII vragen zoo niet kunnen antwoorden. Al hetwelk u kan overlezen en uw profijt daarmede doen; 't zij om daaruit iets te ontleenen, dat in 't request geinsereerd worde, of anderszins het boeksken zelf aan eenigen van de moderaatste heeren te toonen.

Onzes oordeels zoude in het request ofte onder mondelinge informatie kunnen te pas gebragt worden:

1) Dat de Doopsgezinden van oude tijden af, zelfs bij 't leven van prins Willem (waarvan onder U, zoo wij verstaan, blijk berust), onder de goedertierene regering der heeren Staten van Zeeland en speciaal der ed. achtb. magistraat van Middelburg, gunstig zijn getolereerd, zonder dat men hen op zoodanige zaken heeft geinquireerd.

2) Dat het eene oude blaam is, waarmede

men de Doopsgezinden van ouds getracht heeft verdacht te maken, dat zij *Socinianen* zijn, en dat daaruit is voortgekomen dit spreekwoord, 't welk in de boeken der Gereformeerden wordt gevonden, zoo wanneer zij tegen de gronden der Doopsgezinden schrijven: »Anabaptista indoctus Socinianus, Socinianus vero doctus Anabaptista"; gelijk men zulks en dergelijke uit vele auteuren onder de Gereformeerden, Voetius, Hoornbeek, Dooreslaar en Austrosylvius, Bontemps, Petrus de Witte, enz. zoude kunnen toonen; waaruit klaarlijk te zien is, dat dit »vetus querela" eene oude klagte is, die nu weder op nieuw wordt opgehaald.

3) Dat de dienaars te *Utrecht*, aan welke deze vragen waren voorgesteld, op hun ootmoedig verzoek en vertoog van redenen, zonder die te beantwoorden of aan te nemen, goediglijk door hun ed. achtb. tot hunne dienst geadmitteerd zijn.

4) Dat in verscheidene plaatsen in Holland, en inzonderheid in 's Gravenhage door het Hof provinciaal van Holland en Zeeland, alwaar dergelijke klagten zijn voorgevallen, de aanklagers zijn afgewezen, de beklaagden

onder de oude toleratie goediglijk zijn gemainteneerd, blijkende zulks bij expresse resolutie van het hooggemelde Hof, in regarde van Doct. Galenus Abrahamsz. eenpariglijk genomen.

5) Dat deze roering voornamelijk ontstaat uit zekere quaestie, in Holland en Utrecht onder de Doopsgezinden voorgevallen, alwaar eenige preciese Mennoniten hunne medebroeders hebben getracht verdacht te maken, omdat zij, in hun zin te moderaat zijnde in 't stuk van gevoelen en Christelijke verdraagzaamheid, met bijzondere partijschap tegen hen zijn ingenomen, voor een groot deel ontstaande uit particuliere querelle en interesse, waartoe de preciesen de Gereformeerde predikanten hebben aangezocht tot hunne hulpe.

6) Dat hieruit eene scheure binnen Amsterdam en elders is ontstaan, hebbende de preciesen zich van de anderen afgescheurd en eene andere vergadering opgerigt.

7) Dat, dewijl die van Zeeland die scheure improberen en zich ongedeeld en onzijdig zoeken te houden en deze preciesen niet alleen toevallen, dat hun deze moeite nu hier in Zeeland ook gecauseerd wordt.

8) Dat de ed. magistraat van *Haarlem*, om die scheure te voorkomen, in faveur van de moderate Doopsgezinden, zeer discrete ordonnantiën gemaakt heeft.

9) Dat de gescheurden het »Verbond van eenigheid" door particulier complot (!) met elkander gemaakt hebben, om alzoo hunne scheure vast te maken en anderen daaronder te betrekken.

10) Dat dit »Verbond van eenigheid" door zeer vele gemeenten in Holland en alomme in vele andere provinciën en landen verworpen wordt.

11) Dat het eene pure nieuwigheid, een zaad van oneenigheid en onwettige hierarchie is, tegen alle oude belevinge en gewoonlijk regt der gemeenten, nooit gepractiseerd onder de Doopsgezinden en nu eerst in Sept. 1664 van eenige weinige personen, nauw 20 in getal, met elkander opgerigt, die daartoe noch regt noch kwaliteit hadden (daar de nevensgaande attestatie van *Haarlem* en de »Vredebasuin van Jacob Pieters" toe kan dienen).

12) Dat men derhalve niet hopen wil, dat de ed. heeren, beter dezen aangaande inge-

licht zijnde, hunne onderdanen hiermede zouden laten bezwaren.

13) Veelmin toelaten, dat op hunne consciëntien wierde geïnquireerd, tegen den inhoud van de loffelijke Unie, binnen Utrecht tusschen de provinciën opgerigt.

14) In allen gevalle, dat de requiranten van hun gemoed niet zouden kunnen verkrijgen, om dezen weg in te gaan, ten aanzien van de schadelijke consequentiën, die men daaruit te gemoet ziet, om geene brug te leggen, waardoor anderen bij gevolg, zelfs buiten de intentie van hunne ed. achtb., zouden mogen worden bezwaard, in voege, dat schoon men hierop konde antwoorden, ingevolge andere vragen zouden kunnen worden voortgebragt, tot groote bemoeijing van hunne ed. achtb. en bezwaring van teedere conscientiën, enz.

Deze en dergelijke redenen achten wij, dat u bij deze gelegenheid zouden kunnen dienen; die wij dan goedgevonden hebben, u bij dezen toestand te communiceren. Gelieft ons, van 't geen verder mogt voorvallen, nader te berigten. Wij zijn bereid, alles tot uwe ontlasting toe te brengen, 't geen ons moge-

lijk zou wezen. Groet ons enz. en blijft de genade onzes Heeren J. C. bevolen, die U en ons bij deze gelegenheid gelieve te geven, 't geen tot grootmaking van zijn heiligen naam allerbevordelijkst en tot bereiking van de zaligheid onzer zielen dienstlijk is. Amen.

Uw dienstw. broeders in Christo

JEYE JEYES.
DAVID SPRUIT.
GALENUS ABRAHAMSZ.
JACOB VAN EEGHEN.

Bl. 87. »*Immers in den boezem der Gereformeerde Kerk enz.* Verg. de Verhandeling over: Marinus Adriaanz. Booms. Eene bladzijde uit de Geschiedenis der Spinozisterij in Nederland door Aem. W. Wybrands, in het Archief voor Nederlandsche Kerkgeschiedenis, Deel I, bl. 51—128.

Bl. 88. »*De Gemeente toonde hem echter hare liefde enz.* Over het aangekochte huis ontvingen wij nog deze mededeeling:

»Tot het jaar 1683 is dat huis ten voordeele van de armen verhuurd, doch door diakenen besloten om het zonder eenige huur

of kosten ter bewoning af te staan aan Adriaan van Eeghem, Leeraar bij de Doopsgez. Gem. Na den dood van genoemden Leeraar in 1709, is het huis bewoond door Dr. Ger. de Wind, die vrije woning bij zijne beroeping was toegezegd, en die het bewoonde tot 1739. Later is het bestemd geworden tot woning voor den koster.

Bl. 92. »*Daarvan getuigen de geschriften door hem zelven of na zijn' dood, door zijn leerling Ger. de Wind uitgegeven*". Deze laatste was de jonge, maar zeer getrouwe vriend van Adriaan van Eeghem. Wij hebben hem zoo dikwijls in onze Studie genoemd, dat wij hier het oordeel van S. Blaupot ten Cate, in zijn Geschiedenis der Doopsgezinden in Holland, Zeeland, Utrecht en Gelderland nog aanhalen. Hij zegt het volgende:

»Deze *de Wind* was in 1685 te Vlissingen geboren. Zijn vader, Paulus de Wind, was een winkelier, en zijne moeder, Jacomina Frans, was eene volle nicht van den insgelijks Doopsgezinden dichter J. Antonides van der Goes. Nadat hij in zijn geboortestad het Latijn en Grieksch had geleerd, werd hij gezonden naar J. van Gaveren, den bekenden

Boekzaal-Schrijver, toen Doopsgezind leeraar te Zoetermeer, later te Embden. Hier besloot hij zich op de studie der godgeleerdheid toe te leggen, vertrok naar Middelburg en genoot vier jaren lang huisvesting en onderwijs bij van Eeghem. Het was op raad van dezen, dat de Wind zich naar Amsterdam begaf, als de eerste der Doopsgezinden van buiten, die hier zijne vorming bij Galenus en de Remonstrantsche hoogleeraars genoot. Maar ook hij legde zich, wegens de geringe bezoldigingen der leeraars, op de geneeskunst toe, en werd te Utrecht, na eenigen tijd mede in deze academiestad gestudeerd te hebben, ten jare 1705 tot geneesheer aangesteld. In dit zelfde jaar werd hij, nog geen 20 jaren bereikt hebbende, door de Middelburgsche gemeente als opvolger van zijn grijzen en met alle eer ontslapen leermeester van Eeghem, tot leeraar aangesteld. Hij overleed 1752.

Hij was een man van veelomvattende wetenschap en een juist oordeel en vooral moet zijn boekenkennis verbazend groot geweest zijn. Behalve de werken van zijn leermeester van Eeghem en de Lijkrede op dezen, heeft hij ook nog eenige andere stuk-

ken uitgegeven. Maar evenals deze in de vorige eeuw, zoo werd ook hij in 1726 van onrechtzinnigheid of Sociniaansche gevoelens beschuldigd, hetwelk hem nog al eenige moeite veroorzaakte, totdat de Kerkeraad in 1728 verklaarde, dat deze beschuldiging nietig en onwaardig was, en de Wind zich genoeg van die blaam gezuiverd had. Deel II, bl. 131 en 132.

Bl. 130. »*Het is ons niet bekend of zijne opvatting* enz. S. Blaupot ten Cate spreekt hier ook over in zijn reeds meermalen aangehaalde: Geschiedenis der Doopsgezinden. Deel I, bl. 309 en 310 en voegt er bij volgens een bericht van L. Bidloo: »Het gaf dan ook niet weinig sensatie, dat er bij eene der eerste Avondmaalsvieringen in de Vereenigde Gemeenten zekere Franschman verscheen, met den degen op zijde, die, als komende op eigen beproeving, niet kon worden afgewezen, ofschoon de Gemeente zichzelve, aan het hoofd van gezegd formulier, eene Gemeente van *weërlooze* Christenen had genoemd.

EINDE.

BLADWIJZER.

